

BÁRÁNY PÉTER
Kisdéd Lélektudomány

CSOKONAI KÖNYVTÁR. FORRÁSOK
(Régi kortársaink)

24.

Sorozatszerkesztők:
Debreczeni Attila
Fazakas Gergely Tamás

A borítón:

A TUDÁS FÁJA

(Címlapnyomtatvány és könyvdísz XVII–XVIII. századi
debreceni nyomtatványokban)

BÁRÁNY PÉTER

Kisdéd Lélektudomány

Sajtó alá rendezte:
ZVARA EDINA

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2025

A kötet a HUN-REN–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport
programja keretében jött létre.
Megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap Könyvkiadás Kollégiuma támogatta.

Nemzeti
Kulturális
Alap

A Magyar Tudományos Akadémia Textológiai Munkabizottsága által
elismert kritikai szövegkiadás

A kiadásban közreműködött:
Dörgő Anna Piroska

Lektorálta:
Debreczeni Attila

© Zvara Edina, 2025
© Debreceni Egyetemi Kiadó–Debrecen University Press,
beleértve az egyetemi hálózaton belüli elektronikus terjesztés jogát is, 2025

ISSN 1418-3242
ISBN 978 963 615 248 2
ISBN 978 963 615 249 9 (pdf)

Kiadta: a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár
Debreceni Egyetemi Kiadója, az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
dupress.unideb.hu

Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi
Nyomdai előkészítés: Juhászné Marosi Edit
A nyomdai munkálatok a Kapitális Nyomdában készültek
Felelős vezető: Kapusi József
Készült Debrecenben, 2025-ben

Tartalom

Kisded Lélektudomány a' Gyermekek' számára.	
Campe szerént ki-dolgozá Bárány Péter.	7
Első beszélgetés.	11
Második beszélgetés.	26
Harmadik beszélgetés.	39
Negyedik beszélgetés.	54
Ötödik beszélgetés.	62
Hatodik beszélgetés.	75
Hetedik beszélgetés.	85
Nyoltzadik beszélgetés.	94
Kilentzedik beszélgetés.	105
Tizedik beszélgetés.	113
Tizen egyedik beszélgetés.	121
Tizenkettődik beszélgetés.	130
Tizenharmadik beszélgetés.	138
Tizennegyedik beszélgetés.	148
 Bárány Péter (1763–1829) egy újabb ismeretlen műve, a <i>Kisded Lélektudomány</i>	157
A szerző	157
A mű: <i>Kisded Lélektudomány</i>	159
Szövegközlési elvek	167
A szöveghez fűzött magyarázatok	168
Jegyzetek az egyes beszélgetésekhez	169
Szómagyarázatok és rövidítések	177
Bibliográfia	181
A képek forrásai	186
Névmutató	187

Kisded
*Lélektudomány*¹
a'
Gyermekek'² számára.

=====

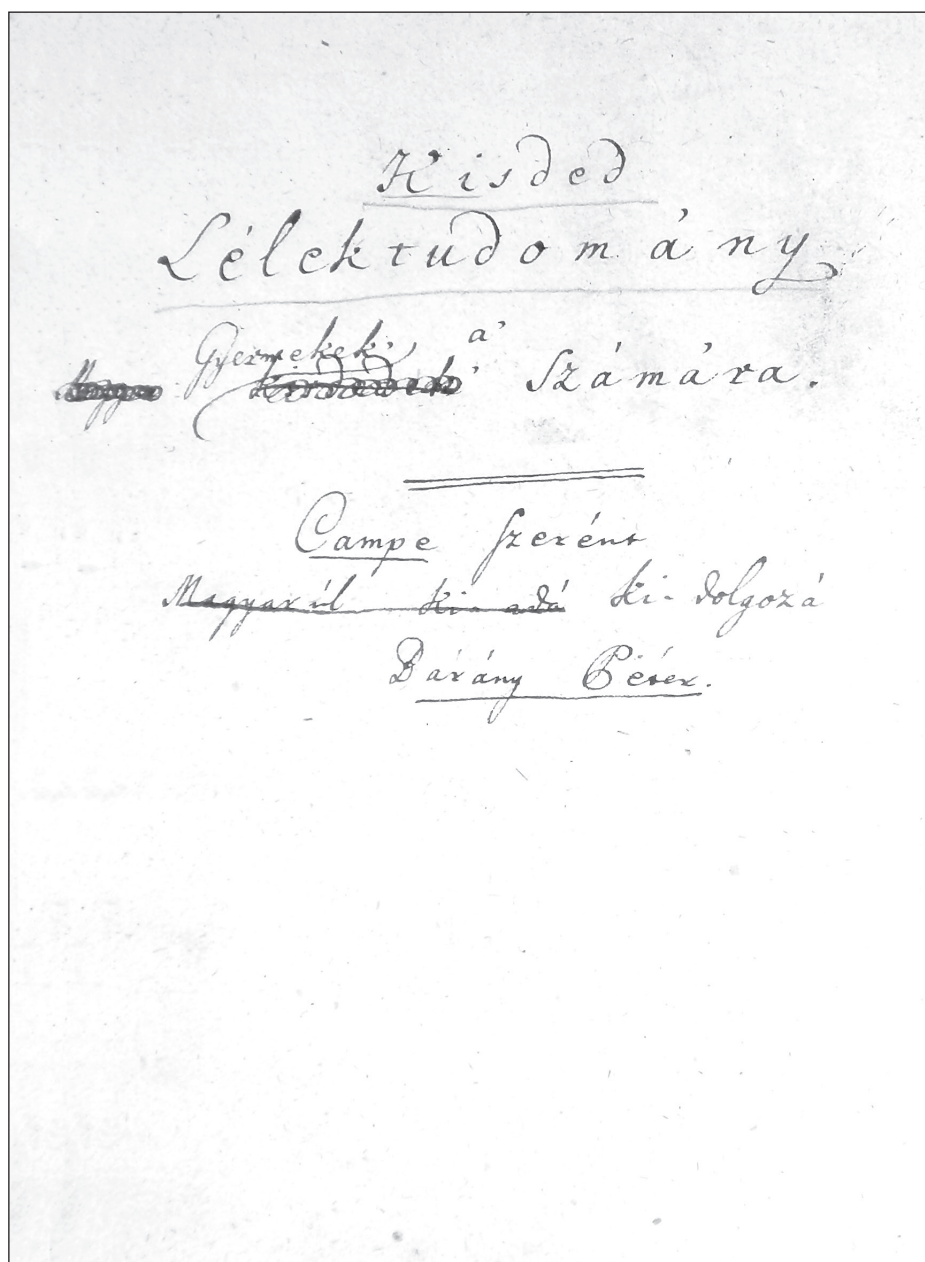
Campe szerint ki-dolgozá³
Bárány Péter.

---

¹ [Ceruzás aláhúzás. Feltehetőleg az egykori könyvtáros emelte ki a mű címét.]

² <Magyar> <kisdedek'> Gyermekek' [A második áthúzott szó fölé írva.]

³ <Magyarul ki-adá> Campe szerint [Az áthúzott szavak után írva.]

Bárany Péter, *Kisded Lélektudomány a Gyermekek számára*, h. n., 1791 k., címlap

Gyermeki mulatságra szoktak vala néha a' szomszédban lakó kisdedek össze-gyűlni. Egykor, a' mint mulatoznának, véletlenül úgy az ágy végéhez taszítá egyik a' másikat, hogy ez azonnal el-ájúla. Meg-rémüle ezen esetre⁴ a' kisded társaság, és vélvén, hogy az el-taszított társ szörnyű halált haltt légyen, hamar szaladának a' Nevelőhöz,⁵ hogy ötet segítségül hívják. Azonnal ott' termett a' Nevelő,⁶ 's holmi élesztő szerekkel magához térítette az el-ájúlt gyermeket. Kegyessen meg-dorgálta a' mulató gyermekeket vigyázatlanságok miatt; mellyre a' jó indulatú gyermekek egyes akarattal fogadák, hogy többé nem huzakodnak, 's nem taszigálódnak. Midőn látnák, hogy a' Nevelőnek⁷ neheztelése már meg-szűntt volna, bátorságot⁸ kapván, körül vevék⁹ fel-élemedett társokat, 's kérdezgeték, mi lelte légyen? fájt-e néki, midőn az ágyhoz tsapta fejét? 's miért feküdt légyen úgy, mintha meg-haltt volna? Az előbbeni kérdésekre megfeleltt ugyan; de az utolsóira tsak azt mondogatta, hogy ő nem tudná, ezen a' világon-e, vagy a' másikon lett volna.¹⁰ Okoskodni kezdének a' kisdedek, 's egyik a' másiknál jobban el akará találni ezen szörnyű esetnek okát. Ki azt mondá, hogy akkor ő belőle a' lélek ki-mentt, 's azért nem érzett semmit; ki azt, hogy¹¹ ötet a' halál le-kaszálta; ki azt, hogy nagyon meg-ütötte a' fejét, meg-ijedt a' lelke, 's el-bújt 's a' t. A' kisdedek meg nem egyezhettek; a' Nevelő¹² mosolyodva halgatta a' gyermekeknek okoskodását, 's midőn hozzá folyamodtak volna, hogy légyen ítélő bíró közöttök, azt mondá nekik:

Fiaim, nagy kérdést forgattok magatok között mellynek¹³ feleletét¹⁴ most¹⁵ eszetekkel fel nem érhetitek,¹⁶ hatsak először¹⁷ *Lelketeket*, az az *önnön magatokat* jobban meg nem esmérítek. De ha meg-ígéritek, hogy az ilyen veszedelmes játék helyett, mint e' mái volt, inkább reám akartok ez után figyelmezni, örömetst reá szánok egynehány napot, 's meg-láttjátok, mi¹⁸ szükséges, hasznos, és szép dolog az, ha az ember a' maga lelkével jól meg-esmérkedik. Hanem¹⁹ előre²⁰ mondom, hogy igen nagyon kell figyelmeznetek, ha mindent emberül meg akartok tanulni.

⁴ eseten [Átírással javítva.]

⁵ <Házi Gazdához> Nevelőhöz [Az áthúzott szavak fölé írva.]

⁶ <Házi gazda> Nevelő [Az áthúzott szavak fölé írva.]

⁷ <Házi Gazdának> Nevelőnek [Az áthúzott szavak fölé írva.]

⁸ bátorságot [em.]

⁹ <a'>

¹⁰ <;>

¹¹ <pedig> azt [Az áthúzott szó fölé írva.] lhogy! [Betoldás a sor fölött.]

¹² <Házi Gazda> Nevelő [Az áthúzott szavak fölé írva.]

¹³ mellyre [Átírással javítva.]

¹⁴ <én nektek> feleletét [Az áthúzott szavak fölé írva.]

¹⁵ |most! [Betoldás a sor fölött.]

¹⁶ <meg nem felelhetek> eszetekkel fel nem érhetitek [Az áthúzott szavak fölé írva.]

¹⁷ |először! [Betoldás a margón.]

¹⁸ <szép>

¹⁹ <De azt> Hanem [Az áthúzott szavak fölé írva.]

²⁰ <meg>

GYERMEKEK.

Igen örömet el-jövünk minden nap ide, 's midőn az Úr beszélni fog nekünk a' Lélekről, meg se motszanunk; majd meg-láttya az Úr. Úgy-de a' beszélgetés után szabad lesz egy keveset mulatni-is? Nem fogunk tzivakodni.

NEVELŐ.

Szabad mindenkor. Noszsa tehát – fogjunk mindjárt hozzá! Üllyetek le!
A' gyermekek körül-ültték a' Nevelőt, 's így kezdének egy mással²¹ beszélgetni.

---

²¹ más/sall <között>

ELSŐ BESZÉLGETÉS.

NEVELŐ.

Azt csak régen hallottátok már, kedvesim, hogy nem ez a' test, hanem a' lélek az, a' mi él, 's tselekszik mindent, a' mit tselekedni akarunk. Nemde?

JANTSI.

Az ám! – Hiszem, ha a' lélek ki-megy a' testből, a' test olyan, mint egy darab-fa, 's többé nem mozgathattya magát.

NEVELŐ.

Jól mondád; de mit tegyünk tehát, hogy a' lelket meg-esmérhessük, melly ezen testben el-van rejtve? – Ej, ha valaki olyan jó lenne közületek, 's meg-engedné, hogy a' testét tetétől fogva talpig fel-hasítsuk, talán majd meg-láthatnánk, mitsoda jószág az a' lélek?

MINDNYÁJAN.

Én nem! Hisz' a' nagyon fájna.

PISTA.

Ha fel-hasítanánk-is, mit nyernénk vele? A' lelket még se láthatnánk-meg! Hisz' a' lelket nem lehet látni!

NEVELŐ.

Honnét tudod azt?

PISTA.

Mikor az én húgom meg-haltt, mellette állottam; ott' is jelen voltam, midőn a' minap egy embernek fejét ketté törték. No? akkor csak ki-mentt mind a' húgomnak, mind annak az embernek lelke 's én még se láthattam, pedig hogy jobban láthassam, a' szemeimet-is ki-törültem.

NEVELŐ.

Jól mondád, Pista! ebből igazán ki-tetszik, hogy a' lelket szemeinkkel látni nem lehet. – De ha szemeinkkel látni nem lehet-is, talán csak lehet őtet hallani, mint a' zúgó szelet, vagy érezni, mint a' tüzet, vagy ízlelni,²² mint a' sót, vagy nád-mézet?

ANDRIS.

Én leg-alább a' lelket soha se hallottam, soha se érzettem, nem-is ízleltem.

---

²² ízle[l]ni

NEVELŐ.

Velem-is szint' az történt, 's a' mennyire tapasztaltam, más emberekkel-is. – Rendes dolog! Talán szint' olyan a' lélek, mint a' rózsának, vagy szeg-fűnek szaga, melyet ugyan, se látni, se hallani, se érezni, se ízlelni nem lehet, hanem csak szagolni?

GYURI.

Szolgált már az úr valaha lelket?

NEVELŐ.

Soha sem!

MATYI.

Vagy talán más emberek szagolták?

NEVELŐ.

Tudtomra még eddig egy se!

FERKÓ.

No tehát nem-is lehet őtet szagolni-is, mert egyébb-ként valakinek már őtet szagolni kellett volna!

NEVELŐ.

Én-is úgy vélem. – Tsudálatos dolog!²³ A' lélek tehát olyatén löny (ens), melyet se szagolni, se látni, se hallani, se illetni, se kóstolni nem lehet.

JANTSI.

Úgy hát a' lélek csak egy semmi!

NEVELŐ.

Mint gondolod te azt?

JANTSI.

Hiszen a' hol semmit se lehet látni, hallani, szagolni, kóstolni, vagy illetni, tehát ott' semmi sincsen.

NEVELŐ.

Tsak úgy látszik az. De gyakran meg-tsalattatunk. Andris, hozdd-elől tsak a' képező lámpásadat. (*Laterna magica*)

(*A' Nevelő²⁴ azomban bé-tette az ablak tábláit, hogy a' szobában setét lenne, 's egy kárpit megé bújt, mellyen egy tallérnyi nagyságú lyuk vala. Az után a' lámpásnak üvegét olly' messze tartotta a' lyuktól, hogy azt kívülről látni nem lehetne, 's egy néhány képeket vetett a' lámpásból a' falra.*)

NEVELŐ.

Mondjátok-meg immár fiaim, mi okozza ezen képeket itt' a' falon?

---

²³ <—>

²⁴ <b>

MINDNYÁJAN.

A' képező lámpás!

NEVELŐ.

Vallyon mi lehet az ebben a' képező lámpásban, a' mi ezen képeket okozza?²⁵

Baba.
a' gyermeke világ, és a' fessett üvegek, mellyek az
égő gyermeke eléjébe tartva vannak.
Nevelő.
Láttátok-e vallyon az égő gyermekeket, és a' fessett
üvegeket?
Mindnyájan.
Nem!
Nevelő.
Vagy talán halhattátok, foglalkozhattátok, képeket
láttátok, vagy ~~csak~~ ismerkedtek azokkal?
Mindnyájan.
Nem!
Nevelő.
Honnan tudjátok hát, hogy a' képező lámpás
a' gyermeke világgal, s' fessett képekkel együtt
itt a' probában vagyon?
János.
Mert a' gyermeke égő gyermeke világgal, s' a'
képekkel a' falon láttuk.
Nevelő.
Tekint önök tudjátok, hogy a' gyermeke világ,
és a' fessett üvegek itt valaminek olyan sfi-
nálának, a' mi itt nem volna, ha a'
gyermeke világ, és a' fessett üvegek itt nem
lenne.
János.
Ugy vagyon!
Nevelő.
Vagyis csak egyet kértél! Mi ez a'
keresemben?
Mindnyájan.
Ah! a' Magnetkő!
Nevelő.
Mit ismerek én a' Magnetkő?

Bárány Péter, Kisded Lélektudomány a Gyermek számára, h. n., 1791 k., részlet

²⁵ [A mondat végén egy kettőskereszt (#) szerepel, amelynek jelentése nem egyértelmű. A fordítás az oldal harmadánál abbamaradt, majd a következő oldalon a # után folytatódik.]

PISTA.

A' gyertya-világ, és a' festett üvegek, melyek az égő gyertya elejébe tartatnak.

NEVELŐ.

Láttjátok-é vallyon az égő gyertyát, és a' festett üvegeket?

MINDNYÁJAN.

Nem!

NEVELŐ.

Vagy talán halhattyátok, szagolhattyátok, kóstolhattyátok, vagy²⁶ illethetitek azokat?

MINDNYÁJAN.

Nem!

NEVELŐ.

Honnét tudjátok hát, hogy a' képező lámpás a' gyertya világgal, 's festett képekkel együtt itt' a' szobában vagyon?

JANTSI.

Mert az²⁷ égő gyertyának világát, 's a' képeket a' falon láttjuk.

NEVELŐ.

Tehát onnét tudjátok, hogy a' gyertya világ és a' festett üvegek itt' valamit olyat tsinálnak, a' mi itt' nem volna, ha²⁸ a' gyertya világ, és a' festett üvegek itt' nem lennének.

JANTSI.

Úgy vagyon!

NEVELŐ.

Még egyet kérdek!²⁹ Mi ez a' kezemben?

MINDNYÁJAN.

Ah! a' Magneskö!

NEVELŐ.

Mit tsinál most ez a' Magneskö?

MINDNYÁJAN.

Magához szíjja a' tőt; ah! be rendes dolog.

NEVELŐ.

Vallyon láttjátok-é azon erőt, mellyel a' mágnes kő a' vasat magához szíjja?

---

²⁶ <érezh>

²⁷ a [Átírással javítva.] <gyertyá>

²⁸ hatsak [Átírással javítva.]

²⁹ <Várjatok tsak>

MINDNYÁJAN.

Nem!

NEVELŐ.

Avagy talán halhattyátok, szagolhattyátok, kóstolhattyátok, vagy illethetiteké azon erőt?

MINDNYÁJAN.

Nem!

NEVELŐ.

Honnét tudgyátok tehát ismét olly' bizonyosan, hogy a' Magneskönek ilyen ereje légyen? hogy a' Magneskö valóban itt' vagyon?

JANTSI.

Mert láttyuk, hogy az az erő valamit tsinál.

NEVELŐ.

Tehát azt gondolod te, hogy ahol valami tsináltatik, ott' valami dolognak-is kellessék lenni, melly azt tsinállya?

JANTSI.

Úgy van, azt gondolom.

NEVELŐ.

Jól van! Hogyha tehát bizonyosan tudnád, hogy a' mi lelkünk valamit tsinál, kételkednél-e osztán a' felől, hogy lelkünk vagyon? hogy a' léleknek igazán³⁰ valaminek kell lenni?

JANTSI.

Akkor már nem.

NEVELŐ.

Jól van! Próbállyuk-meg tehát egyszer, hogy vallyon rajta nem kaphattyuk-é a' lelkünket, éppen akkor, midőn valamit tsinál. – (*Tsendes szóval.*) Tsendessen legyetek mindnyájan, hogy a' lelket ne háborgassuk. Pszt! Pszt! – Mindgyárt látunk most valamit a' lélek munkájából. – (*Az ebet szólítván.*) Pumi ne! (*Meg-fogja az ebet, 's az asztalra teszi.*) Jól meg-nézzétek mindnyájan ezt a' kis kutyát! Most húnnyátok-bé jól szemeiteket; úgy! – No próbállyátok-meg most,³¹ képzelhetitek-é magatoknak a' kis Pumit, ha szemeiteket fel-nem-nyittyátok-is. Képzelhetitek-é?

MINDNYÁJAN.

Ah igen! igen! Szint' úgy, mintha szemeinkkel látnánk.

NEVELŐ.

Ti tehát bé-húnytt szemekkel-is láthattyátok valaminek képét, képzelhettek magatoknak³² valamit; nemde?

³⁰ <valóban> igazán [Az áthúzott szó fölé írva.]

³¹ <ha>

³² magatok**ban** [Átírással javítva.]

MINDNYÁJAN.

Valóban képzelhetünk.

NEVELŐ.

És mi dolog az bennetek, a' mi képzel? Vallyon a' testetek-é?

ANDRIS.

Ime! valóban a' mi lelkünk az, a' mi azt tselekszi.

NEVELŐ.

'S ki-is lenne az más? Hogy a' mi testünk magától mindennel tehetetlen, azt jól tudgyuk; így tehát valamit tsak tselekszünk, azt szükségképpen³³ mind a' mi lelkünk tselekszi. Tehát ha valamit magunknak³⁴ képzelünk-is, vallyon ki tselekszi azt, a' mi testünk, vagy a' mi lelkünk?

MINDNYÁJAN.

A' mi lelkünk.

NEVELŐ.

No már most, Jantsi, úgy látszik-é még neked, mintha a' mi lelkünk éppen semmi se lenne?

JANTSI.

Nem! Ha a' lélek valamit tehet, tehát magának-is valaminek kell lenni.

NEVELŐ.

Hogyha már valaki tudni akarná, mi légyen a' mi lelkünk, vallyon mit felelhetnénk neki, minekutánna már most valamit meg-esmértünk rajta?

JANTSI.

A' lélek olyan dolog, melly valamit magának³⁵ képzelhet.

NEVELŐ.

Az olyan dolgot *képzelő erőnek* szoktuk nevezni.

JANTSI.

Tehát *a' mi lelkünk képzelő erő.*

NEVELŐ.

De³⁶ Vallyon nem szint' olyan dolog-é ez a' tükör-is, melly a' falon függ? Vallyon nem képzel ő-is³⁷ valamit, a' mi kívülre vagyon?

MATYI.

Igen-is.

³³ |szükségképpen| [Betoldás a margón.]

³⁴ magunk**ban** [Átírással javítva.]

³⁵ magá**ban** [Átírással javítva.]

³⁶ |De| [A mondat elejére beszúrva.]

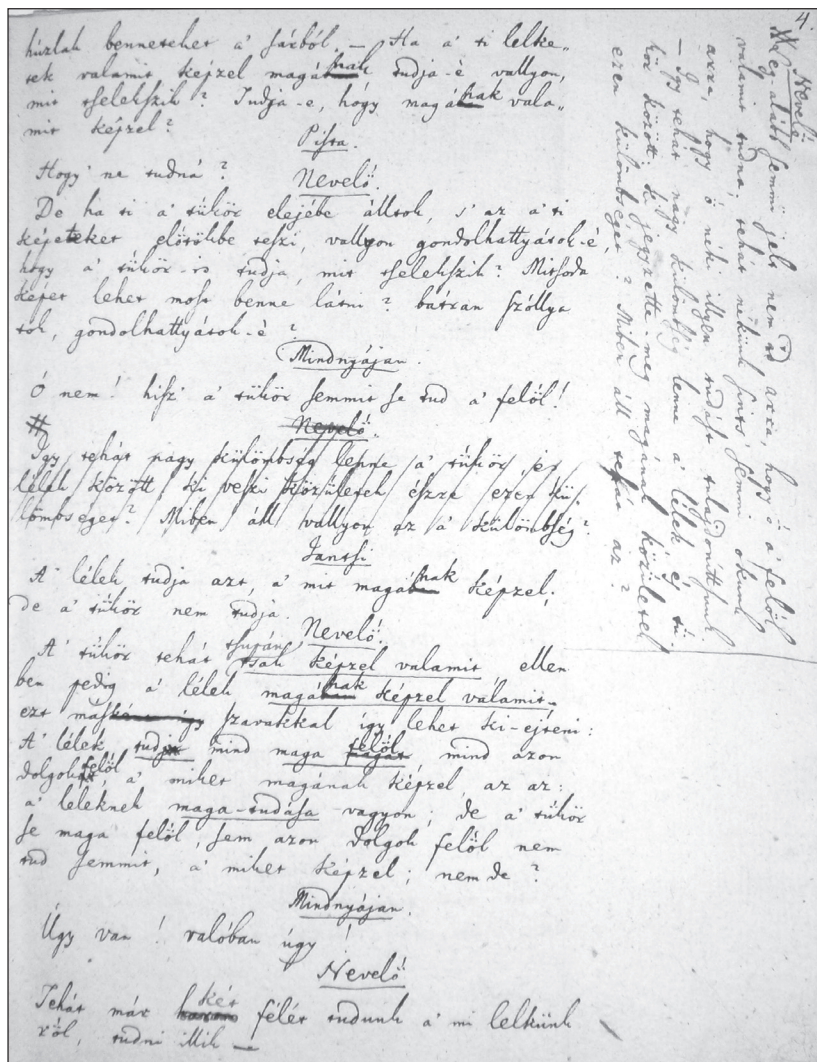
³⁷ <magában>

NEVELŐ.

Tehát meg-egyező a lélek a tükörrel. A lélek tükör, és a tükör lélek; nemde?

(*Erre mindnyájan el-bámúltak, 's nem tudtak reá mit mondani.*)

El-akadt a' kerék?³⁸ Várjatok, mindjárt ki-húzlak benneteket a' sárból. – Ha a' ti lelketek valamit képzel magának,³⁹ tudja-é vallyon, mit tselekszik? Tudja-e, hogy magának⁴⁰ valamit képzel?

Bárány Péter, *Kisded Lélektudomány a Gyermekek számára*, h. n., 1791 k., részlet.

³⁸ <El-állott a' malom keréke?> El-akadt a' kerék? [Az áthúzott szavak fölé írva.]

³⁹ magában [Átírással javítva.]

⁴⁰ magában [Átírással javítva.]

PISTA.

Hogy' ne tudná?

NEVELŐ.

De ha ti a' tükör elejébe álltok, 's az a' ti képeteket előtökbe teszi, vallyon gondolhattyátok-é, hogy a' tükör-is tudja, mit tselekszik? Mitsoda képet lehet most benne látni? bátran szólyatok, gondolhattyátok-é?

MINDNYÁJAN.

Ó, nem! hisz' a' tükör semmit se tud a' felől!

NEVELŐ.

Leg-alább semmi jelt nem ad arra, hogy ő a' felől valamit tudna; tehát nekünk ints' semmi okunk arra, hogy ő néki ilyen tudást tulajdonítsunk. – Így tehát nagy különbség lenne a' *lélek*, és *tükör* között: ki jegyzette-meg magának közületek ezen különbséget? Miben áll tehát az?⁴¹

JANTSI.

A' lélek tudja azt, a' mit magának⁴² képzel; de a' tükör nem tudja.

NEVELŐ.

A' tükör tehát tsupán⁴³ *csak képzel valamit*, ellenben pedig a' lélek *magának*⁴⁴ *képzel valamit*, ezt más⁴⁵ szavakkal így lehet ki-ejteni: A' lélek *tud*⁴⁶ mind *maga felől*,⁴⁷ mind azon dolgok⁴⁸ felől, a' miket magának képzel, az az: a' léleknek *maga-tudása* vagyon; de a' tükör se maga felől, sem azon dolgok felől nem tud semmit, a' miket képzel; nemde?

MINDNYÁJAN.

Úgy van! Valóban úgy!

NEVELŐ.

Tehát már két⁴⁹ félélt tudunk a' mi lelkünkéről, tudni illik –

JANTSI.

Óh! kérem, én mondom-el! – A' *Lélek olly valóság, olly*⁵⁰ *löny (ens)*,⁵¹ *melly magának valamit képzel, és a' mellynek maga tudása*⁵² *vagyon*.

⁴¹ <Így tehát nagy különbség lenne a' tükör, és lélek között; ki veszi közületek észre ezen különbséget? Miben áll vallyon az a' különbség?> Leg-alább semmi jelt nem ad arra, hogy ő a' felől valamit tudna; tehát nekünk ints' semmi okunk arra, hogy ő néki ilyen tudást tulajdonítsunk. – Így tehát nagy különbség lenne a' lélek, és tükör között: ki jegyzette-meg magának közületek ezen különbséget? Miben áll tehát az? [Betoldás a lap margóján, hosszában.]

⁴² *magában* [Átírással javítva.]

⁴³ *tehát* [tsupán] [Betoldás a sor fölé.]

⁴⁴ *magában* [Átírással javítva.]

⁴⁵ <másként így> más [Átírással javítva.]

⁴⁶ *tudja* [Átírással javítva.]

⁴⁷ <magát> felől [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁴⁸ *dolgokat* [Átírással javítva.] [felől] [Betoldás a sor fölé.]

⁴⁹ <két> három [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁵⁰ <egyszerű> olly valóság, löny [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁵¹ löny |(ens)|

⁵² <felől> tudása [Az áthúzott szó fölé írva.]

NEVELŐ.

Jól van! Most immár majd még többet tsináltatunk a' mi lelkünkkel, hogy meg-tudjuk, mit tehet még többet. Nézzétek ezen könyvet; – midőn ti ezen könyvre néztek, vallyon mit⁵³ tselekszik a' ti lelketek?

[illegible]

Bárány Péter, *Kisded Lélektudomány a Gyermekek számára*, h. n., 1791 k., részlet

MINDNYÁJAN.

Képzeli magának a' könyvet.

NEVELŐ.

Im' egy⁵⁴ tsengetyű; halgassátok tsak, hogy tseng! Midőn erre figyelmezték, mit tsinál a' ti lelketek?

MINDNYÁJAN.

Képzeli magának a' Hangot.

NEVELŐ.

Im' egy Viola, melyet a' szobámban neveltem-fel; próbállyátok tsak, melly szép szaga van. – Mit tsinál most, a' ti lelketek, midőn a' violának szaga az orrotokat meg-üti?

MINDNYÁJAN.

Képzeli magának a' Viola' szagát.

NEVELŐ.

Íme hat mazsola-szöllő, kinek kinek egyet belőle; tegyétek hamar a' szátokba! – Mit tsinál most a' ti lelketek, midőn a' mazsola szöllőt eszitek?

MINDNYÁJAN.

Képzeli magának a' mazsola szöllő ízét.

NEVELŐ.

Édes mazsola-szöllőt adtam néktek, úgy-é? Már most valami keserűt-is adok. Noszsa tehát fordúlyatok-meg! Minden mazsola szöllőért kinek kinek egy ütleket!

MINDNYÁJAN.

Jaj! Jaj! Jaj! Jaj! (*Örömben kiáltanak⁵⁵ mindnyájan.*)

NEVELŐ.

Bezzeg mit tsináltt most a' ti lelketek, midőn az ütleket éreztétek?

MINDNYÁJAN.

Képzelte magának a' fájdalmat.

NEVELŐ.

Mondgyátok-meg immár, ha szemetek nem volna a' látásra, fületek a' hallásra, orrotok a' szaglásra, nyeldeklotők az ízlésre, 's inaitok nem lennének az egész testeteken az érzésre, – egy szóval, ha éppen semmi *érző eszközötök* nem lenne, vallyon képzelte volna-é magának a' ti lelketek mind azt, a' mit most magának képzeltt?

ANDRIS.

Nem, éppen nem!

---

⁵⁴ <tse>

⁵⁵ kiáltának [Átírással javítva.]

NEVELŐ.

A' mi tehát az Átsnak az ő fejszéje, a' szabónak az ő tűje, a' kép-írónak az ő etsettye: az a' leleknek-is az ő *érző eszközei*. – Ezek nélkül el nem lehet a' lélek, ha valami dolognak képét akarja maga elejébe tenni, vagy-is, ha valamit magának képzelni akar.^{56} Tehát ismét tanulunk valamit a' lélekről! Mit tudunk tehát ma mind ekkoráig felőle?

⁵⁶ {*} Az új Filozófiának törvényei, 's szállás-módja szerint így kellenék itten beszélni, ha a' lélek valamit tekintetben^a akar^b venni,^c az a' térben lévő dolgokat, vagy-is *jelenségeket* észre akarja venni. De itt' a' szállásnak szokásba vett módját illy' képpen el-nem változtathattam, mert azonnal bé-kellett volna Kantnak törvényeihez képpest olytán fejtegetésekbe, 's magyarázatokba botsátkoznom, melyeket a' gyermeki ész elégtelenségéhez képpest fel-nem érhet. Meg-kellett volna p. o. mutatnom, hogy az *érző-eszközök* csak *holmit* adnak a' képre,^d az az a' jelenségnek észre-vételét lehetővé teszik, az elme pedig, az az: az esméret^e tehetségének második részre bizonyos *formába* önti azon jelenségeket, vagy-is gondol; 's tehát hogy a' vakon született embernek csak *puszta képe*^f van a' színről, a' süketen születettnek *puszta képe*^g van a' hangról, tehát ezekről *éppen semmi képe*^h nints, vagy-is *azoknak érzésekor magában semmit se gondol*. – Továbbá azt-is meg-kellett volna mutatnom, hogy csak azt *esmérbettyük-meg* egyedül, a' mit észre veszünk, 's egyszer 's mind róla gondolunk; 's hogy akkor ha vagy az észre-vétel, vagy a' gondolás hibázik, lehetetlen a'ⁱ tulajdon képpen *való esméret*, hogy ezen esetben, vagy tsupán csak *puszta hangok*, mint a' színnek a' vakon születettre nézve, vagy pedig *tsupádon-tsupa ideák*^j (elmének^k fogantattjai) mint p. o. a' lélek, Isten 's a' t. lehetnek az észben. Vég-re bé-kellett volna botsátkoznom éppen a' gondolatoknak formáiba-is, vagy a' kategóriákba, 's ezen felől még olyanokba-is, a' melyekről múltán kételkedhettem, hogy a' gyermekek vagy meg-foghatnák, vagy^l hasznokra lehetne.

^a [tekintetben] [Betoldás a sor fölött.]

^b <meg->

^c <rekeszteni> [Bizonytalan olvasat.]

^d kép<...> [Átírással javítva.]

^e <...> [Olvashatatlan szókezdet.]

^f <...>

^g <...>

^h <...>

ⁱ az [Átírással javítva.] <esméret>

^j <az>

^k <az> elmének

^l <...>

ANDRIS.

Óh én! én mondom! *A' mi lelkünk egy ollyatén⁵⁷ löny, – mellynek maga tudása vagyon – és melly magának valamit képzel – az érző eszközöknek segedelme által.*

NEVELŐ.

Ember vagy, Andris! – Már majd egy képet-is mutatok néktek, mellyet, ha meg-láttok, azonnal eszetekbe jut ismét mind az, a' mit eddig a' lélekről tapasztaltunk. Nézzétek tsak!

MINDNYÁJAN.

Ah! ah! be szép ez!

NEVELŐ.

Ime itt' öt gyermek vagyon le-festve, kiknek lelke valamit képzel magának. Mondjátok-meg, mit képzel vallyon kiki magának?

PISTA.

Ez itt' képzei magának azt a' képet, melly a' kezében vagyon.

JANTSI.

Ez a' második pedig, ki a' tsengetyűvel *tsenget, képzei magának a' hangot.*

ANDRIS.

Én-is tudom, mit képzel ez itt' magának, a' ki az orrát bé-dugja!⁵⁸ – A' tollnak szagát, mellyet a' gyertyára tart.

GYURI.

Hadd' mondgyam már én-is! – Ez itt' képzei magának az almának ízét, mellybe harap.

FERKÓ.

Ez pedig, a' ki meg-metszette úját, képzei magának azon-fájdalmat, mellyet a' metszés okoz.

NEVELŐ.

'S mi által képzei mind ezeket magának ezen gyermekek[ne]k lelke?

MINDNYÁJAN.

Az érző eszközök által.

PISTA.

Az enyim a' Látás által.

JANTSI.

Az enyim a' Hállás által.

ANDRIS.

Az enyim a' Szaglás által.

⁵⁷ egyszerű [Átírással javítva.] ollyatén! [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁵⁸ ? [Átírással javítva.]

GYURI.

Az enyim a' Izlés által.

FERKÓ.

Az enyim a' Illetés által.

NEVELŐ.

Én látok még egyet, a' miben valami képzelgetik. Láttok-é ti?

MINDNYÁJAN.

Látunk ám! A' tükör az! A' tükör, melly egyiknek háta megett a' falon függ.

NEVELŐ.

Nemde? Azon tükörben láttátok azon gyermeknek képét, ki a' tükör előtt áll? De vallyon tudgya-é a' tükör azt, hogy⁵⁹ a' gyermeknek képe most benne nagyon.

MINDNYÁJAN.

Nem! Óh nem!

NEVELŐ.

Hát a' tükörben lévő⁶⁰ gyermek⁶¹ tudgya-é vallyon, mit képzel most maga⁶² magának a' tükörön kívül lévő gyermeknek lelke?

JANTSI.

Tudná minden bizonynyal, ha igazi ember és nem pusztá kép lenne!

NEVELŐ.

Mi azt hitettjük-el magunkkal, hogy vagynak élő emberek. Vallyon honnét tudgyátok, hogy az ő lelkek tudgyák azt, a' mit magoknak képzelnek?

PISTA.

Mert ez örvend azon a' képen, mellyre mostan néz.

JANTSI.

Ez-is⁶³ a'⁶⁴ tsengetyűnek hangján.

ANDRIS.

Ez-is az almán, melly néki most olyan jó ízűen esik.

GYURI.

Az enyim képzele magának a' perzsellett tollnak utálatos szagát; hiszem tudni kell tehát néki, mit szagol.

⁵⁹ <most>

⁶⁰ |tükörben lévő| [Betoldás a margón.]

⁶¹ gyermek**nek** [Áthúzással javítva.] <lelke>

⁶² |magal [Betoldás a sor fölött.]

⁶³ <...>

⁶⁴ <ha>

FERKÓ.

Az enyím meg-metszette az úját, ha nem képzelné magának a' fájdalmat, nem pityeregne, nem görbitené-el a' száját.

NEVELŐ.

Valóban mindnyájan⁶⁵ tudgyák ezen gyermekek, a' mit most gondolnak, vagy-is a' mit most magoknak képzelnék; De a' tükör?

JANTSI.

A' semmit se tud felőle.

NEVELŐ.

A' tükör semmin sem örvend, semmin se szomorkodik. Az az: semmit se tud⁶⁶ maga felől, se⁶⁷ pedig⁶⁸ a' felől, a' mi benne képzeltetik.⁶⁹ Ő⁷⁰ tehát nem eleven, de a' mi lelkünk eleven tükör; ő magatudás nélkül való tükör, a' mi lelkünk pedig, magatudásával való tükör. – Holnap többet hallunk⁷¹ ezekről!

---

⁶⁵ mindnyájan [Átírással javítva.]

⁶⁶ <nem tud se> semmit se tud [Az áthúzott szavak fölé írva.]

⁶⁷ sem [Átírással javítva.]

⁶⁸ se |pedig| [Betoldás a margón.]

⁶⁹ <semmit>

⁷⁰ <A' tükör> Ő [Az áthúzott szavak fölé írva.]

⁷¹ |hallunk| [Betoldás a sor fölé.]

képzelné magának a fájdalmas, nem jóga,
regne, nem gorbóitára-el a' fájtás.

Nevelő:

Valóban mindnyáján tudgyák ezen gyermekel,
amit most gondolnak, vagy is a' mit most
magolnak képzelnék. De a' tükör?

Jánosfi:

A' femmin se tud felöle.

Nevelő:

A' tükör femmin sem örvend, femmin se pro-
móhódik. Az az: ~~femmit se tud~~ maga felől, sem pedig
a' felől, a' mi benne képzelszik. ~~se~~
~~A' tükör~~ tehát nem eleven, de a' mi lelkiünk
eleven tükör. ő magatudat nélkül való tükör
a' mi lelkiünk pedig magatudásával való tükör.
— Holnap többet hallunk!

Második Beszélgetés.

Nevelő:

Van-e Kedvesek? Ha van, tehát beszélgetünk
ifjúságunk a' mi lelkiünkkel.

Mindnyáján.

Ök kérjék, Kedves Úr! örömeit hallatunk
még felöle többet is.

Nevelő:

Kézretek, egy fehér táblát hoztam magam-
mal, majd réa írtam rövidesen mind azt,
a' mit a' lélekről ígyjölög tapasztalni
fogunk. Olyan majd a' falra akasztom ezen
táblát, s' melléje pedig a' képeket, melyek
azokra fognak néha néha bennünkben emlé.

MÁSADIK BESZÉLGETÉS.

NEVELŐ.

Van-é kedvetek? Ha van, tehát beszélgessünk ismét valamit a' mi lelkünkéről.

MINDNYÁJAN.

Óh kérjük, kedves Úr! Örömet hallanánk még felőle többet-is.

NEVELŐ.

Nézzétek, egy fehér táblát hoztam magammal, majd reá írjuk rövideden mind azt, a' mit a' lélekről újjolag tapasztalni fogunk. Osztán majd a' falra akasztom ezen táblát, 's melléje pedig a' képeket, mellyek azokra fognak néha néha bennünket emlékeztetni, a' miket a' táblára jegyzünk.

JANTSI.

úgy⁷² teszünk mi a' Geografiával (Földnek le-írásával) 's Historiával az oskolában?

NEVELŐ.

Éppen úgy.⁷³

ANDRIS.

Ez igen jó dolog! Mert mindenkor meg-nézhetjük azt, a' mit tanulunk, hogy jobban eszünkben tarthassuk.

NEVELŐ.

Fogjunk tehát a' lélekhez! Jertek ide mindnyájan; innét láthattátok *Gergelyfi* Uramnak kastélyát. Láttátok-é?⁷⁴

MINDNYÁJAN.

Láttuk! Amott van, né!

NEVELŐ.

Nem láttok-é valami feketét-is a' kastély fedelén?

MINDNYÁJAN.

Sótt látunk.

PISTA.

Az alig-ha varjú nem lesz.

---

⁷² <Éppen>

⁷³ <Annál jobb> Éppen úgy! [Az áthúzott szavak után írva.]

⁷⁴ Láttátok-é? [em.]

NEVELŐ.

Meg-lehet! De talán nem varjú az, hanem vagy⁷⁵ szarka, vagy tsóka, vagy vértse, vagy galamb. Avagy talán meg-külömböztethetitek, mi legyen az volta képpen?

MINDNYÁJAN.⁷⁶

Nem!

NEVELŐ.

Én sem. Láttjátok, itt'képzél tehát valamit⁷⁷ olyat a' a lélek magának, a' mit más dolgoktól meg nem különböztethet. Tudjátok, mint neveztetik az olyan képzelés? – Neveztetik *homályos képzelésnek*. – Vallyon volt-e már a' ti lelketek[ne]k több ilyen homályos képzelése?

JANTSI.

Ó igen-is! Midőn a' minap alkonyodáskor⁷⁸ az erdő felé sétálni mentem a' Tanítómmal, láttam meszsziőről egy törzsököt, mellytől annyira meg-ijedtem, hogy a' Tanító félénkségemért reám keveset⁷⁹ meg-is neheztelt. Azt gondoltam tudni illik, hogy egy gubás ember, a' ki reánk leskelődik. No már én azt más dolgoktól meg nem különböztethettem; mert nem tudtam igazán, fa legyen-é, vagy tolvaj.

NEVELŐ.

Tehát azon törzsökről-is homályos képzelésed volt. – De midőn közelébb⁸⁰ mentél azon⁸¹ gubás tolvajhoz, vallyon meg⁸² különböztethetted-é osztán⁸³ a' törzsököt a' tolvajtól?

JANTSI.

Lassan lassan láttam, hogy nem ember.

NEVELŐ.

De láttad-é a' törzsöknek ágait, héját, 's egyéb részzeit⁸⁴ egyenként?

JANTSI.

Nem!

NEVELŐ.

Ha a' Tanító akkor kérdezte volna tőled, mellyek azon meszsze lévő⁸⁵ törzsöknek részei, mitsoda jelekből lehet ötet meg-esmérni, 's *mi által* lehet ötet más egyéb dolgoktól *meg-külömböztetni*: meg-felelhetnél volna-é azon kérdésre?

⁷⁵ |vagy|

⁷⁶ <Nevelő.> Mindnyájan. [Az áthúzott szó mellé írva.]

⁷⁷ <vagyon egy> képzél |tehát| valamit [Az áthúzott szavak fölé írva.]

⁷⁸ alkonyodás <felé>

⁷⁹ kevés [Áthúzással javítva.]

⁸⁰ közelébb <g...> [Olvashatatlan szókezdet.]

⁸¹ azon<...>

⁸² <nem> külöm [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁸³ osztán [Áthúzással javítva.]

⁸⁴ <a' törzsöknek>

⁸⁵ |meszsze lévő| [Betoldás a margón, korrektúrajellel.]

JANTSI.

Nem!

NEVELŐ.

Mitsoda képzelés lehetett tehát az, melyet akkor a' te⁸⁶ lelked⁸⁷ magának tett azon törzsök felől? – Homályos⁸⁸ tsak nem volt már, mert meg-győződteél a' felől, hogy az nem egyébb, hanem valóban törzsök; már meg-külömböztethetted a' gubás embertől, 's még se mondhattad-meg, mi által különbözik más dolgoktól? – Vigyázzatok, fiaim, az olyan képzelés⁸⁹ nevezetik – *világosnak* ugyan, de egyszer 's mind *vegyűltnek*-is.

GYURI.

Kérjük szépen, hogy az Úr ezt ismét a' táblára írja-fel!

NEVELŐ.

Mit irjak tehát fel?

GYURI.

Hogy a' mi lelkünk valami dolgot némelykor homályosan, némelykor világosan, vagy *vegyűltten* képzel magának.

NEVELŐ.

No tsak még egy szempillantásig várjátok; akkor önnön magatok mondgyátok-el, mit kellessék fel-írnom. – Mondgyátok-meg, nem láttok-é itten valamit körültek, a' mit a' ti lelketek világosan ugyan, de egyszer 's mind *vegyűltten* képzelne magának?

ANDRIS.

Sótt látunk! Ime ama' fát,⁹⁰ melly a' patakon túl vagy.

NEVELŐ.

Hogy' mondhatod azt, hogy te azon fát nem homályosan, hanem világosan, de még-is *vegyűltten* képzeled magadnak?

ANDRIS.

Hiszem látom, hogy fa, de nem tudom, mi féle fa; meg-lehet, hogy gyümöls-fa, de⁹¹ talán nem gyümöls-fa, hanem tölgy fa, vagy hárs fa, vagy más valami fa.

NEVELŐ.

Tehát azért, hogy⁹² azon fát más dolgoktól meg-külömböztetheted ugyan, de annak részecskéit egyenként – az ő leveleit, ágait, héját – magadnak nem képzelheted; nemde?

ANDRIS.

Ugy vagy!

⁸⁶ |tel| [Betoldás a sor fölött.]

⁸⁷ lélked [Áthúzással javítva.]

⁸⁸ Hogmályos [Áthúzással javítva.]

⁸⁹ képzelés<t>

⁹⁰ fát

⁹¹ de <az>

⁹² hogy <te ugy>

NEVELŐ.

Jól mondád tehát, hogy⁹³ azon fát magadnak világossan ugyan, de egyszer 's mind vegyűlt-
ten képzeled. – De⁹⁴ Nézz most ama' körtvély⁹⁵ fára, melly orrunk előtt vagyon. Ezen fát-is
szint' úgy képzeled magadnak, mint az előbbénit?

ANDRIS.

Nem!

NEVELŐ.

'S miért nem?

ANDRIS.

Óh, hiszem mennyi dolog ötlik azon fáról szemembe! Látom a héját, ágait, apró leveleit,
mellyek éppen most bújtak-ki. –

NEVELŐ.

Ezen fáról meg⁹⁶ mondhatod tehát, mi által, mitsoda jelekből lehet ötet minden egyéb-
b fáktól⁹⁷ meg-külömböztetni?

ANDRIS.

Igen-is!

NEVELŐ.

Tehát ezen fát nem vegyűltten, hanem⁹⁸ – Vigyázzatok, ti többiek! – *kiválttan* képzeled
magadnak.{⁹⁹*}

⁹³ hogy <magadnak>

⁹⁴ |De| Nézz [Betoldás a sor elején.]

⁹⁵ <tseresnye> körtvény [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁹⁶ |meg| [Betoldás a sor fölött.]

⁹⁷ egyéb- <fáktól> fáktól [Tévesen kétszer leírt szó.]

⁹⁸ <világossan, sőt>

⁹⁹ { } A midőn tehát valamely dologról kiváltt képünk vagyon: azonnal észre lehet venni, hogy azon jelek, mellyek által a' dolgok egy-mástól különböznek, nem egy-félék. Ezek közül némelyek tsak éppen ezen dolgot illetik, vagy tsak ezen a' dolgon magán vétetnek észre; más jeleket ellenben más egyéb-
b dolgokon-is találunk, mellyek ehez hasonlók. p. o. a' mi körtvély fánkon láttuk, hogy^a ha néki éppen tsak *öt* ága vagyon, hogy egy kevésé görbén nevekedett, hogy a' tőkájének közepén egy lyuk vagyon, 's a' t. ezek mind jelek, mellyek által ötet minden egyéb-
b fák között meg-esmérjük, 's meg-külömböztettjük. A' többi jelek pedig,^b p. o. hogy néki tőkéje, ágai, tsemetéji, 's levelei vannak, hogy gyökerével a' földhöz ragaszkodik, az által veszi a' földből tápláló eledelét 's a' t., mind olyanok, mellyek által minden egyéb-
b fákkal közös. Ezek által tehát ötet tsupán tsak az olyan dolgoktól különböztethetjük-meg, mellyek nem fák, p. o. a' háztól, az ebtől 's a' t., de korán sem a' többi fáktól. Az ilyen jeleket tehát *közönségesek*[*ne*]*k* nevezzük, mivel hogy minden dolgokat illetik,^c mellyek egy nemből valók.^d Hogy ha tehát ezen közönséges jeleket, mellyekben minden egy nemű dolgok meg-egyeznek 's mellyek által^e a' dolgok minden más nemű dolgoktól különböznek, észre-
venni, vagy gondolni akarjuk: azt hívjuk *közönséges képeknek*, vagy *foganatoknak*. (Idea universales, vel conceptus.)

^a <ha>

^b |pedig| [Betoldás a sor fölött.]

^c |illetik| [Betoldás a sor fölött.]

^d valók. <illetik> Hogy

^e <ől>

JANTSI.

Hál' Istennek! már négyféle¹⁰⁰ képeit tudgyuk a' Léleknek – a' homályosságokat, világosságokat, vegyültteket, és közönségeseket.¹⁰¹

NEVELŐ.

Jól vigyáztál!¹⁰² – Már most vegyük ismét elől a' tegnapi képünket. Ki mondgya-meg nékem közületek,¹⁰³ hogyan képzei magának ezen első gyermek azon képet, melyet kezében tart, világossan, homályosan, vegyültten, vagy kiválttan-é?

JANTSI.

Kiválttan.

NEVELŐ.

Miért?

JANTSI.

Mert ő azon képet minden egyéb dolgoktól meg-külömböztetheti, 's meg-is mondhattya, mi által különbözik azon kép minden egyéb dolgoktól.

{NEVELŐ.

Hát ha, midőn erre a' képre néz, egyedül tsak azon jeleket gondolná magának, melyek által ezen kép különösen nem a' többi képektől, hanem egy bizonyos kép közönségesen más dolgoktól különbözik,¹⁰⁴ melyek nem képek,¹⁰⁵ mitsoda gondolatnak lehetne azt mondani?

JANTSI.

Közönséges gondolatnak.}¹⁰⁶

NEVELŐ.

Jól mondád!¹⁰⁷ – De vallyon miféle képzelése vagyon a' második gyermeknek, ki a' tsengetyű hangjára figyelmez? (Mindnyájan halgatnak.) Próbállyuk, ha el nem találhattyuk-é. Gondollyátok-é,¹⁰⁸ hogy ő a' tsengetyű hangját minden egyéb hangoktól meg-külömböztetheti?

PISTA.

Hogy' ne?

NEVELŐ.

De ha most valaki tőle kérdezné: mi által különbözik ezen tsengetyű-hang, minden egyéb hangoktól; vallyon gondollyátok-é, hogy annak jeleit voltta képpen elé-adhatná?

¹⁰⁰ <három>féle négyféle [Az áthúzott szó fölé írva.]

¹⁰¹ <kiválttakat> közönségeseket [Az áthúzott szó után írva.]

¹⁰² vigyáztál! [em.]

¹⁰³ közületek, <mitsoda képe> hogyan

¹⁰⁴ |külömbözik! [Betoldás a sor fölött.]

¹⁰⁵ képek, <külömbözik>

¹⁰⁶ [Ez a párbeszéd nem szerepel az eredeti Campe-szövegben, Bárány utólag írta egy lapra: „*Nevelő*. Hát ha ... *Jantsi*. Közönséges gondolatnak.”]

¹⁰⁷ |Jól mondád! [Betoldás a sor elején.]

¹⁰⁸ gondollyátok-é [Áthúzással javítva.]

ANDRIS.

Nem!

NEVELŐ.

Tehát mi féle képe vagyon most néki?

ANDRIS.

Tudom! tudom már! Ő néki most világos ugyan, de még-is vegyűltt képe van.

NEVELŐ.

Jól van! – De ki mutathat nékem közületek egy ollyat, ezen a' képen, kinek homályos képe vagyon?

GYURI.

Im' ez az, ki az orrát bé-fogja.

NEVELŐ.

Ugyan úgy-é? De nem különbözteti-e meg ezen gyermeknek lelke a' meg-perzseltt toll-nak szagát minden más szagoktól, p. o. a' rózsá' szagától?

GYURI.

Igen-is!

NEVELŐ.

Tehát nints már néki homályos, hanem világos¹⁰⁹ képe.

FERKÓ.

Most tudom már! Ez, a' ki az almát eszi!

NEVELŐ.

Tehát azt véled te, hogy ő nem tudgya, almába-é, vagy egresbe harapott?

FERKÓ.

Azt én nem vélem; hiszem tsak érezheti, hogy almát, nem pedig egrest eszik.

NEVELŐ.

Tehát talál ő-is valami különbséget az alma és egres között, következő képpen nints' már néki azon almáról homályos, hanem világos,¹¹⁰ tsak hogy¹¹¹ vegyűltt képe.

MATYI.

Minden bizonnyal ez-is ollyan, ki az úját meg-metszette!

JANTSI.

Igen-is! Né, be jól el-találtad! Valóban ez meg-különböztetheti azon fájdalmat, melyet a' metszés okozott, más egyéb dolgoztól.

¹⁰⁹ <tsak vegyűltt> világos [Az áthúzott szavak fölé írva.]

¹¹⁰ <képe> hanem világos [Az áthúzott szavak fölé írva.]

¹¹¹ <hanem tsak> tsak hogy [Az áthúzott szavak fölé írva.]

NEVELŐ.

Kétség kívül! El-hiszem, hogy korán sem úgy gondolkodik most, mint, ha ötet valaki tsiklandaná.

ANDRIS.¹¹²

Igy tehát egy sinsz köztök, a' kinek homályos képe lenne.

NEVELŐ.

Én pedig – tsudálni fogjátok – merem mondani, hogy, ezen gyermekek közül, kinek kinek lelke,¹¹³ valamit¹¹⁴ homályosan képzel most magának.

JANTSI.

I, hogy lehet az? Hisz' az egyiknek kiváltt képe vagyon, a' többinek pedig¹¹⁵ mind¹¹⁶ világos!

NEVELŐ.

Semmi az! Ládd-é, Jantsi, a' mi lelkünk egy¹¹⁷ üdőben több dolgot-is képzelhet magának egynél. Mikor¹¹⁸ magának valamit kiválttan, vagy világosan képzel, ugyan akkor más dolgokat-is képzelhet magának homályosan. P. o. Nemde minden gyermek hallja azon tsengetyűnek hangját, mely itten tseng?

JANTSI.

Igen-is!

NEVELŐ.

De mivel kiki másra figyelmez, 's a' tsengetesre¹¹⁹ éppen nem-is halgat: vallyon megkülömböztethetné-é az ő lelkek, ezen szempillantásban a' tsengetyű hangját minden más hangoktól?

JANTSI.

Nem!

NEVELŐ.

Tehát¹²⁰ hogyan képzei magának ezen gyermekek[ne]k lelke a' tsengetyű hangját, ki vévén azt, a' ki reá figyelmez?

JANTSI.

Homályosan.¹²¹

¹¹² <Mik> Andris [Az áthúzott szó után írva.]

¹¹³ <mind össze>

¹¹⁴ <képze>

¹¹⁵ <kiv>

¹¹⁶ |mind| [Betoldás a sor fölé.]

¹¹⁷ egy<szerre>

¹¹⁸ Midőn [Áthúzással javítva.]

¹¹⁹ tsengetesről [Áthúzással javítva.]

¹²⁰ Tehát <miképpen>

¹²¹ ! [Áthúzással javítva.]

NEVELŐ.

Ládd-é! – De vallyon annak,¹²² a' ki egyedül tsak a' tsengetyűvel mulatozik nintsen-é valami homályos képe?

JANTSI.

Nem tudnám, honnét?

NEVELŐ.

Én ugyan úgy vélem, mintha volna. – Nézz' tsak jól erre, ki magát meg-metszette; nemde, úgy tetszik, mintha¹²³ sikójtana? Ezen sikójtás ketség kívül bé-hat annak-is fülébe, ki¹²⁴ a' tsengetyűvel játszik. Az ő lelke tehát ezen sikójtást együtt képzele magának; de tsak homályosan, mert más valamiben foglalatoskodik. Ha azt világossan képzelné magának, az az¹²⁵ ha a¹²⁶ sikójtást igazán meg-külömböztetné azon tsörgéstől:¹²⁷ minden bizonynyal körül nézne mindent, és a' meg-sértett ötsének vagy barátjának segedelmet keresne. Ugy-é Jantsi?

JANTSI.

Úgy!

NEVELŐ.

Látod tehát, hogy, ezen szempillantásban, ezen gyermeknek-is homályos képe vagyon. – Most mondgyátok-el immár, a' mit fel-kell írnom.

ANDRIS.

Óh, hadd' mondgyam én!

MINDNYÁJAN.

Nem! én! én! én!

NEVELŐ.

Tsak lassan; hiszem' mindnyájan nem mondhattytok egyszerre! Ereszsük a' dolgot szerentsére. Nevezzen¹²⁸ kiki egyet a' Magyar királyok közül, úgy, a' mint egy mást követik.¹²⁹ A' kinek *Vak Béla* jutni fog, az legyen nyerttes.

(*Neveztték a' királyokat, 's Vak Béla Andrisnak jutott.*)

Tehát mondd-el te Andris!

ANDRIS.

A' mi lelkünk némelly dolgokat homályosan képzel magának.

NEVELŐ.

Várjj! – Már most azt-is diktáld le,¹³⁰ mit téssen az.

¹²² <ez az egyel> vallyon annak [Az áthúzott szavak fölé írva.]

¹²³ <sírna> sikójtana

¹²⁴ fülébe, <a'> ki

¹²⁵ <ezen>

¹²⁶ <azon>

¹²⁷ ; [Áthúzással javítva.]

¹²⁸ <Mondj> Nevezzen

¹²⁹ ; [Áthúzással javítva.]

¹³⁰ <...>

ANDRIS.

Az az: A' lélek azon dolgot, melyet magának¹³¹ képzel, nem igen különböztetheti¹³² meg más dolgoktól.

NEVELŐ.

Jól van! – Tovább.

ANDRIS.

A' mi lelkünk néha valamit világossan-is képzel magának.

NEVELŐ.

Az az?

ANDRIS.

Az az: A' lélek meg-különböztetheti ugyan azon dolgot, melyet képzel magának, más dolgoktól; de azon jeleket elé nem adhattya, melyek által más egyéb dolgoktól meg-külömbözik.

NEVELŐ.

'S hogy' neveztetik tehát az olyan világos kép?

ANDRIS.

Vegyültt képnek.

NEVELŐ.

Értem; tsak tovább!

ANDRIS.

A' mi lelkünk néha kiválttan-is képzel magának valamit.

NEVELŐ.

Az az?

ANDRIS.

Az az: A' lélek azt, a' mit képzel magának, nem tsak meg¹³³ különböztetheti más dolgoktól, hanem azon jeleket-is elé-adhattya, melyek által az más dolgoktól különbözik.

{NEVELŐ.

Jól van!

ANDRIS.

*De ha akkor éppen tsak azon jelekről gondolkozik, melyekben azon dolog minden egy nemű dolgokkal meg-egyezz: akkor az olyan kép mondatik közönségesnek vagy foganatnak.}*¹³⁴

¹³¹ |magának| [Betoldás a sor fölött.]

¹³² különböztet<...> különböztetheti meg|

¹³³ meg <nem>

¹³⁴ [Ez a párbeszéd nem szerepel az eredeti Campe-szövegben, Bárány utólag írta a margóra hosszában: „Nevelő. Jól van. ... Andris. ... foganatnak.”]

NEVELŐ.

Punktum! – Már most, fiaim, minek előtte tovább mennyünk, mondgyátok-meg nékem, ha azok, a' miket eddig a' lélekről tanúltunk, oda-illenek a' barmok lelkéhez-is? – Mondgyátok-meg előbb, vallyon olyan lönyök-é ezek-is, mellyeket se látni, se hallani, se illetni, se kóstolni, se szagolni, egy szóval, mellyeket egy érző-eszköz által se lehet észre-venni?¹³⁵

JANTSI.

Minden bizonyyal! Én leg-alább azokat illy képpen soha se vettem észre.¹³⁶

NEVELŐ.

Én se, sőt tudtomra senki se. De¹³⁷ Vallyon képzelnek-é a' barmoknak lelke-is valamit magoknak?

PISTA.

Kétség kívül! – Ha a' kutyának egy falat kenyeret vetek, utánna kap; tehát kellett ő néki azt előre képzelni magának.

NEVELŐ.

De vallyon tudgya-é a' kutyának lelke, hogy ő magának valamit képzel, az az: vagyon-é a' kutyának maga-tudása?

ANDRIS.

Hogy ne volna? Hiszem másképp¹³⁸ utánna nem kapna!

NEVELŐ.

De vallyon képzele-é magának a' baromnak lelke a' dolgokat az érző-eszközöknek segedel-mével?

GYURI.

Igen-is; Hiszem a' mi Pumink-is lát,¹³⁹ hal,¹⁴⁰ szagol, kóstol, illet¹⁴¹ szint' úgy, mint mi.

NEVELŐ.

Szagolni még jobban szagol nálunknál. A barmokban némelly érző eszköz gyakran élesebb, mint az emberben. Némellyekben kevesebb érző eszközök vagynak, mint mi bennünk; némellyeknek talán olyan érző eszközei-is vagynak, mellyekről mi semmit se tudunk. – Tehát vagyon a' barmoknak-is¹⁴² érző erejek. De mennyünk tovább: a' mi lelkünk némelly dolgokat homályosan képzel magának, mit gondoltok, tselekszik-é ezt a' barmoknak lelkei-is?

¹³⁵ <egyszerű-é a barmoknak a' lelke-is> olyan lönyök-é ezek-is, mellyeket se látni, se hallani, se illetni, se kóstolni, se szagolni, egy szóval, mellyeket egy érző-eszköz által se lehet észre-venni? [Betoldás a margón, korrektúrajellel.]

¹³⁶ <Hiszem a' barmoknak lelkét szint' úgy nem lehet látni, mint a' mi lelkünket.> Én leg-alább azokat illy képpen soha se vettem észre. [Az áthúzott mondat fölé írva.]

¹³⁷ |Én se, sőt tudtomra senki se. Del [Betoldás a sor elején.]

¹³⁸ |másképp| [Betoldás a sor fölött.]

¹³⁹ lát<hat>

¹⁴⁰ hal<hat>

¹⁴¹ <érez> illet [Az áthúzott szó fölé írva.]

¹⁴² <olyan erejek, mellyel>

FERKÓ.

Igen-is, én úgy gondolnám.

NEVELŐ.

'S miért gondolod azt?

FERKÓ.

Tudom, csak hogy ki nem tudom jól mondani.

NEVELŐ.

Az az: néked magadnak sints' még¹⁴³ a' felől kiváltt képed; egyébb aránt ki-mondhatnád. Várj tsak; nemde mikor álmodunk, azon dolgokat, mellyekről álmodunk, homályossan kép-zellyük magunknak?

FERKÓ.

Úgy van!

NEVELŐ.

Nem tapasztaltad-é tehát, hogy a' kutyák-is álmodni szoktak?

FERKÓ.

Igen-is tapasztaltam; néha ugatnak álmokban, és farkokat-is tsóvállják.

NEVELŐ.

Tehát kételkedsz még, ha vallyon-é az ő lelkeknek néha homalyos képek?

FERKÓ.

Nem! – De vallyon van-é nekik világos képek?

NEVELŐ.

Ezt mindgyárt meg-láttuk. – Ime egy kő's egy darab kenyér, melly egyenlő nagyságú és majd nem egyenlő színű; tegyük Pumi elejébe, vallyon el-fogja-é véteni a' kenyeret vagy azt a' kőtől meg-külömböztetni. Hívja-bé valaki!

MATYI (*viszsa jövet*).

Pumi nints itt', de imhol *Kuszi*.

NEVELŐ.

Mind-egy. No vigyázzatok; *Kuszi* ne! – Ahá! láttátok?

MATYI.

Bezzeg meg-tudgya ő egyiket a' másiktól külömböztetni!

NEVELŐ.

Mitsoda képe volt tehát most néki?

GYURI.

Világos képe!

---

¹⁴³ |még|

NEVELŐ.

De vallyon gondolta-é a' kis Kuszi azt, mi által különbözik egy¹⁴⁴ kenyér a' másik kenyértől?¹⁴⁵

JANTSI.

Nem!

{NEVELŐ.

Vagy talán most a' kenyérnek¹⁴⁶ azon jeleiről¹⁴⁷ gondolkozott, melyek által a' hústól, haltól, 's más dolgoktól különbözik?

JANTSI.

Nem!}¹⁴⁸

NEVELŐ.

Leg-alább nints okunk, hogy azt vélhessük. A' barmok soha se mutatták még, hogy kiváltt vagy közönséges¹⁴⁹ képek lett volna; tehát méltán mondhattuk, hogy ők arra alkalmatlanak. Ez tehát az elsőség, melyet Isten a' mi lelkünknek adott. 'S akarjátok tudni, hogyan nevezik ezen elsőséget? Nevezik – *Értelemnek*. Ha tehát azt mondjuk: a' mi lelkünk[ne]k értelme vagy; mit tesz' az más szavakkal?

JANTSI.

A' lélek magának valamit kiválttan 's közönségesen¹⁵⁰ képzelhet.

NEVELŐ.

Jól van! Ezt is a' mi táblánkra jegyezzük. – Igy! *Még csak egyet kérdek.*¹⁵¹ {Ha az értelem abban áll, hogy az ember magának valamit¹⁵² kiválttan, 's közönségesen gondolhat, hogyan fogjuk az érzelmet meg-nagyobbítani, 's tekéletessé tenni?

JANTSI.

Azon legyünk, hogy minden dologról kiváltt képeink legyenek, vagy¹⁵³ jegyezzük-fel magunkban azon jeleket, melyek által egy dolog a' másiktól különbözik.

¹⁴⁴ <a'> egy [Az áthúzott szó fölé írva.]

¹⁴⁵ |mássik| kötül> [Betoldás a sor fölé.] <mássik kötül> másik kenyértől [Az áthúzott szavak alá írva. Bárány Péter kétszer javította ezen mondatrészt.]

¹⁴⁶ |kenyérnek| [Betoldás a sor fölé.]

¹⁴⁷ jelekről [Áthúzással javítva, bizonytalan olvasat.]

¹⁴⁸ [Ez a párbeszéd nem szerepel az eredeti Campe-szövegben, Bárány utólag írta a margóra: „*Nevelő*. Vagy talán ... *Jantsi*. Nem!”]

¹⁴⁹ |vagy közönséges| [Betoldás a margón, korrektúrajellel.]

¹⁵⁰ |'s közönségesen| [Betoldás a sor fölé.]

¹⁵¹ <Ez mára elegendő!> Még csak egyet kérdek: [Az áthúzott mondat után írva.] – [Az eredeti Campe-szövegben az „Ez mára elegendő!” mondattal véget ér a 2. beszélgetés, az itt szereplő további párbeszéd a 3. beszélgetésig („*Nevelő*. Ha az értelem ... *Nevelő*. Ez mára elegendő.”) Bárány Péter saját kiegészítései egy kisebb méretű papírlapon.]

¹⁵² <világossan>

¹⁵³ <...>

NEVELŐ.

Jól mondád! De hogyan kell azt véghez vinni? – Ki-tudgya?

GYURI.

Én! én! – Tsak jól kell figyelmeznünk, ha valamit látunk, vagy hallunk.

NEVELŐ.

Úgy van. Mennél jobban figyelmeznünk arra, a' mit látunk, vagy hallunk annál kiválttabban¹⁵⁴ esmérjük azt meg, annál jobban meg különböztethetjük más dolgoktól, 's annál jobban eszünkben marad. – Láttátok kedves fiaim, mitsoda bizonyos módra akadtunk, hogy valaha nagy értelmű embernek lehessetek; ezen mód neveztetik?

MINDNYÁJÁN.

Figyelemnek!

NEVELŐ.

Ez mára elegendő!}

---

¹⁵⁴ <világoss> kiválttabban

HARMADIK BESZÉLGETÉS.

---

*Következendő napon a' Nevelő egy össze fontt keszkenővel jelentt-meg, s egyet se szólván,
kinek kinek egy ütleket adott.*

MINDNYÁJAN.

Jaj! Jaj! hi! hi! hi! Jaj! ha! ha! ha!

NEVELŐ.

Mi leltt benneteket?

MINDNYÁJAN.

Fáj!

NEVELŐ.

Magam-is úgy akartam.

MINDNYÁJAN.

Miért?

NEVELŐ.

Azért, mert ismét egy szép tulajdonságát tapasztallyátok ez által a' léleknek.

JANTSI.

Mi féle tulajdonságát?

NEVELŐ.

Nemde mindnyájan éreztetek egy kis fájdalmat?

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

NEVELŐ.

Talán tudgyátok azt-is, honnét eredett azon fájdalom?

MINDNYÁJAN.

Tudgyuk!

NEVELŐ.

Az össze-fontt keszkenő *Műv*¹⁵⁵*oka* volt a' fájdalomnak, és a' fájdalom *műve* az össze fontt keszkenőnek; nemde?

---

¹⁵⁵ |Műv|

¹⁵⁶MINDNYÁJAN.

Igen-is!

NEVELŐ.

A mi lelkünk tehát által láthattya némelly műveknek műv-okait, 's némelly műv-okok[na]k műveit?

ANDRIS.

Mitsoda tulajdonképpen – a' Műv-ok és Műv?

NEVELŐ.

Az, a' mi¹⁵⁷ valamit művel neveztetik *Művoknak* és az, a' mi valami által műveltetik, *Művnek* neveztetik. Az össze fontt kendő, vagy igazabban szólván, az én karom, mely az össze font kendőt vezette, okozta a' fájdalmat, tehát ő volt annak művoka; a' fájdalmat okozta az én karom az összefonott kendővel, ő volt tehát műve annak! Értitek-é?

MINDNYÁJAN.

Értjük!

NEVELŐ.

No már most! Vallyon által nem láthattya-e a' ti lelketek kiválttan némelly dolgoknak Művokait, és vallyon nem tudgya-e szint' úgy kiválttan más dolgok felől, mitsoda Művök vagyon nékik?

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

¹⁵⁸{NEVELŐ.

De ha valaki azt mondaná néktek: *a' ki mértékletessen él, az egészséges; tehát ne legyünk mértékletesek*: vallyon meg-foghatnátok-é ezt?

NÉMELLYEK.

Ó hiszen bolond beszéd lenne ez!

NEVELŐ.

Tehát azt vélitek ti, hogy¹⁵⁹ ezen *ok-főbűl*: a' mértékletesség egészséget szerez, tsak ez a' *következés* folyik: hogy mértékletessen kellessék élni; de korán se folyik az, hogy mértékletlenül kellessék élni?

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

¹⁵⁶ [Betoldás a margón, korrektúrajellel: „Mindnyájan. Igen-is! Nevelő. A mi lelkünk ... műveit?”]

¹⁵⁷ <mit> [Áthúzással javítva.]

¹⁵⁸ [Ezen párbeszédek az eredeti Campe-szövegben nem szerepelnek, Bárány utólag, korrektúrajellel írta a margóra: „Nevelő. De ha ... Nevelő. Tehát ... vagy nem?”]

¹⁵⁹ |hogyl| [Betoldás a sor fölött.]

NEVELŐ.

Tehát azt-is által láttátok ti, mi kép' épüll egy dolog a' másikon, vagy-is ha vallyon egy dolog folyik-é valóban a' másikból vagy nem?) Hallyátok tehát, mit akarék néktek tulajdon képpen mondani: mivel a' mi lelkünk azt meg-teheti, mivel a' *műv-okot*, 's a' *művet*, az *okfőtt*, 's következéseket meg-foghattya,¹⁶⁰ azt mondgyuk, hogy néki *Oka* vagyon. Vagyon-é tehát a' ti lelketeknek oka?

MINDNYÁJAN.

Hogy ne!

NEVELŐ.

Miért?

PISTA.

Hiszen éppen csak most hallottuk 's tapasztaltuk azt¹⁶¹; azért, mert a' lélek kiválttan által-láthattya, mit művel valami, és mi által műveltetik valami dolog, 's mivel tudhattya ha vallyon Egy dolog a' másikból folyik-é, vagy nem.¹⁶²

NEVELŐ.

Vallyon által-láttátok-é már több dolgoknak művokait 's Okfőit, vagy Műveit, 's következít?¹⁶³ – Például, most eső esik; honnét ered az eső?

GYURI.

A' felhőkből.

NEVELŐ.

Mitsodák tehát a' felhők?

MATYI.

Az esőnek művokaik.

NEVELŐ.

'S mi az eső?

JANTSI.

A felhőknek műve.

¹⁶⁴{NEVELŐ.

Még egy példát. Vigyázzatok, ha egy mondásból, melyet előtökbe fogok tenni az okfőt,¹⁶⁵ 's egy másikból ismét a' következést meg-mondhattyátok-é?

Ha tanulunk, figyelmeznünk kell; miért?

¹⁶⁰ |mivel a' *műv-okot*, 's a' *művet*, az *okfőtt*, 's következéseket meg-foghattya [Betoldás a sor fölött.]

¹⁶¹ |aztl [Betoldás a sor fölött.]

¹⁶² dolog. l's mivel tudhattya ha vallyon Egy dolog a' másikból folyik-é, vagy nem. | [Betoldás a mondat végére.]

¹⁶³ l's Okfőit, vagy Műveit, 's következésit [Betoldás a sor fölött.]

¹⁶⁴ [Ezen párbeszédnek az eredeti Campe-szövegben nem szerepelnek, Bárány Péter utólag írta korrektúrajellel a margóra: „*Nevelő*. Még egy ... *Némellyek*. Hogy ... fog.”]

¹⁶⁵ okfőt [em.] [Bárány Péter először aláhúzta, majd az aláhúzást áthúzta.]

NÉMELLYEK.

Mert másképp semmit se tanulunk.

NEVELŐ.

A' ki derék, 's mindenre alkalmas ember akar lenni, az sokat-is akar tanulni; mi következik belőle?

NÉMELLYEK.

Hogy figyelmezni-is fog, valahányszor tanulni fog.}

NEVELŐ.

'S minek hívják azt az erő't, mellyel a' ti lelketek mind¹⁶⁶ ezt meg-esméri?

MINDNYÁJAN.

Oknak.

NEVELŐ.

Jól van! – Nézzétek¹⁶⁷ ezen képet, melly bennünket a' mi lelkünk[ne]k ezen tulajdonságára ismét reá emlékeztethet. Az égen látszik egy szivárvány; 's ez az ifiú azon törődik, hogy annak művokát fel-találhassa.

ANDRIS.

Mi van hát a kezében?

NEVELŐ.

Egy három szegeletű üveg, mellyet *Prismának* neveznek. Ha az ember ilyen üveget a' nap' fény elejébe tart, úgy, hogy a' napnak sugári¹⁶⁸ azon¹⁶⁹ által-szökhessenek, tehát¹⁷⁰ azon sugárok hétfelé hasíttatnak, 's minden rész külömb külömb¹⁷¹ színt mutat, – viola, skárlát, világos kék, zöld, sárga, narants, és veres színt. Éppen,¹⁷² ezen színeket láttya az ifiú a' szivárványban-is. Mivel tapasztalta már az ifiú, hogy, midőn szivárvány látszik az égen, akkor sok nedves párák, vagy eső tseppetskéek vagynak a' levegőben: tehát azt végzi-el magában, hogy a' napnak sugári, azon tsepeken által-szökvén, szint' úgy fel-oszolnak, mint¹⁷³ mikor a' Prismát elejekbe tartjuk. Hogy erről inkább meg-győződgyön, ki-tesz' a' napra egy pohár tiszta vizet; 's örömmel¹⁷⁴ láttya,¹⁷⁵ a'¹⁷⁶ pohár megett szint' azon színeket, mellyeket a' Prisma megett, és a' szivárványban látott. Így tehát egészen meg-győződött abban, hogy a' szivárvány nem egyéb, hanem műve¹⁷⁷ a' nap sugárainak, 's az apró víz-tseppeknek, mellyek a' levegőben vagynak. Tehát a' szivárványnak művokát kiválttan meg-esmérté; – 's mitsoda lelki erővel tette ő azt?

¹⁶⁶ |mind| [Betoldás a sor fölött.]

¹⁶⁷ Nezzétek [em.]

¹⁶⁸ <ő általa>

¹⁶⁹ az/on|

¹⁷⁰ <ugyan>

¹⁷¹ <festé>

¹⁷² <...> Éppen, [Az áthúzott szó fölé írva.]

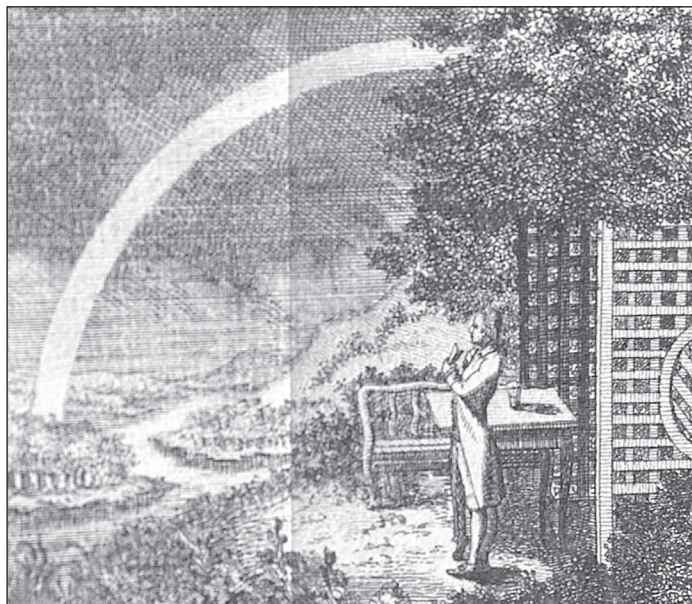
¹⁷³ <a'>

¹⁷⁴ <tsudálva> örömmel

¹⁷⁵ <néz...> láttya [Az áthúzott szó fölé írva.]

¹⁷⁶ <az> a'

¹⁷⁷ |műve| [Betoldás a sor fölött.]

PISTA.

Az Okkal.

NEVELŐ.

Mit gondoltok, vagyon-é a' barmok lelkének-is oka?

MINDNYÁJAN.

Nints! – hiszen őket oktalan állatoknak mondgyuk.

NEVELŐ.

De vallyon meg-érdemlik-é azt a' barmok, hogy őket oktalanoknak mondgyuk? Valóban nem esmérhetik ők meg soha-is valami dolognak művokát? 'S nem tudgyák soha-is, mitsoda művei vagynak némelly dolognak?

JANTSI.

Hogy ne? Hiszem ha Kuszinak ostort mutatunk, mindgyárt takarodik, mert már¹⁷⁸ egy nehányszor meg-ostorozták őkemét, midőn a' kertben¹⁷⁹ gödröt áskáltt.

NEVELŐ.

Véled tehát, hogy tudta Kuszi, hogy azon fájdalom az ostorból eredett, mellyel meg-verettetett?

JANTSI.

Igen-is!

¹⁷⁸ mar [em.]

¹⁷⁹ kertben <1> gödröt

NEVELŐ.

De vallyon volt-é Kuszinak mind az ostortól, mind az ő tőle okozott fájdalomról *kiváltt* képe?

JANTSI.

Nem volt; hisz a' barmoknak tsak homályos, és vegyültt képek vagyon.

¹⁸⁰{NEVELŐ.

Vagy talán a' kutya, vagy más egyéb barom által láthattya-é¹⁸¹ úgy, mint ti a' dolgoknak ok-főjét, 's következtetését?

MINDNYÁJAN.

Éppen nem!

NEVELŐ.

Tehát a' barmok lelkének oka sinsen!}¹⁸²

NEVELŐ.

¹⁸³Im', ismét egy nagy elsőség, melyet az Isten nekünk ebben adott, minden élő állatok között! Pedig milyen elsőség! Ez az a' tulajdonság, melly által az' Istent, a' mi alkotónkat, meg-esmérhettyük, szerethettyük, 's az ő törvényeinek¹⁸⁴ meg-tartásával, olyatén boldogságban részesülhetünk, mellyel egy okatlan állat se fogható. Köszönnyük tehát ezt meg néki, 's tegyük magunkat az ő kegyelmeire méltókká az által, hogy ezen ajándékkal jól fogunk¹⁸⁵ élni. – Mond-el immár, Jantsi, mit írjak fel.

JANTSI.

A' mi lelkünknek oka-is vagyon.

NEVELŐ.

Mit jelent ez más szavakkal?

JANTSI.

A' lélek kiválttan¹⁸⁶ által láthattya sok Dolgok[na]k műv okait, és műveit, 's meg-foghattya, mikép foly egy dolog a' másikból.¹⁸⁷

¹⁸⁰ [Ezek a párbeszédek nem szerepelnek az eredeti Campe-szövegben, Bárány Péter korrektúrajellel írta a margóra: „Nevelő. Vagy talán ... Nevelő. Tehát ... sinsen!”]

¹⁸¹ lathattya-é [em.]

¹⁸² [A sor végén a „vide” első szótagja („vi-”, a második („-de”) a kihúzott párbeszéd rész után, az „Im' ismét egy nagy elsőség...” elején szerepel. – Az eredeti Campe-szövegben szereplő, de Bárány által kihúzott párbeszéd rész: „Nevelő. Jól mondád, Jantsi; – mivel tehát az olyannak, kinek okot tulajdonítunk, a' dolgoknak műveit, 's műveit kiválttan kell meg-esmérni, 's ezt pedig a' barmok nem tehetik: mondhatyuk-é, hogy nekik okok vagyon? Mindnyájan. Nem!”]

¹⁸³ [Lásd az előző szövegvizsgálati megjegyzést.]

¹⁸⁴ <bé-telYESIT>

¹⁸⁵ <akarunk> fogunk [Az áthúzott szó fölé írva.]

¹⁸⁶ [kiválttan] [Betoldás a margón korrektúrajellel.]

¹⁸⁷ 's meg-foghattya, mikép foly egy dolog a' másikból [Betoldás a sor végére.]

¹⁸⁸{NEVELŐ.

'S mit tegyünk tehát, hogy igen okossak legyünk?

JANTSI.

Azon legyünk, hogy a' dolgok[na]k műv-okait, műveit, ok-főjét, 's következeit által-lássuk.

NEVELŐ.

Hisz' ez más szavakkal ennyit tesz: szokjunk ahhoz, hogy minden dolognál, mely előnkbe akad, kérdezzük: honnét ered, honnét származott? ki tsinálta azt? mi haszna van? mit lehet belőle tsinálni? vagy mire való?

JANTSI.

Igen-is.

NEVELŐ.

'S ha valamit gondolunk, hallunk, vagy olvasunk, gyakran azt kérdezzük magunktól: mi-nek az? Mi következik belőle? Nem de?

MINDNY[ÁJAN].

Igen-is!

NEVELŐ.

Lépünk tovább, fiaim, 's vizsgáljuk-meg,¹⁸⁹ nem találatunk-e még más tulajdonságira-is a' léleknek. De hogy azomban-is dologtalanak ne legyünk, beszéljessünk egy-mással.

ANDRIS.

Miről?

NEVELŐ.

Ezen tábláról. Én kezdem-el a' beszélgetést; ha valamit mondok, a' miben hibázni látszatom,¹⁹⁰ engedelmet adok néktek, hogy nékem ellent mondogyatok, a' mi ugyan, jól tudgyátok, nem illik a' gyermekekhez. – Ez a' tábla fehér, mint a' hó.

MINDNYÁJAN. (*nevetve*)

Nem, ez a' tábla nem fehér, hanem fekete, mint a' korom.

NEVELŐ.

Ime egyszeribe különböző gondolomban vagyunk. Én *úgyítom*, hogy a' Tábla fehér, ti pedig azt mindnyájan *nem úgyíttjátok*. Nemde?

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

¹⁸⁸ [Ezen párbeszédek az eredeti Campe-szövegben nem szerepelnek, Bárány Péter korrektúrajellel utólag írta a margóra: „*Nevelő*. 'S mit ... *Mindny[ájan]*. Igen-is!”]

¹⁸⁹ vizsgáljuk-meg [em.]

¹⁹⁰ látszatok [Áthúzással javítva.]

NEVELŐ.

Talán csak kiki bizonyos abban, miért mondatok nékem ellent?

MINDNYÁJAN.

Hogyne lennénk bizonyossak!

NEVELŐ.

Nézzétek csak! Majd észre se vettük volna, hogy ismét új erejére akadtunk a' léleknek. – Tehát a' lélek által-láthattya azt-is, ha vallyon kell-é valamit úgyítani, vagy nem?

MINDNYÁJAN.

Igen-is, tudgya!

NEVELŐ.

Ezt ugyan szeretem ám; tudom tehát azt-is, hogy a' mi lelkünk *ítélhet*.

JANTSI.

Ítélni?

NEVELŐ.

Úgy van; mert hisz' ítélni azt tesz; midőn valaki által-láttya, kell-é valamit úgyítani, vagy nem. Teheti-é tehát ezt a' mi lelkünk?

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

NEVELŐ.

Lássuk még egyszer, ha vallyon igaz-é ez, vagy nem. Majd valamit írok a' táblára, 's mondgyátok-meg, ha azt, a' mit írtam, úgyítani kell-é, vagy nem.

(*A' táblára írja:*) *A' mi földünk négysegletű.* Által láttya-é a' ti lelketek, hogy ezt a' mondást úgyítani kell-é, vagy nem?¹⁹¹

MINDNYÁJAN.

Ó, ezt nem lehet úgyítani! Hisz a' mi földünk gömbölyű;¹⁹² hogy' lehetne tehát négy szegletű?

NEVELŐ.

De már csak meg kell vallanom, hogy a' ti lelketeknek ítélő ereje-is vagyon. – De csak lassan; talán nem bizonyos ez! Még az a' kérdés, tudgya-é a' te lelketek, pedig kiválttan azon okföket,¹⁹³ miért nem lehet azon mondást úgyítani, melyet a' táblára¹⁹⁴ írtam.

¹⁹¹ [Által láttya-é a' ti lelketek, hogy ezt a' mondást úgyítani kell-é, vagy nem?| [Betoldás a sor végén.]

¹⁹² <kerek> gömbölyű [Az áthúzott szó fölé írva.]

¹⁹³ ok<okat> okföket!

¹⁹⁴ táblára [em.]

JANTSI.

Nem egyet, hanem négy¹⁹⁵ okfőt¹⁹⁶-is adhatunk-elé, hogy a' mi földünknek gömbölyűnek¹⁹⁷ kell lennie!

NEVELŐ.

Hadd' halljuk! Először –

JANTSI.

Hiszen már az emberek körül járták¹⁹⁸ a' földet.

NEVELŐ.

De honnét tudták azok az emberek, hogy a' földet körül járták?

JANTSI.

Onnét, hogy mindég a' nap-nyugott felé hajókáztak, 's még-is a' nap-kelet felől ismét vissza-jöttek azon helyre, melyből ki-indultak.

NEVELŐ.

Jól mondád; onnét minden bizonynal meg-tudhatták azt. Mellyik a' másik okfő?

ANDRIS.

Kérem, hadd mondgyam én! – Ha az ember a' tengeren jár, 's mindég tovább tovább mégyen; kevés üdő múlva éppen nem lehet azon helyet többé látni, a' honnét az ember el-indúlt; lassan lassan el-tűnnek a' házak az ember¹⁹⁹ szemei elől, az után a' tornyok, végre a' leg-magossabb hegyek-is.

NEVELŐ.

'S osztán, mi következik ebből?

ANDRIS.

Az, hogy a' földnek gömbölyűnek²⁰⁰ kell lenni.

NEVELŐ.

Hogy hogy?

ANDRIS.

Hiszem ha nem volna gömbölyű: tehát szint' olly' sokáig kellenék látni az alacsony, mint a' magos dolgokat!

NEVELŐ.

Jól mondod, Andris!²⁰¹

¹⁹⁵ <három> négy [Az áthúzott szó fölé írva.]

¹⁹⁶ ok<ot> oklfőt

¹⁹⁷ <kereknek> gömbölyűnek [Az áthúzott szó fölé írva.]

¹⁹⁸ <már>

¹⁹⁹ leember

²⁰⁰ <kereknek> gömbölyűnek [Az áthúzott szó fölé írva.]

²⁰¹ [Bárány Péter kihúzta ezt az eredetiben Campe-szövegben is szereplő mondatot: „Hát a' harmadik oka?”.]

{GYURI.

Úgy osztán megint ha –

NEVELŐ.

Elegendő az a két okfő most jó Gyuri. Látom, hogy ezen okfőket kiválttan esmérte-d meg, 's így tehát bizonyos dolog, hogy *ítélő erő* van benned. Örvendjetelek fiaim, ez ismét egy elsőség, melyet az Isten nekünk emberek[ne]k minden egyéb állatok felett adott!]²⁰²

JANTSI.

Hát a' barmok nem ítélnének?

NEVELŐ.

Azt véled talán, hogy ítélnének?

JANTSI.

Nem tudom.

NEVELŐ.

De talán tsak²⁰³ örömet tudnád?

JANTSI.

Igen-is!

NEVELŐ.

Jól van; egy mód jutott eszembe, mikép' tudhattyuk azt meg, ha senkit se hívunk-is ebben tanácsul.

JANTSI.

Mitsoda mód lehet az?

NEVELŐ.

Én azt hallottam egyszer, hogy van a' mi lelkünk[ne]k olly' különös ereje, melly által ollyatén igazságokat-is fel-találhat maga magától, mellyeket másoktól soha se hallott. Azt mondgyák tudni illik, hogy, ha-tsak két ítéletei vagynak-is, azokból könnyen ki-húzhattya a' harmadikat, mellyet soha senkitől se hallott. Ezen tehetsége neveztetik olly *erőnek*, mellyel *okoskodás által valamit végez*. – Próbállyuk-meg, vallyon van-e a' léleknek ilyen ereje, és ha vagyon, ha ki-tanúlhattuk-e:²⁰⁴ vagyon-e a' barmok[na]k ítéelő erejek?

²⁰² [Ez a párbeszéd az eredeti Campe-szövegben nem szerepel, Bárány Péter utólag írta a margóra: *Gyuri*. Úgy osztán ... *Nevelő*. Elegendő ... adott!" – Ugyanakkor az eredeti Campe-szövegben is szereplő ezen párbeszéd fordításait kihúzta: „*Gyuri*. Ó, ezt én mondom-el! – Ha hold-fogyatkozás vagyon: láttuk a' holdban a' mi földünknek árnyékát. *Nevelő*. Hogy' van az, hogy'? *Gyuri*. Úgy van, hogy akkor a' föld a' nap, és hold között vagyon. Valamint, hogy mikor én a' nap és fal közibe állok: akkor az én árnyékom a' falra esik. *Nevelő*. Mit végezel tehát abból, hogy mi a' földnek árnyékát a' holdban láttuk? *Gyuri*. Azt, hogy a' földnek gömbölyűnek kell lennie. *Nevelő*. Miért? *Gyuri*. Azért, mert a' földnek árnyéka-is, mellyet a' holdban látunk, gömbölyű. Egy dolog se vet gömbölyű árnyékot, ha maga nem gömbölyű. *Nevelő*. Jól van! – De tsak látom, hogy kiválttan által-láttatok azon ítéletnek okát, mellyet tettek; tehát valóságos dolog az-is, hogy a' ti lelketek[ne]k vagyon ítéelő ereje. Örvendjetelek fiaim; ez ismét egy olyan elsőség, mellyet a' jó Isten, minden élő állatok között tsak magának az embernek adott ezen a' földön!"

²⁰³ <tsak talán> talán tsak [Bárány Péter a szavak sorrendjét a följük írt számokkal (1, 2) cserélte fel.]

²⁰⁴ <,> :

Mondám, hogy két ítéletet kell előbb a' léleknek adni: akkor vonnya-ki osztán minden segedelem nélkül a' harmadikat-is. – Im' a' két ítélet, melyet a'²⁰⁵ Táblára írok; vigyázzatok, ha vallyon ki-húzhattok-é magatoktól onnét egy harmadik ítéletet.

Első. A' kinek kiváltt képe nem lehet 's az okfőt a' következésből meg nem tudja különböztetni,²⁰⁶ az nem-is ítéltet.

Második. A' Barmoknak nem tehetik azt-meg.²⁰⁷

Harmadik. Tehát –

JANTSI.

Tehát a' Barmok nem-is ítéltetnek.

NEVELŐ.

Né', né'! Imhol a' harmadik ítélet, mintha valaki meg-súgta²⁰⁸ volna! – Ki mondotta²⁰⁹-meg azt néked, Jantsi?

JANTSI.

Senki se!

NEVELŐ.

Tehát még-is tsak igaz, hogy a' mi lelkünk ezen tsudálatos erővel bír! Ugyan nem tsudálatra méltó dolog-é ez, hogy illyképpen valamit meg-esmérhetünk, a' mit minden érző eszközeinkkel se vehettük volna észre, 's a' mit egy lélek se mondott-meg nekünk?²¹⁰ – Tegyük mindgyárt még egy próbát. Ime három bé-petséltt borék; mindegyikben bizonyos számú pénz vagyon. Ha fel-nem-töritek-is, ha hozzá se fogtok nyúlni: még-is, fogadni mernék, hogy a' ti lelketek okoskodás által ki-talállya, ha vallyon egy borék alatt több pénz van-é, mint a' másik alatt.

ANDRIS.

Ezt ugyan nehezen talállyuk-ki!

NEVELŐ.

Többet tehet a' ti lelketek, mint gondolnátok; egybe meg-láttjátok. Tsak két ítéletet adok néktek: 's a' harmadikról²¹¹ éppen nem aggódom. – Majd ismét a' táblára²¹² írom azokat:

Első. Az első²¹³ borék alatt se kevesebb, se több pénz nints, mint a' második alatt.

Második. A' második²¹⁴ borék alatt se kevesebb se több pénz nints, mint a' harmadik alatt.

No a' harmadik ítélet: Tehát –

PISTA.

Tehát mind a' három borék alatt egyenlő számmal van a' pénz.

²⁰⁵ a' <f> Táblára

²⁰⁶ l's az okfőt a' következésből meg nem tudja különböztetni,

²⁰⁷ <lehet kiváltt képek> tehetik azt-meg [Az áthúzott szavak fölé írva.]

²⁰⁸ <elé-...> meg-súgta [Az áthúzott szavak fölé írva.]

²⁰⁹ <súgta> mondotta [Az áthúzott szó fölé írva.]

²¹⁰ nekünk [Áthúzással javítva.]

²¹¹ harmadik<...> harmadikról

²¹² táblára [em.]

²¹³ <egyik> első [Az áthúzott szó fölé írva.]

²¹⁴ második [em.]

NEVELŐ.

Tehát egyik alatt sints' több, vagy kevesebb?

MINDNYÁJAN.

Nints egyikben-is több, mint a' másokban!

NEVELŐ.

Lássuk, ha jól végzett-é a' mi lelkünk. (Fel-töri a' borékokat.) Ez alatt²¹⁵ – hat pénz van; a' második alatt – ott'-is hat; 's a' harmadik alatt –

JANTSI.

Ime valóban ott'-is hat! E' még-is furtsa²¹⁶ dolog!

NEVELŐ.

Ámélkodgyatok ezen tsudálatos erőkön, melyeket az Isten lelkünk[ne]k ada!

GYURI.

A' barmok lelkének nem adott az Isten ilyen erőt?

NEVELŐ.

Nem szükség, hogy azt néktek meg-mondgyam; mivel hogy a' ti lelketek azt önnön magától tudhattya.

FERKÓ.

Azt-is?

NEVELŐ.

Valóban azt-is; vigyázzatok tsak! – Nemde azt tsak fel-éritek eszetekkel, hogy, a' ki ítélni nem tud, az nem tud okoskodni-is?

JANTSI.

Hogy ne! – Hiszem ha okoskodni akar az ember, tehát maga magának kell az embernek²¹⁷ tenni a' harmadik ítéletet.

NEVELŐ.

Jól mondád! – Irjuk-fel hát ezt elsőben²¹⁸ a' táblára:

Első ítélet. A' ki nem tud ítélni, az okoskodni se tud.

Most az a' kérdés: ítéelhetnek-é a' barmok vagy nem?

JANTSI.

Nem! Hisz' éppen az előtt²¹⁹ találttuk azt fel, hogy nem ítéelhetnek.

²¹⁵ <Ebben> Ez alatt [Az áthúzott szó fölé írva.]

²¹⁶ <rendes> furtsa [Az áthúzott szó fölé írva.]

²¹⁷ <tsen> [Bizonytalan olvasat.]

²¹⁸ elősz [Átírással javítva.]

²¹⁹ <most> az előtt [Az áthúzott szó fölé írva.]

NEVELŐ.

Jól van! Légyen tehát ez a' második ítélet.
Második ítélet. A' barmoknak lelke nem ítélni.
Mellyik a' harmadik? Tehát –

JANTSI.

Tehát a' barmoknak lelke nem-is okoskodhatik.

NEVELŐ.

Láttátok? Hisz' ihon van ne! 'S meg-mondá ezt nekünk valaki?

MINDNYÁJAN.

Senki se!

NEVELŐ.

Tehát végképpen meg-mutatott²²⁰ dolog az, hogy a' mi lelkünknek vagyon olly' ereje, mely-lyel okoskodás által valamit végezhet. – A' léleknek ezen két rendbéli tehetsége,²²¹ úgy mint az *ítélő erő*,²²² és azon *erő*,²²³ mellyel *okoskodásból* valamit *végezhet*, eszetekbe jut, ha mái képünkre néztek. Mondgyátok-meg, mit gondol ezen ifjú, a' ki itt' le van festve?

ANDRIS.

Azt gondolja, hogy a' napnak sugári 's a' levegőnek nedves párái okozzák a' szívárványt.

NEVELŐ.

Tehát által látta, hogy azon mondást, mellyet most mondál, úgyítani kell?

ANDRIS.

Igen-is!

NEVELŐ.

Mit tesz' tehát akkor ezen ifjú?

ANDRIS.

Íté!

NEVELŐ.

Jól mondod! Tehát elsőben-is az juthat eszünkbe? –

ANDRIS.

Hogy a' mi lelkünknek ítéző ereje vagyon.

NEVELŐ.

De én azt vélem, hogy ezen figyelmező ifúnak lelkében még más-is történik. Midőn a' szívárványra vígyáz, vallyon nem gondolja-é ezt-is: a' szívárvány származik²²⁴ a' napnak

²²⁰ <ki>-mutatott |meg|-mutatott

²²¹ tehetségé<re> tehetsége [Áthúzással javítva.]

²²² erő<re> [Áthúzással javítva.]

²²³ erő<re> [Áthúzással javítva.]

²²⁴ |származik|

súgárítól, 's az eső-tseppeknek aprólékjaitól,²²⁵ mellyek most a' levegőben vagynak. De ha a' levegőben igen sok nedves gőzölgések vagynak,²²⁶ vagy mindgyárt, vagy nem sokára, eső esik: tehát hihető dolog, hogy ma vagy holnap esőnk lesz; hatsak a' szelek el nem kergetik a' felhőket. – 'S tegyük, hogy az ő lelke így gondolkodik, mit tselekszik tehát?

PISTA.

Okoskodásból végez valamit.

NEVELŐ.

Igen jól mondád. Ha azon Ifiúnak²²⁷ okoskodását, a' táblára akarnánk²²⁸ írni,²²⁹ alkalmasint így lehetne kiírni:

Első ítélet: Ha sok nedves gőzölgések vagynak a' levegőben, gondolni lehet, hogy nem sokára esni fog.

Második²³⁰ ítélet: Most pedig sok nedves gőzölgések vagynak a' levegőben.

Harmadik. Tehát gondolni lehet, hogy nem sokára esni-fog.

Mitsoda lelki tehetségre emlékeztet hát bennünket ezen kép?

MINDNYÁJAN.

Azon tehetségre, mellyel okoskodásból valamit végezni lehet.

NEVELŐ.

Pista, mondd-el immár, mit írjak a' táblára?

PISTA.

A' mi lelkünk ítélhet-is.

NEVELŐ.

Az az?

PISTA.

A' lélek által-láthattya, kell-é valamit ügyítani, vagy nem ügyítani.

NEVELŐ.

Tovább?

PISTA.

*A' mi lelkünk okoskodásból valamit végezhet.*²³¹

NEVELŐ.

'S mit téssen ez?

²²⁵ aprólékjaitól [em.]

²²⁶ <tehát>

²²⁷ |Ifiúnak|

²²⁸ |akarnánk|

²²⁹ írni<ánk< írni|l|

²³⁰ Második [em.]

²³¹ vegezhet [em.]

PISTA.

A' lélek két ítéletből maga magától ki-vonhattya a' harmadik ítéletet, ha senki meg nem mondgya-is azt néki.

NEVELŐ.

Jól van! – 'S ez már elegendő mára!

NEGYEDIK BESZÉLGETÉS.

Következendő napon, midőn a' kisded Társaság ismét egybe-gyűltt, 's a' Nevelő tegnapi beszédgyét éppen folytatni akarná, hirtelen meg-állott;²³² a' kert felé tekintett, 's, a' nagy figyelemtől, úgy tette magát, mintha szeme szája el-állott volna.

JANTSI.

Mi dolog?

NEVELŐ.

Halgasdd tsak!²³³ –

Mindnyájan el-halgattak, 's egy szóval kiáltának fel: „ah! a' filemile!” akkor kezdé leg-elsőben-is a' filemile zengeni. –

NEVELŐ (jelt adván.)

Tsitt! Tsitt! –

Mindnyájan tsendes halgatásban voltak, mind addig, még a' filemile el-nem halgatott.

NEVELŐ.

Mit tsináltunk most?

MINDNYÁJAN.

A' Filemilére figyelmeztünk.

NEVELŐ.

Vallyon gondolkozott-é valaki közülünk más valami dologról az alatt, midőn a' filemilére figyelmeztünk?

MINDNYÁJAN.

Nem!

NEVELŐ.

A' mi lelkünk tehát minden egyéb gondolatokat el-nyomott, tsak hogy egyedül a' filemilének gyönyörű zengésére figyelmezhessen; nemde?

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

NEVELŐ.

Ki-mondhattátok azt nékem egy szóval, a' mit most a' mi lelkünk tselekedett?

---

²³² <'s>

²³³ <Tsitt! Tsitt!> Halgasdd tsak! [Az áthúzott szavak után írva.]

JANTSI.

Miért nem! A' mi lelkünk *figyelmezett*.

NEVELŐ.

Jól mondad! Tehát ismét egy tehetségére akadtunk a' mi lelkünk[ne]k: a' lélek valamire figyelmezhet; vagy más szavakkal: a' lélek, ha akarja minden²³⁴ más dologról el vonhatta a gondolkodását, hogy tsak egyedül egy dologról gondolkozzon.²³⁵

ANDRIS.

bizonyosan²³⁶ meg-tehetik ezt a' barmok-is.

NEVELŐ.

Honnét gondolod ezt, Andris?

ANDRIS.

Hát nem fülel a' kutya, és a' ló némelykor, mintha valamire nagyon figyelmezne?

NEVELŐ.

Valóban figyelmeznak ők; 's igazán nem-is gondolkodik az ő lelkek semmi más dologról, hanem tsak arról, a' mit hallanak, vagy látnak. De mondd-meg nékem, tapasztaltad-é valaha, hogy a' barmok olyan dologra figyelmeztek volna, melly az ő érző eszközöket nem érdekelte? Például olyan dologra, a' mi tőlök²³⁷ távul vagyon, mint a' Török Tsászár?

ANDRIS. (*nevetve*)

Nem!

NEVELŐ.

Vagy olyanra, a' mit az érző eszközök által éppen nem lehet észre venni, bár ha jelen vagyon-is, mint p. o. az ő tulajdon lelkeknek, vagy a' mi lelkünk[ne]k erejére, és tehetségére?

ANDRIS.

Nem!

NEVELŐ.

De vallyon nem figyelmezhet-é a' mi lelkünk valami olyan dologra, a' mi²³⁸ távul vagyon?

ANDRIS.

Igen-is!

NEVELŐ.

Például: midőn a' minap együtt tanulván a' Geografiát, a Török Tsászár birodalmára jövének, nem figyelmezett-é akkor a' te lelked arra, a' mit én néked a' Török Tsászárról, 's az ő Tartománnyairól²³⁹ beszéllettem?

²³⁴ <semmi> minden [Az áthúzott szó fölé írva.]

²³⁵ <nem gondolkodik, tsak arról a' miről kedve van gondolkodni> lel vonhatta a gondolkodását, hogy tsak egyedül egy dologról gondolkozzon! [Az áthúzott szavak fölé írva.]

²³⁶ <De>

²³⁷ |tőlök| [Betoldás a sor fölé.]

²³⁸ <jelen nintsen, az az>

²³⁹ Tartománnyairól [em.]

ANDRIS.

Sótt inkább igen-is figyelmeztett!

NEVELŐ.

Hát most nem figyelmeztetek-é mindnyájan arra, a' mit önnön lelkünkéről meg-tanúlhatunk, noha a' lelket, vagy az ő tehetségeit²⁴⁰ se látni, se hallani, vagy tsak egy érző eszközzel se lehet észre venni?

ANDRIS.

Igen-is!

NEVELŐ.

A' mi lelkünk tehát figyelmezhet 1.) olly valamire, a' mi jelen nintsen; 2.) olly valamire, a' mit az érző eszközök által észre²⁴¹ venni nem lehet, ha bár leg-közelebb vagyon-is hozzánk?

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

NEVELŐ.

'S az ollyan dolgokra nem figyelmezhet²⁴² a' barmok[na]k lelke?

MINDNYÁJAN.

Nem!

NEVELŐ.

Tehát a' mi figyelmünk, 's a' barmok' figyelme között nagy különbség vagyon! – Még egyet! Véletek-é, hogy a' barmok szabad kénynek szerént választhatták-ki azon dolgot, a' mire figyelmezní akarnak?

PISTA.

Nem, én nem vélem azt.

NEVELŐ.

Én sem; mert soha se tapasztaltam, hogy a' barmok²⁴³ magoktól valamire figyelmeztek volna, ha tsak valami érezhető dolog nem indította őket a' figyelemre. – De a' mi lelkünk? Vallyon nem választhatták-é-ki szabad akarattya szerént azon dolgot, a' mire figyelmezní akar?

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

NEVELŐ.

Most a' mi lelkünk[ne]k tehetségeire figyelmezünk, de mihelytt akarjuk, azonnal másra²⁴⁴ figyelmezhetünk. Tehát mi rajtunk áll, *mire* akarunk figyelmezní, és *meddig*. A' figyelem, tehát

²⁴⁰ tehetségeit [em.]

²⁴¹ észre [em.]

²⁴² figyelmezhet<nek>

²⁴³ la' barmok! [Betoldás a margón, korrektúrajellel.]

²⁴⁴ <gond>

mellyel a' mi lelkünk bír, ismét igen nagyon különbözik a' barmok figyelmétől. – Már most ismét egy képet mutatok néktek.

Nézzétek ime egy nagy majom, mellyet *Urang Utangnak*²⁴⁵ neveznek; előtte állnak két gyermekek, kik figyelmezve nézgélik ötét. Minden bizonnyal nem gondolnak ezen gyermekek most más felől, ha nem tsak ezem majom felől; mit tsinálnak tehát most ők ezen szempillantásban?

MINDNYÁJAN.

Figyelmeznek.

NEVELŐ.

De vallyon nem jut-e ezen gyermekek[ne]k eszébe, midőn ezen majmot nézgélik, hogy ez a' majom valami más dologhoz hasonló?

GYURI.

Igen-is, az emberhez.

NEVELŐ.

Tehát a' gyermekek ezen majomnak képét az embernek képével gondollyák együvé?

FERKÓ.

Úgy van!

NEVELŐ.

'S tudgyátok-é, hogy' nevezik azt, midőn a' lélek elsőben egy dolgot, az után más dolgot gondol, végre gondolattal azokat egy más mellé helyezteti? – Azt nevezik: egy dolgot a' másikhöz *hasonlítani*. – Mit tsinálnak tehát ezen gyermekek, Matyi?

²⁴⁵ [Bárány Péter ide egy saját jegyzetet illesztett be, de később kihúzta: „*Urang Utang* egy majom, Indiában lakik, természetére nézve ugyan vad, de annyira meg lehet szelídíteni, hogy majd nem minden szolgai dologra alkalmas.”]

MATYI.

A' majmot hasonlítják az emberhez.

NEVELŐ.

'S miért²⁴⁶ tselekszik azt?

MATYI.

Azéért, mert tudni akarják, ha ez a' majom olyan-é, mint az ember.

NEVELŐ.

Az más szavakkal ezt télesen: tudni akarják, ha ez a' Majom *hasonló*-é az emberhez, vagy nem. – Ezen gyermekek közül az első, úgy látszik, mintha egész figyelmét csak a' majom kezére,²⁴⁷ a' másik ellenben a' lábára fordítaná. Amaz látta, hogy a' majom kezének nagy hasonlatossága vagyon az ember' kezéhez, emez pedig úgy tapasztalta, hogy az ő lábai igen megkülömböznek az ember' lábaitól, mivel hogy majd nem úgy vagynak alkotva, mint a' kezek. Amaz tehát *Hasonlatosságot*, ez pedig *külömbiséget* talál az ember, és majom között. 'S akarátok-é tudni, mitsoda lelki erővel találják azt fel?

MINDNYÁJAN.

Óh igen-is!

NEVELŐ.

Az első gyermek az elmesség (Ingenium.) által, a' másik pedig az ész-éle²⁴⁸ által (Acumen.). Tudni illik az elmesség által képzeljük magunknak a' dolgok között lévő hasonlatosságot, az ész-éle által pedig a' dolgok között lévő különbséget. – Vallyon van-é már a' ti lelketeknek elmessége, 's ész-éle? – Azomban ti azt nem tudhattátok, minek előtte próbát nem tesztetek magatokon; próbáljuk meg²⁴⁹ tehát mindgyárt a' ti lelketeket. Hasonlítsa kiki magához²⁵⁰ gondolattal ezen majmot, kinek képét itt' láttyuk; majd meg-halljuk osztán, ki vett közületek észre valami hasonlatosságot, vagy különbséget. Im' egy egész minútáig fogok reátok várni. – No, Gyuri, mondd-el a' mit észre vettél.

GYURI.

Ez a' majom fenn-álva jár, mint az ember.

NEVELŐ.

Ebben tehát egy-máshoz hasonlók; 's miben különböznek egy-mástól?

GYURI.

A'²⁵¹ majom majd nem egészen zordon²⁵² szőrös, az ember pedig sima,

²⁴⁶ mi <okból> [Áthúzással jelölve] miért [em.]

²⁴⁷ <fordítaná>

²⁴⁸ <éles eleme> [ész-éle] [Az áthúzott szavak fölé írva.]

²⁴⁹ |meg|

²⁵⁰ <azon> [Bizonytalan olvasat.]

²⁵¹ <mg>

²⁵² |zordon| [Betoldás a sor fölé.]

NEVELŐ.

Jól van; már most te, Matyi!

MATYI.

A' majom meg-foghat valamit kezeivel, mint az ember, – ebben hasonló mi hozzánk; de nagyobb a' szája, mint mi nekünk, 's rántzos nagyon az artzája, – ebben különbözik mi tőlünk.

NEVELŐ.

Ez-is jól van! – Most, Ferkó, rajtad a' sor.

FERKÓ.

A' majom örömet azt tselekszi, a' mit lát; mint mi –

NEVELŐ.

Ez ismét olly²⁵³ Hasonlatosság, melly szerént velünk, fő kép' a' gyermekekkel, meg-egyez. De hogy sok üdőt ne vesztessünk, mondgyon az egyik közületek egy hasonlatosságot, a' másik pedig egy külömbséget. Mondgy valamit, Andris!

ANDRIS.

A' majom nem beszélhet.

NEVELŐ.

Jól van! Ismét egy külömbség! Jantsi, tovább!

JANTSI.

A' majom igen tanulékony, majd²⁵⁴ nem, mint az ember.

NEVELŐ.

Mit tanulhat tehát meg egy ilyen nagy majom?

JANTSI.

Hiszem tanúltuk a' Természeti Historiában, hogy ő meg-tanulhat tántzolni, lovagolni, fát hordani, targontzát tolni, az asztalnál szolgálni, kötelen tántzolni, ekzertzírozni mint a' katoná, 's dobot verni.

NEVELŐ.

Tehát ismét egy olyan hasonlatosság, mellyben velünk meg-egyez; mondgy' még egy külömbséget Pista!

PISTA.

A' majomnak nints oka.

NEVELŐ.

Honnét tudod azt?

---

²⁵³ olly! [Betoldás a sor fölött.]

²⁵⁴ m<in> [Áthúzással javítva.]

PISTA.

Onnét, hogy mindent csak vaktában tselekszik az ember után; nem-is tudgya, miért tselekszi ezt vagy amaszt, mert gyakran magát az által szerentsétlenségbe ejti.

NEVELŐ.

Hogy hogy?

PISTA.

Nem hallottuk, hogyan fogatták-meg magokat a' majmok? Azon fa alá ül egyik a' vadászok közül, mellyen a' majmok ülnek, 's tsismát, vagy nadrágot húz magára; osztán egy pár kis tsismát vagy nadrágot hágy a' fa alatt, mellyek belől meg vannak szurkozva,²⁵⁵ 's el-megy. Azonnal ott terem egy majomka, 's szint' úgy akar tenni, mint az a' vadász. Fel-húzza a' tsismát, vagy nadrágot; 's alig húzza-fel, már le nem húzhattya többé, mert erőssen a' szőréhez ragad. Illyenkor osztán nem-is szaladhat, 's kéntelen vele, hogy magát meg-fogassa. – Vallyon lenne-é illyen balgatag a' majom, ha oka lenne?

NEVELŐ.

Kétség kívül meg-gondolná előbb, mi hasznod lesz belőle, ha azt fogod tenni, a' mit a' vadász. És vallyon nem lesz-é ez károdra? – No, fiaim, látom már, hogy ti-is által láthattyátok²⁵⁶ a' dolgok közt létű hasonlatosságot, 's külömbséget, valamint más emberek. – Mondgyátok el²⁵⁷ tehát, mit írjak a' táblára. Pista kezd el; a' többiek fel-váltják őtet kiki maga rendén. No?

PISTA.

A' mi lelkünk valamire figyelmezhethet, az az –

NEVELŐ.

Várjj', hadd írjam fel²⁵⁸ előbb ezt. – Tovább!

PISTA.

Az az: a' lélek minden más gondolatokat el-nyomhat, tsak hogy egyedül egy dologra figyelmezhessen.

JANTSI.

Én következek! – *A' lélek több dolgokat-is hasonlíthat egy-máshoz, hogy meg-lássa, ha vallyon hasonlók-é egy-máshoz, vagy külömböznek egy-mástól. – Ha láttya –*

ANDRIS.

Ó nem, engedelmeből az Úrfinak, rajtam van a' sor! – *Ha által-láttya, hogy a' dolgok egy-máshoz hasonlók: akkor azt az elmésség által tselekszi; és*

GYURI.

Várjj'! hisz' én következek! – *És ha által-láttya, hogy a' dolgok egy-mástól külömböznek: akkor azt az ész-éle által tselekszi. – De, Nevelő Uram, mit jelentenek ezen számok azokon a' képeken?*

²⁵⁵ |mellyek belől meg vannak szurkozva| [Betoldás a margón, korrektúrajellel.]

²⁵⁶ |láthattyátok [em.]

²⁵⁷ |el|

²⁵⁸ <ezt>

NEVELŐ.

Ládd-é, Gyuri, itt' jegyzek-fel különös számmal²⁵⁹ ezen a' táblán minden új lelki tehetségeket, mellyekre eddig akadtunk. Hogy tudhassuk tehát, mellyik kép illeti minden lelki tehetséget: tehát ezen képekre-is ugyan azon számokat írom, mellyeket a' lelki tehetségekre.²⁶⁰

GYURI.

Ahá!

NEVELŐ.

Hogyha talán el-felejténéd, mellyik lelki tehetségre kell meg- emlékezned, midőn ez vagy amaz képre tekintesz, ne tégy' egyebet, hanem-tsak keresdd-fel azon számot ezen a' táblán, melly a' lelki tehetséghez vagyon írva; 's mindgyárt eszedbe jut ismét.

GYURI.

Ez igen jó! – Óh tanulunk-é még többet a' lélekről?

NEVELŐ.

Holnap, holnap, jó Gyuri! Mára talán tsak elegendő lesz' ez. Eleget gyakoroltuk már ma lelkünket; jertek már most a' kertbe, hogy a' testet-is gyakorolhassuk!

JANTSI.

Ó kedves Úr, még tsak egyet kérdek! – Van-é vallyon a' barmoknak-is elmésségek, 's ész-éle?

NEVELŐ.

A' melly léleknek elméssége és ész-éle vagyon, az nem tsak meg-külömbözteti a' dolgokat egy-mástól, hanem azon jeleket-is elé tudgya adni, mellyek által egy-mástól különböznek. Mert hiszem azért hasonló egy dolog a' másikhöz, mert egyféle jelei vagynak, 's azért különbözik egyik dolog a' másiktól, mert különbözö jelei vagynak. – Véled-é²⁶¹ tehát, hogy a' barmok lelkének elméssége, és ész-éle vagyon.

JANTSI.

Nem!

NEVELŐ.

Miért nem?

JANTSI.

Azért, mert a' barmok lelkének nintsenek²⁶² kiváltt képeik.

NEVELŐ.

következendő²⁶³ képpen a' dolgoknak jeleit se vehetik észre. – Elegendő!

²⁵⁹ |különös számmal| [Betoldás a margón korrektúrajellel.]

²⁶⁰ tehetségekre [em.]

²⁶¹ <Hisz> véled-é

²⁶² nints|enek|

²⁶³ <Tehát>

ÖTÖDIK BESZÉLGETÉS.

NEVELŐ.

Örvendgyetek, fiaim, ma ismét valami nevezetes dolgot fogunk tanulni a' mi lelkünkéről!

MINDNYÁJAN.

Ó! – vallyon mit?

NEVELŐ.

Azt fogjuk ma tapasztalni, hogy a' mi lelkünk valami dologra figyelmezhethet.

MINDNYÁJAN.

Íj! hisz' azt már tegnap hallottuk!

NEVELŐ.

Hallottátok? – De még-is lássuk; mit tesz' az: valami dologra figyelmeznit?

PISTA.

Az ennyit tesz': minden más képeket a' lélekben el-nyomni, hogy egyedül tsak egy dologról gondolkozhassunk.

NEVELŐ.

Jól megmagyaráztad; el-kell tehát hinnem, hogy azt tegnap már valóban hallottátok.

MINDNYÁJAN.

Ugyan igazán hallottuk, minden bizonynyal!

NEVELŐ.

No tsak ne sopánkodgyatok rajta, hogy ismét azon kezdettem a' máj beszélgetést: mert ez által vettem-észre, hogy a' ti lelketeknek még más ereje vagyon, melly nem alább való a' figyelmennek.

JANTSI.

Mitsoda ereje?

NEVELŐ.

A' ti lelketek most vissza tért azon képre, mely már tegnap ő benne volt; nemde?

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

NEVELŐ.

'S meg-is esmérte azt egyetemben a' ti lelketek, hogy tegnap²⁶⁴ ugyan ez a' képe volt már?

---

²⁶⁴ <ez>

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

NEVELŐ.

Szeretem ám ezen dolgot; mert most tudom már, hogy a' ti lelketeknek *emlekezete*-is legyen. Ez tudni illik olyan erő, melly által a' lélek azon képeket ismét elé-szólíthatja, mellyek már egyszer ő benne valának, 's tudgya-is egyetemben, hogy ugyan azon képek már egyszer ő benne voltak. Vallyon nem tselekedte most ezt a' ti lelketek?

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

NEVELŐ.

Tehát²⁶⁵ van-is néki emlékezete. – Azomban, hogy bizonyosabbak legyünk arról, még egy más próbát²⁶⁶ teszünk erről. Láttatok már²⁶⁷ oroszlányt?

MINDNYÁJAN.

Ó, igen! igen-is!

NEVELŐ.

Mitsoda formája van hát néki?

GYURI.

Ah! Olyan nagy szemei voltak, hogy!

ANDRIS.

'S olyan hosszú, és vastag farka, hogy! a' végén egy nagy tsomó-is volt!

JANTSI.

Úgy, osztán a' fejétől fogva egész' a' derekáig nagy 's tömött serénnyé volt, hátul pedig kopasz.

NEVELŐ.

Mikor láttatok ezt az oroszlányt?

MINDNYÁJAN.

Még tavaly nyáron, midőn az a' Német pénzért mutogatta az embereknek.

NEVELŐ.

'S mitsoda helyen mutogatta?

GYURI.

A' Zöld-fá vendég-fogadónál; voltak még néki több külső országi állattjai; hiszem az Urat-is láttam én ott?

²⁶⁵ <minden bizonnyal>

²⁶⁶ <el>

²⁶⁷ <egy>

NEVELŐ.

Emlékezem magam-is. – No lássátok, a' ti lelketek ismét meg-újított egy képet, melly már egyszer ő benne volt; 's egyetemben tudta azt-is a' ti lelketek, hogy ezen oroszánynak képe előttetek nem újság, hanem hogy azon kép már egyszer eszébe volt. Minek²⁶⁸ nevezik tehát azt az erőt, mellyel azt tselekedte?

MINDNYÁJAN.

Emlékezetnek.

NEVELŐ.

Ime van ismét valamink, a' mit fel kell írunk; ki mondgya-el közületek?

MINDNYÁJAN.

Én! én! én! én! –

NEVELŐ.

Úgy, ha mindnyájan egyszerre akarnátok mondani, úgy semmit sem értenék. Tehát vessünk sorsot ismét. Mondgyátok-el ismét hamar mind azt, a' mit eddig a' lélekről tanultunk; mondgyon kiki sorjában egy lelki erőt, 's a' kinek az *emlekezet* fog-jutni, a' lesz' nyertes, 's ő fogja el-mondani, a' mit fel kell írnom.

Által²⁶⁹ futottak a' gyermekek mind azokon, a' miket eddig a' lélekről hallottak; 's Andris lett nyertes.

ANDRIS.

Ah! ez szép né! én lettem a' nyertes!

NEVELŐ.

Mondd-el hát, mit írnak-fel.

ANDRIS.

A' mi lelkünk[ne]k emlékezete-is vagyon.

NEVELŐ.

Add' hozzá, mit térsen ez más szavakkal.

ANDRIS.

Az az: a' lélek azt a' képet, melly már egyszer eszébe volt, ismét eszébe juttathattya, 's tudhattya egyetemben azt-is, hogy ugyan²⁷⁰ azon kép már egyszer eszébe volt.

NEVELŐ.

Vallyon nem vizsgáljuk-é meg, vagyon-é a' barmok lelkének-is emlekezettyek?

MINDNYÁJAN.

Oh igen-is!

²⁶⁸ <Hogy> [Minek] [Az áthúzott szó fölé írva.]

²⁶⁹ <szaladt>

²⁷⁰ [ugyan] [Betoldás a sor fölött.]

JANTSI.

Én úgy vélem, hogy nekik-is van emlékeztetők.

NEVELŐ.

Úgy-de add okát-is, miért véled azt.

JANTSI.

Midőn az ember ingerkedett²⁷¹ az ebbel, 's máskor az²⁷² ő lakása mellett ismét által-megy', azonnal morog, 's meg akarja az embert harapni.

NEVELŐ.

Ez a tapasztalás igaz; és úgy látszik, hogy innét igazán következik az-is, hogy az ebeknek emlékeztetők vagyon. Tudni illik az ő lelkek meg-újítják ismét azon kissebbséget, melyet az ingerkedés által az ember rajtok el-követett, 's azért akarnak az emberen boszszút állani. De vallyon tudgya-e kiválttan²⁷³ a' kutyának lelke, hogy ez a' kép most nem leg-elsőben van az ő eszében, hanem csak hogy azt ismét eszébe juttatta? Mit gondolsz Jantsi?

JANTSI.

Nem, azt ugyan éppen nem tudgya.

NEVELŐ.

Miért nem?

JANTSI.

Mert a' barmok lelke semmit se tud kiválttan; másként²⁷⁴ értelmeknek kellene lenni.

NEVELŐ.

Ha úgy van, tehát, midőn az eb, az ő rajta el-követett bántódás miatt boszszút akar állani, olybá tartja azt, mintha ezen bántódás éppen most esett volna rajta?

JANTSI.

Ugy van!

NEVELŐ.

Igy tehát az ő emlékeztetők közt, és a' miénk közt nagy a' különbség!²⁷⁵ Tudni illik az ebnek lelke tsupán csak eszébe juttattya az előbbeni képeket, de ismét reájok nem esmérhet; az az: a' kutya nem tudgya kiválttan, volt-é már ezen²⁷⁶ kép eszében, vagy nem. Tulajdonithatunk-é tehát igazán az eb' lelkének emlékeztet?

MINDNYÁJAN.

Nem!

²⁷¹ ingerkedik [Áthúzással jelölve.]

²⁷² <a kutyával>

²⁷³ |kiválttan| [Betoldás a margón, korrektúrajellel.]

²⁷⁴ <el>

²⁷⁵ <...>

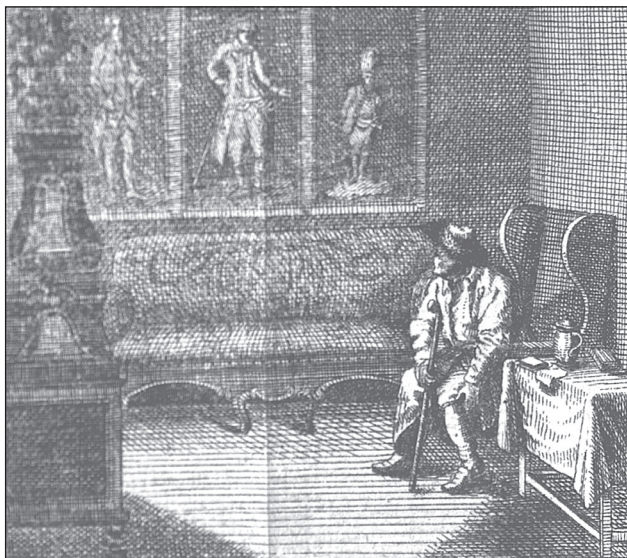
²⁷⁶ ezlen| <vagy ama>.

NEVELŐ.

Leg-alább nem tulajdoníthatunk néki olyat, mint a' millyen a' miénk. – No már most ismét²⁷⁷ egy képet kell néktek mutatnom.

MINDNYÁJAN.

Óh kérem! kérem!

NEVELŐ.

Itt van!²⁷⁸ Nézzétek, itt' van²⁷⁹ egy vén ember, a' ki már alig járhat.

GYURI.

Hisz²⁸⁰ ennek görbe²⁸¹ a' lába!

NEVELŐ.

Ezen szerentsétlenségét annak köszönheti, hogy fiatal korában nem vigyázott magára.

FERKÓ.

Hogy hogy?

NEVELŐ.

Örömet fel-hágítsáltt miden hová; 's ezt akkor-is szokta tselekedni, midőn senki se volt az öregebbek közül mellette, a' ki vigyázott volna reá, hogy rajta valami szerentsétlenség ne essen. Egyszer, midőn a' szobában egyedül vala, eszébe jutott, hogy fel-mászik a' kályhára,

²⁷⁷ ismet [em.]

²⁷⁸ <...>

²⁷⁹ vag [Áthúzással javítva.]

²⁸⁰ Hisz<en>

²⁸¹ <el-törött ennek> lennek görbe! [Az áthúzott szavak fölé írva.]

hogy, ha az ő testvérei bé-jönnek a' szobába, ötet mindgyárt²⁸² észre ne vehessék. Fel-kapaszkodott, a' kályha mozogni kezdte, le-omlott, a' lábára esett, 's ketté²⁸³ törte a' lába tsontját. Sokáig tartó kínos fájdalmi után meg-gyógyúlt ugyan, de a' lába görbén, 's merevedten maradt egész életében.

MATYI.

Mit jelentenek ezen képek, melyek itt' a' falon függenek?

NEVELŐ.

Ezen képek ötet magát jelentik olyan formában, valamint ötet külömbféle üdőkben lefestették; leg-elsőben-is, úgy mint kis gyermek Huszár ruhában. –

GYURI.

Akkor még nem törött-el a' lába?

NEVELŐ.

Nem sokára az után; mert nézzétek tsak, a' hol, úgy mint ifiú, le van festve, már látni a' görbe lábát. A' harmadik kép ábrázolja ötet úgy, mint meg-lett férjfiat. – Vallyon mit gondoltok, mit tsinál ezen ősz embernek lelke, midőn ezen képekre néz?

JANTSI.

Meg-emlékezik előbbeni életéről.

NEVELŐ.

Az első képnél eszébe jut az a' szerentsétlen eset, mikor a' lába ketté törött; a' második mellett, melly ötet úti köntösben ábrázolja, eszébe jutnak azok, a' miket utazásában tapasztalt; midőn a' harmadikra teként, gondolkozik meg-haltt Hitvesséről, kit akkor vett magának feleségül. Az ő lelke tehát mind tsak olyan képeket juttat eszébe, melyek már egyszer eszében voltak; 's tudgya egyetemben, hogy ezen képek valóban eszében voltak már egyszer. – Ez a' kép tehát igen alkalmas arra, hogy bennünket reá emlékeztessen – mire?

MINDNYÁJAN.

Az emlékezetnek tehetségére.

NEVELŐ.

De még ezen kívül más²⁸⁴ valamire-is vezethet ezen kép bennünket, hogy tudni illik lelkünk[ne]k²⁸⁵ valami új tehetségét fel-találhassuk.

JANTSI.

Mire?²⁸⁶

²⁸² |mindgyárt| [Betoldás a margón, korrektúrajellel.]

²⁸³ <ha>

²⁸⁴ más<ra>

²⁸⁵ |lelkünk[ne]k| [Betoldás a margón, korrektúrajellel.]

²⁸⁶ <...>

NEVELŐ.

Felellyetek előbb egy két kérdésemre: midőn ezen gyermeknek, a' ki itt' le van festve, ketté törött a' lába: vallyon mit²⁸⁷ képzelt akkor magának?

JANTSI.

²⁸⁸Az el-törött lábat.

NEVELŐ.

Ugy de vallyon mindegy volt-e az néki, hogy a' lába ketté törött, mint ha egy ketté-törött botot képzelt volna magának?

JANTSI.

Nem! éppen nem!

NEVELŐ.

Vagy érzett ezen²⁸⁹ történetre valami gyönyörűséget; tetszett az néki?

JANTSI.

Ó nem! inkább igen-is nagy fájdalmat érzett.

NEVELŐ.

Hát midőn osztán utazásakor már gyönyörűséges tájékokon keresztül mentt, már szebbnél szebb városokat, várakat, már új mesterséges műveket, már kül-földi nevezetes palántákat 's állatokat, már más formájú, beszédű, 's szokású embereket látott²⁹⁰ vallyon szint' úgy mind-egy volt néki mind ezeket látni, mint mi nekünk, midőn valami dolgokat minden nap látunk?

ANDRIS.

Ó, hiszem fábúl kellett volna lenni az ő lelkének!

NEVELŐ.

De vélitek-é, hogy az ő lelke ezen dolgok[na]k képzelésekor éppen azt érezte, a' mit akkor érzett, midőn a'²⁹¹ ketté-törött lábát magának képzelé?

ANDRIS.

Ó nem! Hisz' akkor fájdalmat érzett, ekkor pedig nagy gyönyörűséget kelle néki érezni.

NEVELŐ.

Láttjátok tehát, hogy a' mi lelkünk[ne]k némelly dolgok nem mindegyek?

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

NEVELŐ.

És hogy némelly képekre *Gyönyörűséget*, némellyekre pedig *Unalmat* érez?

---

²⁸⁷ <gondolt>

²⁸⁸ <Képe>

²⁸⁹ <közben>

²⁹⁰ <,>

²⁹¹ az [Áthúzással javítva.]

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

NEVELŐ.

Örömet tudnátok-é hát, hogy' nevezik azon képeket, melyek²⁹² észre vételekor²⁹³ a' lélek²⁹⁴ vagy gyönyörűséget,²⁹⁵ vagy unalmat²⁹⁶ érez²⁹⁷? – Az olyan képeket nevezik *Érzékenységek* [ne]k.

JANTSI.

Áh! ez megint új tehetség! Hisz' ennek vége se lesz' már!

NEVELŐ.

Ó fiaim, a' mi lelkünknek igen²⁹⁸ sok tsudálatos tehetségei vagynak!²⁹⁹ Lassan lassan mindig több több erőre, 's tehetségre akadunk a' lélekben.³⁰⁰ – Nézzük-meg még egyszer a' mi képünket. Vallyon miért nyúl ezen öreg ember a' görbe lábához, midőn a' maga leg-első³⁰¹ festett-képére néz?

PISTA.

Ugy tetszik, mint ha lábát vakarná.

NEVELŐ.

'S vallyon miért tselekszi ő azt? Talán még most-is fáj néki?

PISTA.

Azt nem vélem! Hisz a' már régen történtt.

NEVELŐ.

Én-is úgy gondolom; 's még-is úgy áll a' szája mintha most-is érzéné az ő lelke azon fáj-dalmat.

PISTA.

Tsak meg-emlékezik róla.

NEVELŐ.

Az ő lelke tehát eszébe-juttattya ismét azon régi fájdalmat?

PISTA.

Úgy látszik.

²⁹² melyek<...> [Áthúzással javítva.]

²⁹³ észre vételekor [Betoldás a sor fölött.]

²⁹⁴ lélek<nek> [Áthúzással javítva.]

²⁹⁵ gyönyörűség<ek> [Áthúzással javítva.]

²⁹⁶ unalm<ak> [Áthúzással javítva.]

²⁹⁷ <vagnak> lérezt [Az áthúzott szó fölé írva.]

²⁹⁸ <annyi> ligen! [Az áthúzott szó fölé írva.]

²⁹⁹ <, > !! – [Az alábbi, az eredeti Campe-szövegben nem szereplő szövegrész kihúzva: „hogy azokat szint' úgy fel nem lehet találni, mint hogy az olyan kútból ki nem lehet a' vizet meríteni, melly vízzel tele van.”]

³⁰⁰ lelekben [em.]

³⁰¹ <képére>

NEVELŐ.

'S most-is olyan kedvű talám, mintha azon fájdalmat ismét érezné?³⁰²

PISTA.

Igen-is!

NEVELŐ.

Vallyon meg-teheti-é szint' azt a' mi lelkünk-is? Meg-újíthattya-é a' kellemetes vagy kellemetlen érzékenységeket? Ezt valóban meg kell emberül vizsgálunk. Lássuk tsak! – Tudgyátok-é még, hogy' mentünk-le tavaly a' Dunán³⁰³ *Vátrúl Budára*?

MINDNYÁJAN.

Ó igen! igen-is! Ugyan szép volt az!

JANTSI.

Midőn eveznünk kellett, 's a' hajó már ez, már ama' részre hajlott.

GYURI.

Úgy, hát mikor úgy hánykódott³⁰⁴ a' habokon! Szinte azt gondoltuk, hogy valaki renget bennünket.

ANDRIS.

'S mi szép környék volt az *Visegrád* körül!

NEVELŐ.

Nem³⁰⁵ látszott az néktek úgy³⁰⁶ mintha a' fák, és házak mellettünk által szaladtak volna, 's mi pedig mintha meg se³⁰⁷ mozdultunk³⁰⁸ volna?³⁰⁹

MINDNYÁJAN.

Áh! hogyne! Ugyan gyönyörű utazás volt az!

NEVELŐ.

Nemde, minden dolog gyönyörűségre volt akkor?

MINDNYÁJAN.

Óh, igen-is nagyra!

NEVELŐ.

'S midőn most arról gondolkoztatok, nem látszott-é úgy, mintha most-is hajókáznátok, 's azon gyönyörűséget ismét meg-kóstolnátok?

---

³⁰² érezné [em.]

³⁰³ |a' Dunán| [Betoldás a margón, korrektúrajellel.]

³⁰⁴ <...>

³⁰⁵ <tetszett> |látszott| [Az áthúzott szó fölé írva.]

³⁰⁶ |úgy| [Betoldás a sor fölé.]

³⁰⁷ <nem ...> |meg se| [Az áthúzott szó fölé írva.]

³⁰⁸ mozdúltunk [Áthúzással javítva.]

³⁰⁹ <meg>

MINDNYÁJAN.

Valóban, éppen úgy látszik!

NEVELŐ.

Tsak-hogy ezen gyönyörűség nem olly' nagy volt, 's nem-is tartott olly' sokáig, mint akkor?

MINDNYÁJAN.

Nem ám!

NEVELŐ.

Mit tselekedett hát most a' ti lelketek?

PISTA.

Ó tudom, tudom már! – A' volt érzékenységet ismét eszébe juttatta.

NEVELŐ.

Igen jól van; 's ez az érzékenység kellemetes volt: vizsgáljuk-meg, ha vallyon eszünkbe juttathatunk-é kellemetlen gyönyörűséget-is. – Kedves Pistám, mondd-meg, mit érzett a' te lelked ez előtt két esztendővel, midőn hírül hozták néked, hogy a' te édes Anyád meg-halt.

– (Pista keservessen kezdé sírni, 's a többiek reája függesztvén szemeiket, egészen el-halgattak. Kevés üdő múlva:)

Több okod van néked, kedves Pistám, a' keserves sírásra, sem hogy én azt ne javallanám; de gondoldd meg, hogy jobban fogod úgy édes Anyádnak emlékezetét tisztelni, ha hogy mindenkor úgy viseled magadat, valamint azt³¹⁰ a' te Anyád végső órájában kívánta,³¹¹ hogy valaha az Isten országában örökké³¹² lehessen veled,³¹³ a' kit ő szer felett szeretett. – No, fiaim, mit tselekedett most a' mi Pistánk[na]k lelke?

JANTSI.

Eszébe juttatott egy kellemetlen érzékenységet.

NEVELŐ.

Tehát a' mi lelkünk mind a' kettőt meg-teheti, az az: eszébe juttathat mind kellemetes, mind kellemetlen érzékenységeket, 's azon szempillantásban úgy látszik néki, mintha azon érzékenységeket még egyszer érezné.

JANTSI.

Mitsoda tehetségével teszi azt a' lélek?

NEVELŐ.

A *képzelésnek* (Imaginatio) tehetségével.

³¹⁰ |azt| [Betoldás a sor fölött.]

³¹¹ <hogya magad visellyed>

³¹² <veled>

³¹³ |veled| [Betoldás a sor fölött.]

JANTSI.

Hát³¹⁴ a' képzelés meg³¹⁵-egyez az emlékezettel?

NEVELŐ.

³¹⁶Kérdésedből veszem észre, hogy figyelmeztél. Valóban mind a' kettő hasonlít valamiben egy-máshoz; de lássuk, nem talál-é az ész-éle valami különbséget közöttök. – Mind a' kettő eszünkbe hoz valamit: de mit? Az emlékezet közönségesen szólván³¹⁷ képeket, a' képzelés pedig tsak olyan képeket, mellyek gyönyörűségére, vagy unalmára vagynak a lélek[ne]k, – az az érzékenységeket. Továbbá, az emlékezet kiválttan tudgya, hogy az eszünkbe jutott kép már egyszer eszünkbe volt; ellenben a' képzelés, főkép' ha igen eleven, el-felejteti a' lélekkel, hogy az eszünkbe jutott³¹⁸ érzékenység³¹⁹ már egyszer eszünkben volt ez előtt, 's el-hiteti véle, hogy azt éppen most érzi, ámbár azon dolog már el-tűntt-is, melly azon érzékenységet okozta. Szintén ez történik a' mi Öregünkkel-is ezen a' képen. A' képzelés meg-tsallya ötet, hogy ő a' ketté-törött lábának fájdmát tsak most érzi, ámbár a' lába már 50. esztendővel ez előtt már bé-gyógyultt. Azért kap a' kezével, nézzétek tsak, a' görbe lábához, mint mi-is tselekedni szoktunk, ha valamink nagyon fáj. – Által³²⁰ látod-é már, Jantsi, miben különbözik az emlékezet az képzeléstől?

JANTSI.

Igen-is!

NEVELŐ.

No hát, hadgyuk már³²¹ a többit³²² hólnapra.

JANTSI.

Hát fel nem írjuk ezt-is a' táblára?

NEVELŐ.

Úgy ne! majd el-is felejtettem volna. Mond-d-el tehát mit írjak-fel?

JANTSI.

A' mi lelünknek érzékenységei-is lehetnek; – meg-mondgyam-é, mik az érzékenységek?

NEVELŐ.

kétség kívül.

JANTSI.

Az az: olyan képei, mellyek vagy gyönyörűségünkre, vagy unalmunkra vagynak.

³¹⁴ <Hisz> |Hát| [Az áthúzott szó fölé írva.]

³¹⁵ |meg| [Betoldás a sor fölé.]

³¹⁶ <A'>

³¹⁷ <tsak>

³¹⁸ <meg>

³¹⁹ |érzékenység| [Betoldás a sor fölé.]

³²⁰ Által [em.]

³²¹ |már| [Betoldás a sor fölé.]

³²² <már>

NEVELŐ.

Tovább?

JANTSI.

Osztán *a' léleknek*³²³ *van képzelése-is*: – azaz *ollyan tehetsége, melly által az előbbeni érzékenységeket ismét eszébe juttathattya.*

NEVELŐ.

Ugy! – Most mulassátok már magatokat.³²⁴{*}

---

³²³ leleknek [em.]

³²⁴ {*} Hogy hoszszas ne légyek, itt' szakasztom félbe azt, hogy az ember lelkét a' barmokéhoz hasonlítsam,^a azért tselekszem pedig ezt, mivel tudom, hogy az illetén hasonlítgatás, a'^b léleknek következő tehetségeire nézve, éppen nem válik nehezére az olyan Tanítónak, a' ki az oktatásnak módgyában tsak egy kevésé-is jártas.^c

---

^a hasonlítsam [em.]

^b <következ>

^c <...>

Hatodik Beszélgetés.

Gyuri.

Nevelő! Uram, mit jelent ez a frányaas ló itt' ezen a képen való kályhán? Nevelő.

Az olyan csak a kályhának tártafájára szolgál.

Gyuri.

Vannak-e igei frányaas lovak?

Nevelő.

Nincsenek! Hanem csak a farokas kéjrele az úgy magában, mintha volnának.

Gyuri.

Hát kéjrelehet az ember valamis ilyent magában?

Nevelő.

Miért nem? – Hifi! én magamban kéjrelehetem, hogy ségedet egy ~~székénél~~ ~~kálya~~ a levegőben lóra, golni látszik.

Gyuri.

Ugyan derék paraja lenne ám az! – De az még is nem igaz, úgy-e?

Nevelő.

Nem! Hanem a mi lelkiünk kéjrelehet magának olyan dolgot is, a mi nem valószínű. P. o. nem kéjrelehetés magának, misoda reversége dolog lenne az, ha nekem olyan hosszú orrom lenne, mely innét egészen a falig érne?

Gyuri (nevetve.)

Igen is!

azért feleltem pedig ezt, mivel tudom, hogy az ilyesem hasonlítás, a ~~kínos~~ léleknek követe kerendő szérségeire nézve, éppen nem válik neheze, Zára az olyan Tanítónak, a ki az oktatásnál módgyában csak egy kevéfésé-járatás.

HATADIK BESZÉLGETÉS.

GYURI.

Nevelő Uram, mit jelent ez a' szárnyas ló itt' ezen a' képen való kályhán?

NEVELŐ.

Az tsupán tsak a' kályhának tzifraságára szolgál.

GYURI.

Vannak³²⁵ igazi szárnyas lovak?

NEVELŐ.

Nintsenek! hanem tsak a' Fazekas képzelte azt úgy magában, mintha volnának.

GYURI.

Hát képzelhet az ember valamit illyent magában?

NEVELŐ.

Miért nem? – Hisz' én magamban képzelhetem, hogy tégedet egy pujkán³²⁶ a' levegőben Lovagolni látlak.

GYURI.

Ugyan derék paripa lenne ám az! – De az még-is nem igaz, úgy-é?

NEVELŐ.

Nem! Hanem a' mi lelkünk képzelhet magának olyan dolgot-is, a' mi nem találkozik. P. o. nem képzelheted magadnak, mitsoda nevetséges dolog lenne az, ha nekem olyan hoszszú orrom lenne, melly innét egész' a' falig érne?

GYURI (*nevetve.*)

Igen-is!

NEVELŐ.

'S örömet tudnád-é, minek hívják azt a' tehetséget, mellyel a' lélek illyen dolgokat képzel magában.

GYURI.

No?

---

³²⁵ Vannak<-é> [Áthúzással javítva.]

³²⁶ pujkán<ak> [Áthúzással javítva.] <hátán>

NEVELŐ.

Azt *Fantasiának*³²⁷ hívják, 's azon tsudálatos képeket, melyeket a' lélek a' Fantasia³²⁸ által magában képzel, nevezik *Képzeltődések*[nek].

GYURI.

Képzeltősködhettek-é én most?³²⁹

NEVELŐ.

Próbáldd-meg!³³⁰

GYURI.

Én most azt képzelem magamban, mi rendes dolog lenne az, ha egy kakasnak³³¹ fején kalpag lenne, kurta dolmány a derekán,³³² 's kard lenne az oldalán.

NEVELŐ.

Az éppen olly' nevetséges lenne, mint, ha az ő felesége, a' kotlós tyúk aranyos főkötőben, válban, és Aranytsipkés szoknyában lenne, mint valami magyar Dáma.

GYURI.

Né' né'! Hiszem Nevelő Uram-is tsináltt most egy képzeltődést.

NEVELŐ.

Jól mondod; valamint te, úgy én-is³³³ képzeltem most magamban valamit, a' mi e világon nem találkozik. Tudgyátok-é, kik gyakorolják leg-inkább az ő Fantasiájokat?

MINDNYÁJAN.

A'³³⁴ Poéták, kép-írók, és kép-faragók. – Vallyon nem emlékeztek-é valami versekre, melyekben képzeltődés vagyon?

JANTSI.

Óh igen-is! A' minap olvastam *Báró Ortzi Lőrincznek* versei között. – hogy-is van tsak? – Ugy gondolom, A' szerentse.

NEVELŐ.

No, mitsoda képzeltődés van hát benne?

JANTSI.

Úgy képzelem magában³³⁵ ő a' szerentsét, mint egy embert, a' kinek sok kintse vagyon, 's a' Bétsi bástyákon sétál.

³²⁷ Phantasiának [Áthúzással javítva.]

³²⁸ Phantasia [Áthúzással javítva.]

³²⁹ <Tsinállyak-é én valami Fantasiát> |Képzeltősködhettek-é én most! [Az áthúzott szavak fölé írva.]

³³⁰ <Tsinálly' tsinálly!> |Próbáldd-meg!! [Az áthúzott szavak fölé írva.]

³³¹ <a>

³³² |a derekán| [Betoldás a margón, korrektúrajellel.]

³³³ en-is [em.]

³³⁴ <Versszerzők>

³³⁵ magának [Áthúzással javítva.]

NEVELŐ.

Jól mondád! Így van, úgy-é?

*Minap a' Szerentse ki-jött az udvarból,
A' Bétsi Bástyákon sétáltt unalomból,
Hányá veté szemét, tolyongó tsordából
kire háríthatná kintsét tárházából.*

Ha³³⁶ valami Vers-szerzőben olvastok valamit, jusson azonnal eszetekbe, ha valami képze-
lődésre akadtok, hogy mitsoda tehetsége az az ember lelkének.

MINDNYÁJAN.

Jó³³⁷ lesz! El nem mulattytuk.

GYURI.

Nevelő Uram! én mondgyam-é-el?

NEVELŐ.

Lássuk, el-tudnád-é mondani.

GYURI.

De hiszem jól vigyáztam én! – *A' mi lelkünk[ne]k Fantasiája-is vagyon.*

NEVELŐ.

'S mit téssen az?

GYURI.

Az az: a' lélek olly' valamit-is képzelhet magában, a' mi ezen a' világon fel nem találtatik.

NEVELŐ.

Jól van! nem reméltem, hogy olly' jó renddel tudod el-mondani. Tsak figyelmezz' ez
után-is.

GYURI.

De hiszem lesz' gondom rá.

A' Nevelő semmit se szólván, ki-vesz' a' zsebéből egy maroknyi tseresnyét.

MINDNYÁJAN.

Áh! Ah!

NEVELŐ.

Mi dolog?

MINDNYÁJAN.

Ah! Tseresnye!

---

³³⁶ <...>

³³⁷ Jó<1> [Áthúzással javítva.]

NEVELŐ.

Tseresnye,³³⁸ 's osztán?

Mindnyájan el-halगतnak nagy-váragozva.

Most el-találnám, mit tsinál a' ti lelketek.

MINDNYÁJAN.

No hát, mit tsinál?

NEVELŐ.

A' ti lelketek most valamit képzél magának, a' mit nem örömet akarna.

ANDRIS.

Ó éppen nem! Sőt inkább képzél valamit magának, a' mit örömet akarna.

NEVELŐ.

No hát hibáztam.

Ki-vesz' ismét egy kis szekrénykét, melyben Ördög-szar (assa foetida) vagy, 's kinek kinek az orrához teszi.

MINDNYÁJAN.

Fi! fi! fi!

NEVELŐ.

No, most ismét valamit képzél magának a' ti lelketek, a' mit örömet akarna.

MATYI.

Óh, dehogy³³⁹ akarná azt a' bűdös jószágot!

NEVELŐ.

Ugy-é? – Most, ismét rajta kaptuk a' mi lelkünket két különböző tselekedetén. Elsőben valamit képzeltt magának, a' mit örömet akart volna – tudgyátok, hogy mondgyuk azt egy szóval?

MINDNYÁJAN.

Nem.

NEVELŐ.

A' lélek *kévánt* valamint. – Osztán képzelt valamit magának, a' mit nem örömet akart volna; vagy más szavakkal?

JANTSI.

A' lélek nem *kévánt* valamit.

NEVELŐ.

Jobb így: a' lélek *útált* valamit. Tehát a' léleknek olyan tehetsége-is van, mellyel valamit kíván, vagy útál. – Nem mindenkor jó ugyan, hogy azt mindig meg-adgyuk néki, a' mit

---

³³⁸ <'S osztán> Tseresnye,

³³⁹ <képzél>

kéván, és meg-tagadgyuk tőle, a' mit útál:³⁴⁰ mind az által most az egyszer kedvét fogjuk tölteni. Félre azzal a' бүдös jószággal! Ide a' tseresnyét! – Vegyéték-el, kinek kinek jut belőle három szem.

MINDNYÁJAN.

Ah, köszönöm, köszönöm!

NEVELŐ.

Hát ez mitsoda itt' a' kezemben?

MINDNYÁJAN.

Ah! Szép kép!

NEVELŐ.

Nézzétek ezt a' gyermeket, ki egy lepkét akar meg-fogni. Mit tsinál most az ő lelke?

JANTSI.

Az ő lelke valamit képzel magának, a' mit örömet akarna.

NEVELŐ.

Tehát az ő lelke valamit *kéván*. – Nézzétek ezt a' másikat, ki virágot keres, és egy varas békát talál. Mit tsinál az ő lelke?

ANDRIS.

Az ő lelke valamit képzel magának, a' mit örömet nem akarna.

³⁴⁰ <de>

NEVELŐ.

Tehát nem kívánnya a' varas békát, hanem *útáll*ya. Hát ez a' harmadik gyermek mit tsinál itt', a' ki ezen meg³⁴¹-értt almákra tekint?

GYURI.

Almát kíván.

NEVELŐ.

'S miért nem nyúl tehát hozzá?

PISTA.

Talán meg-tíltották néki.

NEVELŐ.

Vagy talán orvosságot vett-bé ma, 's meg-gondollya magát, ha jó lenne-é néki gyümölsöt enni. – De vallyon mit tsinál ez a' negyedik itt'?

ANDRIS.

Ó ennek minden bizonnyal orvosságot kell bé-venni!

NEVELŐ.

Én-is úgy gondolom. Nézzétek, hogy' el-görbítette a' száját! Úgy látszik, mintha útálná az orvosságot: miért nem veti-el hát, a' mit útál?

JANTSI.

Ő-is meg-gondollya magát, ha jó lenne-é az³⁴² néki, ha az orvosságot el-dobná.

NEVELŐ.

A' te vélekedésed igaznak látszik lenni. – Tehát meg-fontolhattya a' mi lelkünk, ha valamit kíván, vagy útál, ha vallyon a' kívántt, vagy utáltt dolog néki³⁴³ hasznos-é, vagy káros³⁴⁴?

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

NEVELŐ.

Tehát a' lélek azt-is meg-tselekedheti, a' mit³⁴⁵ útál,³⁴⁶ 's azt pedig abba-hagyhattya a' mit kíván?³⁴⁷

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

---

³⁴¹ még [em.]

³⁴² <...>

³⁴³ <káros>

³⁴⁴ káros<-é> [Áthúzással javítva.]

³⁴⁵ amilt

³⁴⁶ <ellenére vagy> lútál [Az áthúzott szavak fölé írva.]

³⁴⁷ <néki kellemetességére örömére lenne> lkéván [Az áthúzott szavak fölé írva.]

NEVELŐ.

No, ez hát szép dolog! Tehát a' lélek azt³⁴⁸ teheti, a' mit akar, az az a' léleknek *szabad kénnye* vagyon. Örvendgyetek, fiaim, ez ismét egy olyan tulajdonság, melyet Isten belénk oltott! Adott-é az Isten illy' ajándékot a' Barmok' lelkének?

JANTSI.

Nem gondolnám!

NEVELŐ.

Ha még ezt³⁴⁹ nem tudnánk,³⁵⁰ meg tanulhatnánk ezen madárkától, mely itt' a' képen vagyon.

GYURI.

Mit akar hát ez a' madárka?

NEVELŐ.

Láttya, hogy a' kalitkában igen jó enni-való van, melyet az ő lelke kíván. Bezzeg³⁵¹ ha néki-is színt' úgy³⁵² szabad kénnye lett³⁵³ volna,³⁵⁴ mint mi nekünk: előre meg-gondolta volna, hasznára, vagy kárára lesz-e ha belőle eszik. De ő tsak indulattya³⁵⁵ után megy, bé-száll a' kalitkába, a' kalitka' fedele be-tsapódik, 's – láttya, hogy meg-van-fogva.

GYURI.

Szegény madárka! Be szerettem volna, ha³⁵⁶ néked-is szabad kénnyed lett volna, hogy bé-ne szállj'.

NEVELŐ.

Már ha az ember-is mindent olly' meg-gondolatlanul tselekedne, mint a' barom,³⁵⁷ azaz³⁵⁸ ha mind azt tselekedné,³⁵⁹ a' mire kedve vagyon, 's azt mind abba-hagyná, a' mire hajlandóságát nem érzi, de úgy, hogy előbb meg-ne fontollya, kárára vagy hasznára lesz-é³⁶⁰ azon dolog: mihez tenné magát az olyan ember hasonlónak?

JANTSI.

A' Baromhoz.

³⁴⁸ <szabad akarattya szerént> |azt| [Az áthúzott szavak fölé írva.]

³⁴⁹ |ezt| [Betoldás a sor fölé.]

³⁵⁰ <ezt>

³⁵¹ <Ha> bezzeg [Átírással javítva.]

³⁵² |színt' úgy| [Betoldás a margón, korrektúrajellel.]

³⁵³ |enne| [Átírással javítva.]

³⁵⁴ |volna| [Betoldás a sor fölé.]

³⁵⁵ |indulattya| [em.]

³⁵⁶ <hogy> |ha| [Az áthúzott szó fölé írva.]

³⁵⁷ |barmok| [Áthúzással javítva.]

³⁵⁸ <ámbar> |azaz| [Az áthúzott szó fölé írva.]

³⁵⁹ <-is>

³⁶⁰ <, >

NEVELŐ.

Jól mondad! – 'S szint' az követné őtet, a' mi gyakran a' barmokat szokta követni, az az maga magát tenné szerentsétlenné. – Eszetekben tartsátok ezt, kedvesim, 's ne adgyátok magatokat önnön indulatitoknak egészen által. Hanem mindenkor, midőn valamit akartok, vagy nem akartok, kérjetelek elsőben önnön eszetektől, osztán próbáltt emberektől tanácsot. Gyakoroljátok minden nap magatokat abban, hogy valami hasznos dolgot tselekedgyetek, a' mi néktek nem tetszik, osztán hogy valami káros dolgot ne tegyetek, a' mi néktek tetszene. Így lesztek napról napra tekéltesebbek, 's napról napra boldogabbak. – Most írjuk-fel ismét, a' mit ma tanultunk. Pista mondd-el.

PISTA.

A' mi lelkünknek vagyon olyan ereje, mellyel valamit kívánhat.

NEVELŐ.

'S mit tsinál a' lélek, midőn valamit kíván?

PISTA.

A' lélek akkor valamit képzel magának, a' mit örömet akarna.

NEVELŐ.

– Örömet akarna. – Tovább?

PISTA.

A' mi lelkünk[ne]k van olyan ereje-is, mellyel valamit utálhat.

NEVELŐ.

'S mit tsinál a' lélek, midőn valamit utál?

PISTA.

A' lélek akkor valamit képzel magának, a' mit örömet nem akarna.

NEVELŐ.

Vége van már?

PISTA.

Dehogyan van! *A' mi lelkünk[ne]k szabad kénnye-is vagyon; azaz: a' lélek, minek előtte valamit tenni, vagy nem tenni akar, meg-gondolgya előbb, ha az neki hasznára, vagy kárára lesz-é.*³⁶¹

NEVELŐ.

Elegendő lesz-é ez mára?

MINDNYÁJAN.

Ó, Hiszem még igen korán vagyon!

³⁶¹ <> |. | [Betoldás a sor végén.]

NEVELŐ.

Egy két minútáig még beszélgethetünk. – Miről beszélgessünk hát? – Imhol! valami jut még eszembe! Hallottuk már, hogy a' barmok[na]k nints szabad kények. Ha tehát valamit tselekesznek, nem azért tselekszik azt, mintha tudnák, hogy az nékik hasznokra vagyon; és ha valamit nem akarnak tselekedni, nem azért nem tselekszik azt, mintha tudnák, hogy az nékik károkra vagyon: de még-is szeretném tudni az okát, miért tselekesznek valamit, vagy miért nem tselekesznek? – P. o. mi ingerelheti arra azt a' madarat, hogy ő a' kalitkába repüljön, 's az ott' lévő magot meg-egye?

JANTSI.

Azért, mert az néki jó ízűen esik.

NEVELŐ.

De honnét tudgya ő azt, hogy az a' mag néki jó³⁶² ízűen fog esni?

JANTSI.

Ó, hiszem talán többször-is evett már ő olyan magokat!³⁶³ Tehát onnét tudgya, hogy azok jól esnek.

NEVELŐ.

De hiszem, nints néki emlékezete, a' mint tudgyuk; az tehát szint' úgy vagyon, mintha most enne leg-először belőle. – 'S osztán ki tanította arra³⁶⁴ az³⁶⁵ madár fiakat, a' libát, tsirkét, galamb fiat, ki most bújik-ki leg-elsőben a' tojásból, hogy azon enni-való, a' mit az ember elejkebe vet, jól esik? 'S még-is mindgyárt mohón bele-kapnak azon ételbe.

JANTSI.

Ja, én azt nem tudom!³⁶⁶

NEVELŐ.

No hát, meg-mondom én néktek. Láttjátok, fiaim, az Isten úgy alkotta a' barmoknak lel-két, hogy némely dolgokat kívánnyanak, némelyeket pedig utállanak, ámbár nem tudgyák, miért? Ezen kívánás és utállás,³⁶⁷ mellynek, vagy akarják, vagy nem,³⁶⁸ engedelmeskedniek kell,³⁶⁹ neveztetik *Ösztönnek*. Ezt azért adta³⁷⁰ Isten a' barmok lelkének, hogy mivel szabad kénynek, és okosságok nintsen, őket sokféle szűkölködéstől, kártól, veszedelemtől meg-mentse. Tehát ösztönből száll ez a' madár a' kalitkába, hogy a' magot fel-egye; ösztönből szállana-el ismét, mihelyt valami zörgést hallana; ösztönből raknak fészket a' madarak, ki-költik tojássokat, 's étetik fiaikat, még' fel nem nőnek; ösztönből³⁷¹ keres a' méh mézet, 's lerakja a' sejtbe, mellyet maga tsináltt viaszból. Egy szóval, valamit tsak a' barmok tselekesznek,

³⁶² jó<I> [Áthúzással javítva.]

³⁶³ <, > !!!

³⁶⁴ árra [em.]

³⁶⁵ <apr>

³⁶⁶ <Úgy, most tudom én!> [Ja, én azt nem tudom! [Az áthúzott mondat fölé írva.]

³⁶⁷ <a'> kívánást és utállást [Áthúzásokkal javítva.]

³⁶⁸ |vagy akarják, vagy nem,| [Betoldás a margón, korrektúrajellel.]

³⁶⁹ <vagy akarják, vagy nem>

³⁷⁰ <az>

³⁷¹ <épít>

azt mind ösztönből, belső természeti kinszerítésből tselekszik, noha nem tudgyák,³⁷² miképen, vagy mi okból tselekszik azt? Nem tsudállatos dolog ez?

Igen-is tsudállatos! JANTSI.

Van-é az emberben-is ösztön?³⁷³ ANDRIS.

Erről majd holnap szóllunk. NEVELŐ.

---

³⁷² tudgyak [em.]

³⁷³ <emberek[ne]k-is ösztönök> | emberben-is ösztön! [Az áthúzott szavak után írva.]

HETEDIK BESZÉLGETÉS.

NEVELŐ.

Van-é az emberben-is³⁷⁴ ösztön?³⁷⁵ azt akarád tegnap meg-tudni, úgy-é Andris?

ANDRIS.

Igen-is!

NEVELŐ.

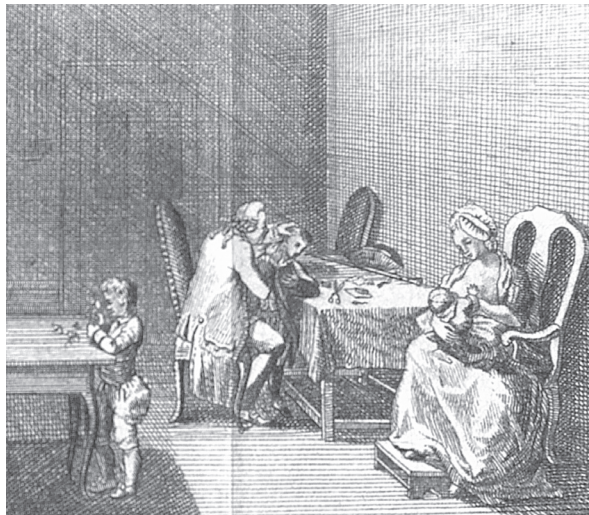
No, mindgyárt meg-kérdgyük ezen képtől, 's reméllem, illendően meg-felel kérdésünkre.

GYURI.

No, te kép, van-é ösztönünk? – no szolly' hát! – (*nevetve*) Úgy, hiszem, nem akar felelni!

NEVELŐ.

Tsak nem érted, a' mit halgatva felel kérdésedre, de majd meg-érted nem sokára. – Mi van itt' le-festve?

GYURI.

Egy tsetsemős gyermek, ki az annyát szopja.

NEVELŐ.

Úgy látszik, mintha ezen gyermeknek lelke valamit örömet akarna, vagy kívánna.

³⁷⁴ emberek<nek> ember|ben is! [Áthúzással javítva, betoldás a sor fölött.]

³⁷⁵ ösztön<ök>

GYURI.

Igen-is, tejet.

NEVELŐ.

'S még se hiszem, hogy tudná, mi legyen az, a' mit kíván? Azt-is gondolom, hogy nem tudja, miért kívánja a' tejet? 'S végre úgy látszik nékem, mintha nem tudná ezen kis gyermek, mit tsinál tulajdon képpen az ő szája, hogy a' tejet az annya' emlőiből ki-szophassa?

GYURI.

Én-is úgy vélem; hisz' a' kis gyermekek olyan ostobák-még!³⁷⁶

NEVELŐ.

Ezen gyermeknek lelke tehát kíván valamit, noha nem tudja, *miért?* 'S eleget tesz' ezen kívánságának, noha nem tudja, *miképpen?* Nemde?

ANDRIS.

Valóban úgy! Most látom már, hogy ez-is ösztön, melly ezen gyermekben vagyon.

NEVELŐ.

Jól mondd! – De tegyük azt, hogy ezen anyának emlőjében, tej helyett, merő ténta, vagy erős etzet legyen, gondollyátok-é, hogy ezen kis gyermek, ha meg-kóstolná, tovább-is szopna?

MINDNYÁJAN.

Ó nem, dehogy szopna!

NEVELŐ.

'S miért nem?

MATYI.

Azért, mert a' ténta keserű!

NEVELŐ.

A' tej pedig édes! – Tehát ezen gyermeknek lelke azért kívánja a' tejet, mert az ő néki kellemetes érzékenységet okoz; 's el-utálna mindgyárt a' téntát, azért, mert az ő néki kellemetlen érzékenységet okozna? nemde?

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

NEVELŐ.

És mi által nyeri ezen gyermeknek lelke a' tejnek érzékenységét?

JANTSI.

A' szája által!

NEVELŐ.

Tehát az érző-eszközeinek egyike által?³⁷⁷

³⁷⁶ ostobák <!> |még! [Betoldás a sor végére.]

³⁷⁷ <a' testnek egyik része által> laz érző-eszközeinek egyike által [Az áthúzott szavak fölé írva.]

JANTSI.

Igen-is!

NEVELŐ.

Az olyan érzékenységet, melyet a' lélek a' testi érző eszközök által nyer, neveztetik *testi érzékenységeknek*. – Tehát ezen gyermeknek lelke arra kényszerítették az ösztön által, hogy a' kellemetes testi érzékenységeket kívánja, a' kellemetlen testi érzékenységeket pedig utálja?

JANTSI.

Igen-is!

NEVELŐ.

'S tudgyátok, minek nevezik ezen ösztönt? – *Testi érzékenységekre való ösztönnnek*.

ANDRIS.

A' meg-lett emberekben-is meg-van még ez az ösztön?

NEVELŐ.

Visgáljuk-meg! – Egy néhány érett epret láttam ma a' kertben; volna-é kedvetek, ha beszélgetésünk[ne]k vége lesz', velem a' kertbe ki-menni,³⁷⁸ hogy azon epreket le-szaggassuk?

MINDNYÁJAN.

Ó, igen, igen,³⁷⁹ drága Úr!

NEVELŐ.

'S miért szeretitek annyira az epret?

MINDNYÁJAN.

Azért, hogy felette jó ízűen esik!

NEVELŐ.

Tehát azért, mivel annak étele néktek kellemetes gyönyörűséget okoz! – De ime, egy derék bitsakom van, olyan éles, hogy orrotokat, fületeket el-vághatnám véle. Ki próbálja-meg?³⁸⁰

MINDNYÁJAN.

Én nem! nem én! én nem!

NEVELŐ.

'S miért nem?

MINDNYÁJAN.

Mert az nagyon fáj!

NEVELŐ.

Tehát azért úgy-e, mert³⁸¹ ez az egy dolog kellemetlen testi érzékenységet okozna! – Vallyon, mit gondoltok, van-é még a' ti lelketekbe testi érzékenységre való ösztön?

³⁷⁸ <jönni> |mennil

³⁷⁹ Igen [Áthúzással javítva.]

³⁸⁰ <... a' próbát ki-...? Kin tegyek próbát> |Ki próbálja-meg?| [Az áthúzott szavak fölé írva.]

³⁸¹ <I>

PISTA.

Vagyon!

NEVELŐ.

Miért?

PISTA.

Mert a' mi lelkünk-is szereti a' testi kellemetes érzékenységeket 's³⁸² a' testi kellemetlen érzékenységeket pedig útállyá.

ANDRIS.

Úgy, de hiszem nem vagyunk mi még nagy emberek?

NEVELŐ.

Kétség³⁸³ kívül nem; de hidd-el, Andris, mind én bennem, mind más meg-lelt emberekben meg-van az. Mi-is örömet eszünk epret, 's nem örömet vágattjuk³⁸⁴-el fülünket, orrunkat. Tehát mi bennünk meg-lelt emberekben-is szint' úgy meg-van a' testi érzékenységekre való ösztön, mint ti benneteket, 's³⁸⁵ a' tsetsemős gyermekekben. – No, Gyuri,³⁸⁶ nem felelt³⁸⁷ meg a' kép a' mi kérdésünkre?

GYURI.

Ám de mitsoda felelet az, mikor a' száját se tátotta-fel!

NEVELŐ.

Ki mondja-el már, mire tanított bennünket ez a' kép? – De, várjatok, mit tennétek ismét mindnyájan egyszerre. Mondjátok³⁸⁸-meg tehát, mit tettetek ma testi érzékenységre ingerlő ösztönből: a' ki elsőben-is mondhat valamit olyant, az mondja-el nékem, a' mit fel kell írni.

JANTSI.

Én! –

NEVELŐ.

No hát, mit?

JANTSI.

Én ma meg-fördöttem.

NEVELŐ.

A' testi érzékenységre való ösztönből tselekedted azt?

JANTSI.

Hogy ne? hisz' azért fördöttem, mert az nékem kellemetes testi érzékenységet okozott.

³⁸² <útállyá>

³⁸³ Ketség [em.]

³⁸⁴ vágattjuk [Áthúzással javítva.]

³⁸⁵ |ti benneteket, 's| [Betoldás a margón, korrektúrajellel.]

³⁸⁶ gyuri [Áthúzással javítva.]

³⁸⁷ felel<l> felel|t|

³⁸⁸ Mondjátók [Áthúzással javítva.]

NEVELŐ.

Jól mondád; jer' ide, 's mond'-el!

JANTSI.

A' mi Lelkünknek ösztöne-is nagyon.

NEVELŐ.

Magyarázd meg azt.

JANTSI.

Az az: érzi, hogy kéntelen némely dolgokat kívánni, némelyeket pedig utálni, noha nem tudja-is jól, miért?

NEVELŐ.

Egy ösztönét a' léleknek már meg-esmértük ezek közül; 's melyik volt az?

JANTSI.

A' testi érzékenységre való ösztön.

NEVELŐ.

'S miben ál az az ösztön?

JANTSI.

Abban ál, hogy minden kellemetes testi érzékenységeket örömet, 's minden kellemetlen testi érzékenységeket nem örömet akarunk.

NEVELŐ.

Derekassan! – Ugy de több-is van még ezen a' képen le-festve.³⁸⁹ Mi ez itt'?

MATYI.

Ó fi! hisz' ez az ember ennek a' kis fiúnak nyakát akarja a' késsel szegni.

FERKÓ.

Talán kelés támadt a' nyakán, melyet fel kell metszeni.

GYURI.

Oh jaj! bezzeg fáj az!

NEVELŐ.

Miért haggya hát ez a' gyermek³⁹⁰ magát mészároltatni, ha az annyira fáj?

PISTA.

Mert talán hallotta, hogy meg kell néki halni, ha csak a' kelését fel nem metszik.

NEVELŐ.

Hát nem³⁹¹ volna jobb néki meg-halni, mint olly' nagy fájdalmat szenvedni?

³⁸⁹ <képzelve> le-festve| [Az áthúzott szó fölé írva.]

³⁹⁰ <a' mag>

³⁹¹ <jo>

JANTSI.

Talán jobb volna – de még-is kiki addig akar élni, a' meddig élhet.

NEVELŐ.

Miért akar kiki addig élni, a' meddig élhet?

JANTSI.

Nem tudom.

NEVELŐ.

Nemde nem egy ösztön-é ez ismét, melyet a' jó Isten belénk oltott?

JANTSI.

Úgy vélem.

NEVELŐ.

Igazán-is véled azt! Mert vallyon nem szeret-é minden ember élni? Nem akar-é minden ember addig élni, a' meddig élhet?

JANTSI.

Igen-is.

NEVELŐ.

'S ha az ember beteg, vagy élete veszedelemben forog, nemde nem szenved-é-el minden fájdalmat, tsak hogy az által életét meg-tarthassa?

MINDNYÁJAN.

Óh igen-is!

NEVELŐ.

Tehát mindnyájunkba bé-van öntve az a' kívánság,³⁹² hogy életünket³⁹³ meg-tartsuk, 's az az útálás,³⁹⁴ hogy minden dolgot³⁹⁵ féljünk,³⁹⁶ valami tsak életünknek árthat. – Ez a' kívánság, 's útálás neveztetik *az élet' meg-tartás ösztönének*.^{397*}

GYURI.

Áh! Tehát ez már a' második?

³⁹² |a' kívánság| [Betoldás a sor fölött.]

³⁹³ <örömet>

³⁹⁴ az<az> az <...> |útálás| [Betoldás a sor fölött.]

³⁹⁵ dolgot [Átírással javítva.]

³⁹⁶ <...> |féljük| [Betoldás a sor fölött.]

³⁹⁷ {*} Egy különös bátorságú kis fiú, kinek ez az oktatás, gyenge kora miatt, még nem való volt, történetből jelen volt akkor, midőn az élet-megtartásának ösztönéről vala a' beszéd. Hogy néki-is jutna valami kérdés, éppen midőn példát akarna ezen ösztönről a' nevelő adni, így kerdezé^a őtet Jósika, ha az útzán néked szaladna egy szilaj bika, 's hegyes szarvaival agyon akarna döfni, mit tsinálnál? – „Én-is vissza döfném;” vala az ő váratlan felelete, melyből ki-tetszett, hogy valóban nem-is gondolkozna^b máskép.”

^a kerdezé [em.]

^b gondolkozna [Áthúzással javítva.]

NEVELŐ.

Ugy vagyon; de mit gondoltok, miért adta ezen ösztönt a' jó Isten az embernek?

JANTSI.

Hogy tovább élhessen.

NEVELŐ.

Tehát az Isten nem akarta azt, hogy az ember önnön életét maga meg-rövidítse?

PISTA.

Nem; különben nem adta volna néki ezen ösztönt.

NEVELŐ.

Tehát viszontag örömet láttya ő azt, ha egészségünket meg-tartjuk, 's életünket, a' mennyire lehet, meg-hosszabbítottjuk? – 'S tudjátok-é még, a' mit a' minap tanultunk, mikép lehet az egészséget épen meg-tartani?

ANDRIS.

Igen-is! Ha az ember mértékletessen eszik, iszik.

JANTSI.

Osztán, ha az ember szorgalmatosan dolgozik.

GYURI.

Osztán, ha az ember vigyáz magára, hogy néki valami ne ártson.

MATYI.

Ó még egyet tudok én! Ha az ember meg-nem fázlallja magát, 's nem iszik, mikor izzad.

NEVELŐ.

Jól van! Tehát a' Mértékletesség, dolgoosság, vigyázás kedves az Isten előtt. Jegyezzétek ezt meg magatoknak, gyermekek, 's jusson eszetekbe, ha valami ösztönöz benneteket ezen reguláknak által hágására. No most Ferkó, mondd-el, a' mit a' Táblára kell írnom.

FERKÓ.

A' mi lelkünknek második ösztöne az élet-megtartásának ösztöne.

NEVELŐ.

'S ez az ösztön ingerel bennünket – mire, Ferkó?

FERKÓ.

Hogy életünket annyira hosszabbítsuk, a' mennyire lehet.

NEVELŐ.

Jól van! *(Erre az ablakhoz ment, hirtelen meg-állapodott, mintha valami szokatlan dolog adta volna magát elé.)* Mi? – Mi dolog ez? – Az Elefánt –

MINDNYÁJAN.

(Fel-ugorva, 's kiáltva)

Ó hól? hol? Hol van?

NEVELŐ.

No, mi lelt benneteket?

MINDNYÁJAN.

I, az Elefant!

NEVELŐ.

Mitsoda elefant?

MINDNYÁJAN.

Ejnye, azt gondoltuk, hogy egy elefántot lehet itt' valahol látni.

NEVELŐ.

Ebben ugyan meg-tsalatkoztatok. Tsak azt akarám tudni, hova lett az elefántnak a' képe, melyet ide tettem az ablakra, hogy néktek meg-mutassam?

MINDNYÁJAN.

(*El-szomorodva le-ülvén*³⁹⁸)

Ej be kár! Valóban azt véltük, hogy Elefánt van itten.

NEVELŐ.

Szeretem, hogy azt véltétek; mert ez által a' ti lelketek ismét egy szép új ösztönt nyilatkoztatott-ki, melyet még eddig nem esmértünk.

JANTSI.

Mitsoda ösztönt?

NEVELŐ.

Miért akartátok volna az Elefántot olly' örömet látni?

JANTSI.

Mert még elefántot soha életünkben nem láttunk.

NEVELŐ.

Tehát azért, mert az elefánt előttetek merő újság?

JANTSI.

Igen-is!

NEVELŐ.

Mit kíván tehát a' ti lelketek örömet látni, hallani, vagy egy szóval – mit képzel³⁹⁹ örömet magának?⁴⁰⁰

JANTSI.

Valami újságot.

³⁹⁸ *ülvén* [Áthúzással javítva.]

³⁹⁹ <teszen> |képzeli| [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁴⁰⁰ magának! [Betoldás a sor fölé.] <elejébe>

NEVELŐ.

Éppen ez az, a' mit most felőle tanúltunk-meg. A mi lelkünk örömet képzelt magának⁴⁰¹ minden újságot azt térsen más szókkal: a' léleknek vagyon *újságra vágyódó ösztöne*. 'S vallyon mi végre adta ezt az Isten nekünk?

ANDRIS.

Hogy sokat tanúllunk.

NEVELŐ.

Derekassan! De vallyon miért akarja az Isten, hogy sokat tanúllunk?

ANDRIS.

Mert az által okosabbak leszünk.

NEVELŐ.

Mennél okosabbak leszünk, annál könnyebben lehetünk jók; 's mennél inkább igyekezzünk jók lenni, annál boldogabbak-is lehetünk. Tehát az Isten azért adta nekünk az újságra vágyódó ösztönt, hogy boldogabbak lehessünk.

Ki mutathat nekem a' mi képünkön egy valakit, a' ki éppen eleget akar tenni az újságra vágyódó ösztönének?

PISTA.

Ó ez né, a' ki valamit a' Mikroszkópium által vizsgál!

NEVELŐ.

Jól mondod; mert ha ezen gyermeknek lelke nem kívánna valami újságot tudni, korán se fáradozna abban, hogy azon állatotskát, melyet mélyebben⁴⁰² vizsgálóba akar venni, a' nagyob-bító üveg alá tegye. – No most *Matyi*, engedelmet adok neked, hogy azt, a' mit fel kell írnom,⁴⁰³ el-mondjad.

MATYI.

Hál' Istennek, hogy már egyszer reám-is jött a' sor! – *A' mi lelkünknek harmadik ösztöne az újságra⁴⁰⁴ vágyódó ösztön.*

NEVELŐ.

És mit tsinál ez az ösztön?

MATYI.

*Azt, hogy a' mi lelkünk mindég valami újságot akar magának képzelni.*⁴⁰⁵

NEVELŐ.

Ez mára elegendő!

⁴⁰¹ <maga elejébe térsen> |képzelt magának| [Az áthúzott szavak fölé írva.]

⁴⁰² *mellyében* [Áthúzással javítva.]

⁴⁰³ írni<i> írni|oml| [Átírással javítva.]

⁴⁰⁴ *úlságra* [Átírással javítva.]

⁴⁰⁵ <maga elejébe tenni> |magának képzelni| [Az áthúzott szavak után írva.]

NYOLTZADIK BESZÉLGETÉS.

GYURI.

Nem függesztyük ismét a' táblához a' mi tegnapi képünket?

NEVELŐ.

Mindgyárt, mindgyárt; de nézzük⁴⁰⁶ azt még egyszer jól által.

ANDRIS.

Hiszem⁴⁰⁷ semmi sints' már rajta, a' mit nem láttunk volna! Azt gondoltam, hogy ma ismét valami újat tanulunk a' lélekről?

NEVELŐ.

Te benned az újságra vágyódó ösztön igen nyughatatlan! De várjj' tsak! Talán lesz' még ezen a' képen valami, a' mivel azon ösztön⁴⁰⁸ táplálhattya magát. – Miért néz ez az anya olly nagy örömmel ezen tsetsemős gyermekre?

ANDRIS.

Mert azt felette szereti.

NEVELŐ.

Szeretik⁴⁰⁹ A' többi szülők-is szint úgy⁴¹⁰ önnön gyermekeiket?

ANDRIS.

Igen-is!

NEVELŐ.

De a' kinek magának gyermeke nints, az senkit se szeret?⁴¹¹ P. o. Te néked,⁴¹² a' ki még atya nem vagy, nints', kit szeressél?

ANDRIS.

Hát nintsenek szülőim, néném, húgom, Bátyám?

NEVELŐ.

Hát, ha az se volna?

---

⁴⁰⁶ nézzük [Áthúzással javítva.]

⁴⁰⁷ <nints már>

⁴⁰⁸ <a' lélek mulatozhat> |azon ösztön| [Az áthúzott szavak fölé írva.]

⁴⁰⁹ |Szeretik| [Betoldás a sor elejére.]

⁴¹⁰ <szereik>

⁴¹¹ <hog> szeret<heti azt> |senkit se| szeret [Az áthúzott szavak fölé írva.]

⁴¹² |néked| [Betoldás a sor fölé.]

GYURI.

Hiszem itt' volna Nevelő Uram!

NEVELŐ.

Hát valóban szerettek ti engem?

A' gyermekek nyakába tsimbelkődtek, 's körül tsókolgatták.

De ha szülőitek, Nénétek, húgotok, bátyátok, minden Atyátok fia, minden testvéretek, 's én-is meg-halnék, senki se volna osztán a' világon, a' kit szerethetnétek?

GYURI.

Ó hiszem talán tsak lennének a' világon még más emberek!

NEVELŐ.

De ha valami pusztá szigetre szorúlnátok, mint az ifiabbi *Robinson*, a' hol egy ember se volna, mit tsinálnátok?

ANDRIS.

Akkor én-is magamhoz szelídítenék valami pókot, mint *Robinson*.

GYURI.

Én pedig egy Lámát^{413*} fognék, 's azt igen szeretném.

FERKÓ.

Én pedig egy publikány madarat!

NEVELŐ.

Tehát nemde leg-alább egyet kell az embernek szeretni, ha meg-elégedve akar az ember élni?

MINDNYÁJAN.

Igen-is.

NEVELŐ.

'S így gondolkoznak a' többi emberek-is?

JANTSI.

Úgy tartom, így!

NEVELŐ.

Én-is, Jantsi; mert bár mennyi embert láttam-is, mindenik kívánt valakit szeretni,⁴¹⁴ 's mástól viszontag szerettetni. Sőt úgy látszik, hogy a' barmok nem-is élhetnek, ha-tsak az ő nemekben lévő más⁴¹⁵ barommal nintsennek szeretetben.

GYURI.

Ah úgy vagyon, a' madarak, 's a' galambok!

⁴¹³ * S. Robinson den jüngern von J. H. Campe. Hamb. 1779. [Bárany Péter ezen jegyzetet elhagyta, helyette ezt írta: {Ifiabbi Robinson. Fordította Geley József 1787.} Vö. CAMPE 1780, 178.]

⁴¹⁴ szeretni [Áthúzással javítva.]

⁴¹⁵ <...>

NEVELŐ.

Nem tsak ezek, hanem még a' leg-vadabb, leg-dühösebb állatok-is, a' tigrisek, az oroszlányok, keresnek magoknak önnön nemekből egy valakit, a' kivel leg-közelebb való barátságban *éllyenek*.⁴¹⁶ – Így tehát ennek-is ösztönnek kell lenni, melly az embereket 's barmokat arra bírja, hogy egy-mást szeressék?

MINDNYÁJAN.

Valóban.

NEVELŐ.

'S hogy' nevezzük hát⁴¹⁷ ezen ösztönt?⁴¹⁸

JANTSI.

Szeretet' ösztönének.⁴¹⁹

NEVELŐ.

Jól van. – De mondgyátok tsak meg, mi lel bennünket, midőn mást szeretünk?

JANTSI.

Úgy, akkor mindég véle akarunk lenni.

NEVELŐ.

Talán azért, mert örömünk vagyon benne?

JANTSI.

Igen-is!

NEVELŐ.

Hát ha annak, a' ki szeretünk, nints öröme mi bennünk,⁴²⁰ vallyon jól esik-é az nekünk?

JANTSI.

Ó, nem!

NEVELŐ.

Tehát abban áll a' szeretet, hogy másban örömünk tellyen, 's kívánnjuk, hogy ő néki-is öröme telhessen mi bennünk?

JANTSI.

Igen-is!

NEVELŐ.

Nem külömben tehát azon-is igyekezzünk, a' mennyire tőlünk ki-telik, hogy annak örömet szerezzünk,⁴²¹ a' kit szeretünk?

⁴¹⁶ <...>

⁴¹⁷ <mi nevet adjak> |hogy' nevezzük hát! [Az áthúzott szavak fölé írva.]

⁴¹⁸ ösztön<nek> [Átírással javítva.]

⁴¹⁹ ösztönlének

⁴²⁰ bennünk [Áthúzással javítva.]

⁴²¹ öröme<re> |szerezzünk! [Az áthúzott szó fölé írva.]

JANTSI.

Igen-is!

NEVELŐ.

Például: mit nem teszünk mi, a'Ti Nevelőitek, mit nem tesznek a'ti szülőitek, hogy néktek örömet szerezzünk! 'S mit kívánhatunk egyebet tőletek, hanem hogy ti-is örömet szerezzetek nekünk szép, 's jó magatok viseletével? – Éreztek-é szint olly valamit a'ti szívetekben irántunk?

MINDNYÁJAN.

Ó igen-is kedves Nevelő Uram!

NEVELŐ.

Igy tehát bizonyos az, hogy egy-mást szerettjük 's ezt fogjuk ezentúl-is tselekedni; mert tsak ugyan szép dolog az, mikor az emberek egy-mást szeretik! A' szeretetben két annyival vígabban él az ember; 's valóban az Istennek-is kedve telik abban, mivel hogy a' szeretetnek ösztönét belénk, 's minden élő teremtményeibe olly' mélyen bé-nyomta. Ha néki nem annyira tetszene a' szeretet, minden bizonytal a' gyűlölésnek ösztönét oltotta volna belénk.

GYURI.

Fi! be utálatos dolog lenne az!

NEVELŐ.

Hála Istennek tehát, hogy az nem történt! – No már Jantsi, mondd-el, a' mit fel kell írnom?

JANTSI.

A' mi lelkünk[ne]k negyedik ösztöne a' szeretetnek ösztöne; az az –

NEVELŐ.

Tovább?

JANTSI.

Értem a' dolgot, tsak hogy meg nem tudom magyarázni.

NEVELŐ.

Talán így akarnád mondani: *az az, mindnyájunkkal született egy olly' kívánság, melly szerint másokat szeressünk, 's másoktól szeretessünk.*

JANTSI.

Úgy úgy!

NEVELŐ.

Vagy inkább így: azaz, Mindnyájan⁴²² kívánunk,⁴²³ leg alább egy vagy más embert felkeresni, kinek társaságában örömlünk⁴²⁴ tellyen, 's ő néki-is viszontag kedve tellyen mi benünk.

⁴²² mind <az> mindnyájan| <ember> [Betoldással és áthúzással javítva.]

⁴²³ kívánlunk|

⁴²⁴ öröm<...> örömlünk| [Átírással javítva.]

JANTSI.

Hisz' ez mindegy?

NEVELŐ.

Tellyességel! – De vallyátok-meg gyermekek, miért szeretitek szüleiteket leg-inkább?⁴²⁵

MINDNYÁJAN.

Mert ők⁴²⁶ igen sok jót tettek 's tetsznek-is⁴²⁷ velünk.

NEVELŐ.

Vallyon gyűlölhették-é azt, a' ki veletek jót tesz'?

MINDNYÁJAN.

Isten őrizz!

NEVELŐ.

Honnét van tehát az, hogy azt szeretnünk kell a' ki bennünket szeret, 's velünk jót tesz'?

PISTA.

Onnét, mert az Isten úgy alkotott bennünket.

NEVELŐ.

Igen jól van; úgy alkotott az Isten bennünket, hogy azt nem gyűlölhettjük, a' ki bennünket szeret, 's velünk jót tesz. Ez tehát ismét egy új ösztön, melyet magunkban észre veszünk, a' *háládatosságnak ösztöne*, nemde?

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

NEVELŐ.

Erről-is egy igen szép képet mutatok néktek.

MINDNYÁJAN.

Ah! szép képet!

NEVELŐ.

Lássátok ime, egy igen kegyes embernek képe, 's előtte pedig egy háladó gyermeknek képe.

MATYI.

Kit jelent tehát ez?

⁴²⁵ <kit szerettek mégis vallyon leg-is leg-jobban> |miért szeretitek szüleiteket leg-jobban> leglinkább|| [Betoldás a margón, korrektrajajellel.] [Az ez után következő, az eredeti Campe-szövegben szereplő párbeszédet Bárány Péter kihúzta: „*Mindnyájan*. A' mi szülőinket! *Nevelő*. Nints más valaki, a' ki meg-érdemelné, hogy őtet jobban szeressétek, mint szülőiteket? *Mindnyájan*. Oh igen-is! a' Jó Isten! *Nevelő*. Miért? *Jantsi*. Mert ő tőle vettük szülőinket, 's minden javainkat. *Nevelő*. 'S miért szeretitek szülőiteket?” Vö. CAMPE 1780, 184–185.]

⁴²⁶ <is>

⁴²⁷ 's tesznek is! [Betoldás a sor fölött.]

NEVELŐ.

Ezen gyermek, alig volt egy esztendő, már-is árván maradt, semmit se hagytak az ő meghalálozott szülői magok után, a' miből ezen gyermeket tartani, 's nevelni lehetett volna. Erre némelly kitsíny hitű emberek, kik meg nem gondolták, hogy az Isten minden teremtményeinek gondgyát viseli, így beszélgettek egy-mással: oda van az a' szegény gyermek, éhen-is meg kell néki halni! Ez az emberséges ember, a' ki itt' le van ábrázolva, hallotta ezen embereknek beszédjét, 's noha ezen gyermeknek meg-haltt szülőit nem esmérte-is, még-is azonnal oda küldött, a' gyermeket magához vitette, 's mondá: ezentúl fiamnak fogadom őtet, 's tulajdon gyerekeimmel együtt neveltetem-fel.⁴²⁸ Így nőtt-fel ezen gyermek. Most hét esztendő vala már, 's hallotta, hogy fogadott attyának neve napja legyen. Azonnal szobájába futott, térdre esett, 's forrón esedezett az Isten előtt, hogy az ő fogadott jó attyát még sokáig éltesse. Osztán asztalához ült, 's egy igen szép levelet irtt,⁴²⁹ mellyben tiszta szívből meg-köszönte néki minden jó tétéményeit, mellyeket véle tett. Éppen most viszi ezen levelet néki, nézzétek tsak, mi háládatossan tsókollya-meg jó-tévőjének kezét, 's mitsoda meg-illetődés néz-ki az ő szeméből!⁴³⁰

GYURI.

Ugyan derék ifú ez!

JANTSI.

Ez a' háládatosságnak ösztönéből tselekszi azt.

⁴²⁸ <őtet>

⁴²⁹ <néki>

⁴³⁰ <Valóban úgy vélem, hogy akkor egy-néhány öröm könnyek-is gördültek-le arczáján.> [Ezt az eredeti Campestővegben is szereplő mondatot Bárány kihúzta. Vö. CAMPE 1780, 188.]

NEVELŐ.

Sótt úgy látszik, hogy a'⁴³¹ barmok-is kaptak valamit ezen ösztönből. Nézzétek ezt a' nyájas ebetskét, mi háládatossan keresi kedvét urának.

FERKÓ.

Ah igen-is, mint ugrándozik az ő térdére!

NEVELŐ.

Mintha azt akarná mondani: én téged igen szeretlek, te jó ember, mert igen sok jót tettél velem. – Az tehát alább való lenne a' baromnál, a' ki jó-tévőjét nem szeretné, vagy éppen gyűlölné.

ANDRIS.

Fi! annak egy tsúnya embernek kellene lenni.

NEVELŐ.

Felette tsúnyának! De reméllyük, hogy nintsennek illetén nem-emberek.

GYURI.

Ó azt magam se hiszem!

NEVELŐ.

No ki mondgya most-el? – Az mondgya-el, a' ki a' háládatosságról egy példát ad, mellyet valaha vagy hallott, vagy olvasott.

ANDRIS.

Ah! az az útas-ember, a' ki a' minap Csatári Jóskát a' vízből ki-kapta!

NEVELŐ.

Hogy' volt az?

ANDRIS.

I, a'ki olly' fáradt, 's szomjú volt! Láta, hogy Jóska a' kert ajtajában ül, 's gyümöltsel tele kosara vagyon. Azt mondotta néki: édes fiam, adj-el tsak nékem egy pár körtvélyt; igen szomjúhozom. Jóska pedig azt felelte: ne, jó ember, végy magadnak, a' mennyi tetszik, 's a' pénzedet tsak tartsd magadnak. Más nap Jóska egy más gyermekkel a' tsónakban hintázta magát a' híd mellett; víz ment a' tsónakba, 's a' fiúk kiáltani kezdettek: jaj! jaj! segíts!”, 's már merültek. Éppen akkor ment az az Útas-ember a' hídon által, tsak hamar be-ugrott a' vízbe, 's mind a' két fiút üstökön fogva kapta-meg. De maga-is a' vízbe halt volna, ha egyikét közülök el-nem eresztette volna. Úgy, de mellyiket ereszsze-el? Így gondolkodott: Jóska tegnap veled jót tett, tehát ezt szabadítsd-ki előbb, mint a' másikat. Akkor el-eresztette a' másikat, Jóskát pedig szerentséssen ki-vitte a' vízből.

NEVELŐ.

Ez valóban háládatosság volt. – No tehát mondd-el Andris!

---

⁴³¹ az [Átírással javítva.]

ANDRIS.

A' mi lelkünknek ötödször vagyon háládatosságra való ösztöne-is.

NEVELŐ.

Az az?

ANDRIS.

Az az, kéntelen vele, hogy azt szeresse, a' ki vele jót tesz'.

NEVELŐ.

El-felejtettem, néktek egy szomorú történetet beszélni, melly tegnap esett a' városban.

MINDNYÁJAN.

oh mellyiket?⁴³²

NEVELŐ.

Egy hat esztendősen igen nagy szeretetre méltó gyermek ki-nyútodzott a' harmadik con-tignatzió levő ablakon, hogy a' veréb fészket meg-lássa, melly az eszterha alatt volt. Egyszer-re csak el-szédült a' feje, le-bukik, s⁴³³ *éppen* az édes Anyja elejébe esett, ki akkor a' ház kapuja előtt állott. Gondolhattátok mi lelte ezen szegény anyát erre az iszonyú tekintetre! El-rikóttya magát s fél-halva rogyik-le⁴³⁴ szerentsétlen gyermekéhez. Éppen mikor ez történt, akkor mentem-el⁴³⁵ a' ház mellett. Már sok ember tsődült oda. Be-fűrtam nagy nehezen⁴³⁶ magamat, hogy lássam, nem segíthetnék-e valamit rajtok. Istenem! mit láttam! még most-is reszket az egész testem,⁴³⁷ ha rá-gondolok. Dirib-darabra tört a' gyermeknek agya; Az ő⁴³⁸ vére s agya-veleje annyának ruhájára fertsegett, a' ki élet-halál között gyermeke mellett feküdt. Az anya mellett térdepelt a' gyermeknek szerentsétlen attya, s e mellett pedig az ő hét esztendősen nénnye. Mind a' ketten igyekeztek őket, el-rémült aggodások között, ide s tova kapkodva, kiáltva, életre vissza hozni; de mind a' kettőn inkább a' meg-halt, mint⁴³⁹ élő embernek képe volt. Ó soha se felejttem-el ezen rettenetes történetet.

A' gyermekek sóhajtoztak, s némellyeknek szemei könyűbe-is lábbadtak. – Kevés vártatva. Esméritek-e ezen szerentsétlen⁴⁴⁰ házi népet?

MINDNYÁJAN.

Nem!

NEVELŐ.

És még-is szívetekre vesztiek az ő állapottyát, mint én, s mások, kik ezen szomorú esetet hallják. – szomorkodtok rajta nemde? – No, hát majd más valamit beszélek, a' mire örvendezni fogtok.

⁴³² <mitsodát> |mellyiket| [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁴³³ <...> |léppen| [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁴³⁴ <esik>-le |rogyik|-le [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁴³⁵ <...>

⁴³⁶ <oda>

⁴³⁷ <...> |az egész testem| [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁴³⁸ |ő|

⁴³⁹ mind [Átírással javítva.]

⁴⁴⁰ <...> |szerentsétlen| [Átírással javítva.]

Midőn a' Városból ismét ki-akarnék menni, 's majd tsak nem a' Nagy kapuhoz érnék, el-méne mellettem egy nagy Úr, tsillag volt a' melyén, 's inas utánna. ⁴⁴¹Midőn a' hidhoz jöttünk volna, ott' üle egy szegény kis fiú, kinek ruhája nem egyébb, hanem tsak egynehány rongyos folt vala. Ollyan halavány volt az ábrázattya, 's teste pedig olly' száraz, mintha minden harmadik nap tsak egyszer lakott volna jól. Felénk nyújtá kisdéd karjait, 's lankadt szóval utánnunk kiálta: „áh, édes Uraim, adgyanak valamit az én szegény beteg atyámnak; külömben meg-kell neki halni! áh, adgyanak valamitskét az Isten szerelméért!” Erre az a' nagy Úr meg-állott, 's én-is. Ezen gyermeknek tekintetére, ki ollyan ártatlannak, 's jámbornak látszott, mint az angyal, mind ketten nagyon meg-illetődtünk. „ki a' te atyád, kis fiú?” Kérdé az a' nagy Úr. „Ah” felele a' gyermek „az én atyám egy igen jó ember, ő⁴⁴² egy igen jó ember! látná tsak az Úr!” „De” kérdé tovább „miért kódúlsz tehát néki? Nem dolgozhat?” „Ah” felele a' gyermek, 's egy-mást érték a' ki-gördült sűrű könnyei⁴⁴³ „hiszem örömet dolgozna ő, de nem lehet, mert keresztül van a' lába löve, éppen itt' a térde felett, 's a' seb még se gyógyúlt-be; 's így egy tapodtat se mehet sehová.” Hát talán a' táborban volt? Kérdé az Úr. „Igen-is, felele a' gyermek; Hadnagy volt a' szabad akaratu katonaságnál, 's békesség lön, még mikor az ispitályban feküdt volna, obsitot kapott, el-mehetett, a' hová akart.” Hová akart hát most veled menni?” Kérdé az Úr. „Ah, felele a' gyermek, meszsze igen meszsze akart, Kassára,⁴⁴⁴ a' hol egy Báltya vagyon, a' ki-nek nagy Úrnak kell lenni; de most beteg, 's mind a' kettőnknek éhen kell el-veszni.” Erre az a' nagy Úr egészen el-halványodott, 's a' lábai reszketni kezdettek. Hogy' hívják, hogy' hívják hát”, fel-kiálta egyszer 's mind, 's meg-ragadá a' gyermeket kezénél fogva. „Csörgei⁴⁴⁵ Ádám”, felele a' gyermek. Boldog Isten! fel-kiáltá az Úr, 's össze-tsapta kezeit; az én ötsém! 's ezzel melyéhez szorította a' gyermeket, 's könnyeivel áztatta. Hamar, mondá, hamar vigyél engem hozzá! 's mivel a' gyermek erőtlensége miatt alig tipoghatott, az inasa által vitette őtet, 's el-sietett. Én⁴⁴⁶ meg-törültem könyübe lábbadt szemeimet, 's hálát adtam az Istennek, hogy végét szakasztotta ezen szegény gyermek', 's az ő szerentsétlen attya' nyomorúságának.

A' gyermekek mindnyájan igen meg-illetődtek. – kevés vártatva.

Láttátok⁴⁴⁷-é valaha ezen gyermeket?

MINDNYÁJAN.

Nem!

NEVELŐ.

És még-is szint' úgy örültök néki, mint én, hogy Attyának Báltyára⁴⁴⁸ találtt.

MINDNYÁJAN.

Ó⁴⁴⁹ Igen-is!

⁴⁴¹ [Ettől a mondatától kezdve ezen fejezet végéig a fordítás négy oldala a kéziratban rossz helyre lett bekötve, a 12. beszélgetés első oldala („Jantsi. Mi történt tehát no?”) után található.]

⁴⁴² ó [em.]

⁴⁴³ könnyei<k>

⁴⁴⁴ <...> <Bétsbe> <Budára> |Kassára| [Betoldás a sor fölött.]

⁴⁴⁵ <Retfort> |Csörgei| [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁴⁴⁶ <ki-törl...>

⁴⁴⁷ Láttátok [Áthúzással javítva.]

⁴⁴⁸ báltyára [Áthúzással javítva.]

⁴⁴⁹ |Ó|

ANDRIS.

Nem adnám ezt a' történetet száz krajtzárért!⁴⁵⁰

GYURI.

Jobban örvendek rajta, mintha a' galambjaim ki-költöttek volna!

NEVELŐ.

No nézzétek tsak, mit nem tett ismét a' ti lelketek. Az előtt szomorkodott, hogy az első fiúnak olly szerentsétlenül ment dolga, most pedig örvend, hogy a' másik fiú atyával együtt egyszeribe szerentsés lett! Észre veszítek-é, hogy ismét az Isten alkotta úgy a' mi lelkünket, hogy néki örvideni kell, ha más emberek szerentsések, szomorkodni pedig, ha valamelly eset által szerentsétlenségbe esnek?

MINDNYÁJAN.

Valóban ez igaz!

NEVELŐ.

Láttátok, gyermekek, ezt nevezzük az *egy-indulatúság' ösztönének*, vagy⁴⁵¹ *közönséges emberi szeretetnek*. Ezt azért öntötte az Isten a' mi lelkünkbe, mert azt akará, hogy mi mindnyájan úgy éllyünk egy-más között, mint testvérek, mint azon egy atyának szülöttei, hogy egy-mást szeressük, segítsük a' mint, 's a' mikor lehet. Nem láttátok-é most világossan által, hogy ez az Isten a' szeretetnek Istene, mivel hogy bennünket-is szeretetre alkotott?

MINDNYÁJAN.

Ah igen-is!

NEVELŐ.

'S nem láttátok azt-is, hogy lehetetlen ezen jó Istennek tetszeni, ha az ember minden más emberekkel kegyessen, 's jól nem bánik? – A' mit most önnön magatokról tanútatok, szintén azt tanulhattátok volna a' mi képünkről-is.

JANTSI.

O hol?

NEVELŐ.

Itt' ezen jó embernek képérül, a' ki ezen ügyefogyott gyermeket magához vette, 's úgy viselte gondját, mintha önnön fia lett volna.

JANTSI.

Valóban⁴⁵² könyörületességből tselekedte ő azt.

NEVELŐ.

Minden bizannyal! Szánakodott rajta, hogy ez a' szegény gyermek attyát annyát elvesztette, 's hogy semmije se maradt, a' miből élhetett volna. Azért vette magához. Most

⁴⁵⁰ <forintért> |krajtzárért| [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁴⁵¹ <a'>

⁴⁵² <azt>

láttya, hogy a' gyermekből valaha derék 's boldog ember válik; 's annak igen örül. Láttátok tehát, hogy ő benne-is meg van az egy-indulatúságnak ösztöne, mint mi bennünk.

GYURI.

O nevelő Uram, el-mondhatom én most az egyszer, a' mit a táblára kell írni?

NEVELŐ.

Igen-is, ha hogy hamarjában egy példát adsz-elő a' Historiából, melly szerént valaki egy-indulatúságból tett valamit.

GYURI.

O mindgyárt; hiszem már régen eszembe jutott. – Midőn *Nagy Sándor Dáriusnak* önnön ellenségének haltt tetemét látta volna, könyörületességből sírt felette, hogy szerentsétlen volt.⁴⁵³

NEVELŐ.

Derekassan! – No mondd-el hát.

GYURI.

A' mi lelkünkben hatodszor meg-van az egy-indulatúságnak ösztöne-is; az az, örvend, ha más emberek örvendenek, 's szomorkodik, ha más emberek szomorkodnak.

NEVELŐ.

Emberül van! – Holnap majd uzsonnázunk, 's akkor⁴⁵⁴ meg-láttátok, hogy a' mi lelkünk-[ne]k még más ösztöne-is vagyon.

JANTSI.

Úgy, az evésnek, és ivásnak ösztöne! De hiszem mind-egy ez a' testi érzékenységekre ingerlő ösztönnel?

NEVELŐ.

Igen helyyessen veszed észre; de még ezen kívül-is van még más igen különböző ösztönünk, de ezt most meg nem mondom. Majd többet szólunk e' felől holnap!

ANDRIS.

Ez ismét egy igen gyönyörű óra volt.

⁴⁵³ <vele az történt> |szerentsétlen volt! [Az áthúzott szavak fölé írva.]

⁴⁵⁴ <...> |Holnap majd uzsonnázunk, 's akkor! [Az áthúzott szavak fölé írva.]

KILENTZEDIK BESZÉLGETÉS.

{Az uzsonna egy falat kenyérből, egy pár almából, 's egy pohár friss vízből állott.}⁴⁵⁵ kiki örömet tudta volna már, mi legyen az az ösztön, melyet a' Nevelő meg akara vala magyarázni: de senki se találhatta-el. Végre másra fordúlt az egész beszélgetés. Ekkor vevé a' Nevelő a' poharát, vízbe mártá az újját, 's a' pohárnak széle körül járt véle, 's így külömb külömb féle hangokat ejte-ki az üvegből.

Alig hallá az ő szomszédja a' tsengést, azonnal ő-is bele kapott a' játékba; ezt követte a' második, ezt a' harmadik, méglen a' társaságnak apraja naggya egészen bé nem merültt a' pohárral való játékba. Akkor el-mosolyoda a' Nevelő, jelt adott a' halgatásra, 's mondá:

NEVELŐ.

Hogy jutott eszetekbe, hogy mindnyájan egyszerre a' poharan muzsikálljatok?

JANTSI.

Én nem kezdettem-el leg-elsőben.

FERKÓ.

Én azért tsináltam, mert ez-is azt tette.

PISTA.

Én-is azért, mert Gyuri-is tselekedte.

GYURI.

Úgy, én meg' azért, mert Nevelő Uram maga-is tsinálta.

NEVELŐ.

Tehát azért tsináltatok mindnyájan valamit, mert azt másoktól is láttátok?

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

NEVELŐ.

Pedig⁴⁵⁶ senki se parantsolta, hogy azt tselekedgyétek?

MINDNYÁJAN.

Senki!

NEVELŐ.

No, miért tselekedtétek hát?

⁴⁵⁵ <Az asztal felett>

⁴⁵⁶ <Hiszem> |Pedig| [Az áthúzott szó fölé írva.]

JANTSI.

Úgy, olyan rendes dolog az, ha egyik valamit tsinál, mindjárt utánna tsinálja a' másik-is!

NEVELŐ.

Érzetted azt magadban? – 's meg-mondjam-e még előbb, mellyik az az ösztön, mellyet ma néktek meg-akarék mutatni?

JANTSI.

Ah, most tudom már! Ez az az ösztön, melly szerént örömet szintén⁴⁵⁷ azt tselekesszük,⁴⁵⁸ a' mit más.

NEVELŐ.

Egy szóval ezen ösztönt nevezhettyük *Szintítésnek*.⁴⁵⁹ Ebben-is közös a' te lelketek más emberek lelkével.

ANDRIS.

A' majmok lelkével-is! Ők-is azonnal azt tselekszik, a' mit mástól látnak.

NEVELŐ.

Nints külömben! A' gyermekekben, 's majmokban leg-inkább lehet ezen ösztönt tapasztalni: láttyátok melly derék embereknek pajtásai vagytok ti!

MATYI.

A majmoké!

GYURI.

Piha! inkább akarnám, hogy ne volna ezen ösztönünk!

NEVELŐ.

Nem tréfálsz? akarnám, hogy tréfából mondottad volna azt; mert ha ezen ösztönötök nem volna, soha se lennétek okosabbak, vagy jobbak a' majmoknál.

PISTA.

Hogy hogy?

NEVELŐ.

Valljon mi által lesztek napról napra okosabbak, 's jobbak? Nemde leg-inkább az által, mivel hogy azt tselekszitek, a' mit láttok, hogy más okosabb, 's értelmesebb emberek-is tselekesznek?

PISTA.

Igen-is!

NEVELŐ.

Tehát a' Szintítésnek ösztöne által?

⁴⁵⁷ |szintén| [Betoldás a sor fölött.]

⁴⁵⁸ |szintén azt| <szintén azt>

⁴⁵⁹ Szintítés [Áthúzással javítva.]

PISTA.

Igen-is; de miért nem lesznek tehát a' majmok-is az által okosabbak?

NEVELŐ.

Mert az ő lelkek tsak a' külső dolgokb[an], a' test tagjainak mozgásáb[an], 's tselekedeteib[en], de nem⁴⁶⁰ a' belső dolgokb[an], úgy mint a' láthatatlan gondolatokban, 's vélekedésekben⁴⁶¹ követhetnek másokat, ezt pedig azért nem tehetik, mert nints értelmek.

GYURI.

Hát mi nem maradunk mindég olyan majmok.

NEVELŐ.

Az a' kívánság, melly szerént mást az ő tselekedeteib[en], 's gondolatib[an] követünk, akkor-is fenn-marad bennünk, mikor már fel-növünk: de akkor nem olly hamar elégíttjük azt ki, mint mikor még fiatalak voltunk. Akkor elsőben meg-is fontolljuk, hasznos-e, vagy káros, ez vagy amaz dologban mást követni: és ha káros dolognak esmérjük: fel-hagyunk vele, nem tselekesszük.

FERKÓ.

Le vegyem a' táblát, hogy ezt-is reá írassuk?

NEVELŐ.

Vedd-le, de add-ide a' mái képet-is.

JANTSI.

Lehet-e ebből-is valamit rajta látni?

NEVELŐ.

Azt magam-is örömet tudnám; ugyan azért mondám neki, hogy a' képet-is addja-le.

FERKÓ.

Im' itt' van mind a' kettő – 's mit tanulunk már abból, hogy ezen gyermekek katonásdit játszanak?

NEVELŐ.

Azt tanúlljuk, hogy ők-is tselekszik azt, a' mit a' katonáktól láttak.

JANTSI.

Ha há! Ők a' katonákat követik!

NEVELŐ.

'S meg-mutattják, hogy az ő lelkek[ne]k is van ezen ösztönök. Ez a' kép arra emlékeztessen bennünket.

FERKÓ.

Hadd mondjam-el már én egyszer, hisz' én hoztam-el a' táblát-is, a' képet-is!

⁴⁶⁰ |nem| [Betoldás a sor fölött.]

⁴⁶¹ <másokat nem>

NEVELŐ.

Ebből ugyan még semmi jussod sincs ahoz; hanem ha mind azon hét⁴⁶² ösztönt, előszámlálod annak rende szerint, melyeket már tanultunk,⁴⁶³ úgy nem bánom, mondd-el.

FERKÓ.

Jól van!

NEVELŐ.

Jantsi, állj a' háta megé, 's ha meg-akad, segítsd-ki a' sárból.

FERDINÁND.⁴⁶⁴

Nem kell azon félni!

Ferkó mindent el-mondott értelmessen, 's rendessen.

NEVELŐ.

Ejnye, hiszen emberül mondtál mindent! 'S mondd-el hát már most a' többit-is.

FERKÓ.

A' mi lelkünk[ne]k hetedik ösztöne a' szintítés.

NEVELŐ.

'S mire ösztönöz az bennünket?

FERKÓ.

Arra, hogy mi-is szintén⁴⁶⁵ azt tegyük, a' mit látunk másoktól.

JANTSI.

Nem tanulunk már ma többet?

NEVELŐ.

Nem, Jantsi, ez már egyszerre elegendő.

JANTSI.

Óh be kár!

NEVELŐ.

Mivel mára elegendőt tanultunk már: dél után majd ki-kotsizunk.

MINDNYÁJAN.

Ki-kotsizunk? 's hová? hová?

NEVELŐ.

Téténybe, hogy az ott' lévő szőlő-hegyekről szemlélhessük a' Duna-környékét.

⁴⁶² <hat> |hét| [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁴⁶³ |mellyeket már tanultunk,| [Betoldás a sor fölé.]

⁴⁶⁴ [Az eredeti német szövegben szerepel Ferdinánd, Bárány Ferkónak nevezi, itt elfelejtette a nevet.]

⁴⁶⁵ |szintén| [Betoldás a sor fölé.]

MINDNY[ÁJAN]. (*ugrándozva, tapsolva*)

Ah! Téténybe! a szőlőbe!

NEVELŐ.

Örvendek, hogy szándékom néktek örömet okoz. De – bártor szívvel legyetek! – ritkán esik a' mi életünkben valami öröm, szomorúság nélkül. Közönségessen valami bánkódás követi az örömet, melyet tőle el-nem lehet szakítani.

(*Mindnyáján figyelmeztet.*)

Ma p. o. csak egy kotsit kaphatunk, mellyen közlünk csak négyen, leg-felgyebb hatan ülhetnek. A' többieknek⁴⁶⁶ tehát el-kell magokat tekélleni, hogy itthon maradjanak.

(*Mindnyájok[na]k el-esett a' kedvek.*)

'S vallyon kitsoda lészen az?

(*Mindnyáján halgatnak.*)

Jobb módot ennek el-intézésére nem talállok, hanem vessünk sorsot. – Egy fazekat ide! Itt' annyi tzedulátska van, a' mennyin vagyunk. Kiki húzzon magának azok közül egyet. A' ki nyertes tzedulát húz, az el-jön, a' ki pedig vesz, az itthon marad. Meg-elégeszték vele?

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

NEVELŐ.

Isten néki! A' leg-kissebbik leg-elsőbben húz, 's úgy a' leg-nagyobbikig. Így! – így!

(*Kiki húz; némelyek örömben el-rikottják magokat; némelyek pedig, kik szerentsétlenek voltak, szomorú tekintettel vagnak.*)

Vége van! – De mi dolog ez?⁴⁶⁷ Mi leltt, Jantsi, sírsz? – Illetlen dolog egy férjfihez. A' szerentsétlen eseteket, melyeknek nem magunk vagyunk okai, nagyobb álhatatossággal kell el-tűrni.

JANTSI.

Hisz' én-is azt. – (*meg-törli szemeit, 's erőlteti magát a' mosolygásra.*)

NEVELŐ.

Jól van! Hát ti többiek mit gondoltok? Tellyes lészen-é ma örömetek, hogyha jó barátitok nem részesülnek benne?

MINDNYÁJ[AN].

Nem!

NEVELŐ.

Hát nem volna jobb, ha a' Tétényi utat más napra hagynánk, 's a' helyett a' Nyúlak⁴⁶⁸ Szigettyébe mennénk?

MINDNYÁJAN.

Valóban jó lessz', a' Nyúlak⁴⁶⁹ Szigettyébe!

⁴⁶⁶ többieknek

⁴⁶⁷ <Hogyan> [Bizonytalan olvasat.]

⁴⁶⁸ <Margit> |Nyúlak| [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁴⁶⁹ <Margit> |Nyúlak| [Az áthúzott szó fölé írva.]

NEVELŐ.

Készüljetekek hát! – De álylly-meg! Hiszen ismét valami új dolog történt a' mi lelkünkben? Várjatok tsak egy keveset, hogy előbb a' felől gondolkozhassunk? – Mit tett tehát a' ti lelketek, midőn mondám, hogy Téténybe megyünk?

ANDRIS.

Örvendezett!

NEVELŐ.

'S hát a' ti lelketek mit tett, mikor a' szerentse⁴⁷⁰ arra fordúlt, hogy itthon maradgyatok?

JANTSI.

Szomorkodott.

NEVELŐ.

Pedig a' mint észre vettem, igen örvendezett, 's igen szomorkodott?

MINDNY[ÁJAN].

Valóban igen nagyon!

NEVELŐ.

Nem érzettétek, hogy a' vér jobban buzog bennetek, hogy a' szívetek hamarább dobog?

MINDNY[ÁJAN].

Ejnye biz' igaz!

NEVELŐ.

'S abban a' szempillantásban, midőn örvendeztetek, 's abban a' szempillantásban, midőn szomorkodtatok, nem gondolkoztatok más valami felől?

MINDNY[ÁJAN].

Nem!

NEVELŐ.

Vallyon nem úgy látszott-é néktek, mint ha minden egyéb dolgokra a' világon süketek, vakok lennétek?

MINDNY[ÁJAN].

Igen-is!

NEVELŐ.

'S akarjátok tudni, minek neveztetik a' léleknek olytán állapottya, mellyben, annyira örvend, vagy annyira szomorkodik, oly' igen kíván valamit, vagy oly' igen útál⁴⁷¹ valamit, hogy semmi egyéb dologról nem gondolkozik, 's hogy a' vér mibennünk nagyobbban felbuzdúl? – A' léleknek illetén állapottya neveztetik *indulatnak*. A'⁴⁷² ti lelketek tehát most

---

⁴⁷⁰ <kotzkája>.

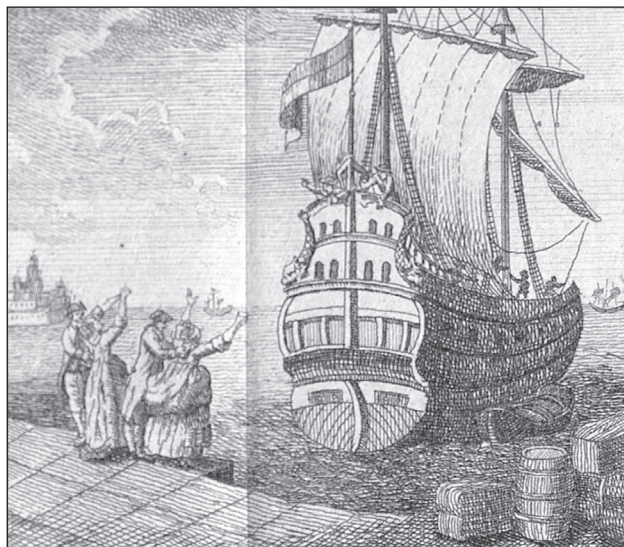
⁴⁷¹ <meg>

⁴⁷² <...>

indulatban volt; és ugyan azoké, a' kik örvendettek, az örömnök indulattyában, azoké pedig, a' kik[ne]k⁴⁷³ itthon kell vala maradniok, a' szomorúságnak indulattyában.

GYURI.

Kedves Nevelő Uram, nem jó lenne-é ezt előbb fel-jegyezni, minek előtte el-megyünk? talán majd el-felejtlenénk egyébb-aránt!

NEVELŐ.

Jertek, az alatt, még' a' kalapunkat el-hozzák, majd mutatok ez iránt egy képet, osztán fel-írjuk.

Láttjátok íme egy rév-part, mellybe éppen most érkezik-meg egy hajó, melly *Ostindiából* jön. Ezen két asszonynak férjek, kiket itt' a' rév-parton láttok, két esztendő előtt mentek ugyan ezen a' hajón a' tengerre. Mihelyt meg-tudták az ő feleségjek, hogy közel van már a' hajó, siettek azonnal ide a' rév-partra, hogy láthassák, jó egészségben térnek-é vissza az ő kedves férjék, vagy nem.

Melly nagy az egykik asszonynak öröme, ki az ő férjét a' hajónak elején hirtelen meglátta! Nézzétek tsak, hogy' terjeszti-ki utánna karjait; miként ⁴⁷⁴felejtkezik-el örömében, hol áll, 's majd tsak nem a' tengerbe esne, hatsak egy jó baráttya meg-nem tartóztatná! Az ő férje is szint' úgy örvend, hogy kedves feleségét láthattya; ki terjesztett karokkal szalad elejébe egész a' hajónak végső széléig, 's alig, hogy a' tengerbe nem esik. Ezek⁴⁷⁵ Tehát mind a' ketten az örömnök felette nagy indulattyában vagynak.

Tekéntsetek most a' másdik Asszonyra, a' ki éppen különböző indulatban látszik lenni. Szegény asszony! Ő-is reménylette, hogy kedves férjét olly' hosszú üdö után, egészségesen

⁴⁷³ <szomorkodtak>

⁴⁷⁴ <el->

⁴⁷⁵ [Ezek] [Betoldás a sor elején.]

szoríthattya karjai közé. De mintha a' menykő ütötte volna-meg, midőn egy hajós legénytől hallya, hogy az ő urát a' szélvészben le-ütötte a' hab a' hajó fedeléről, 's a' tengerbe haltt! Mint kútsollya kezeit a' fejére! mint néz kétségben esve az ég felé, 's kéri az Istent, hogy nyújtson néki vigasztalást, 's erőt ezen ki-mondhatatlan szomorú tsapásnak el-tűrésére. Ő se lát, hall, gondol egyebet, hanem tsak kár-vallását; jó baráttya héjába keres módokat az ő meg-nyugosztalására. Ő tehát a' szomorúságnak leg-nagyobb indulattyában vagyon.

GYURI.

Óh fel-akasztyuk-é ezen képet is?

NEVELŐ.

Igen-is, de elsőbben jegyezzük-fel a' táblára, a' mi rajta képzelve vagyon. Jantsi mondd-el, mit írjak-fel.

JANTSI.

A' mi lelkünk néha úgy örvend,⁴⁷⁶ és szomorkodik, avagy olly' erőssen kíván, 's útál valamit, hogy semmit egyebet nem lát, nem hall, hanem tsak a' mit kíván vagy útál, a' vér-is sebesebben jár akkor az ereiben. Az ilyen állapottyát a' léleknek nevezik indulatnak.

NEVELŐ.

'S hanyat ⁴⁷⁷esmértünk-meg már az ilyen indulatokból?

JANTSI.

kettőt: az örömmek indulattyát, ha az ember felette nagyon örvend, 's a' szomorúságnak-indulattyát, ha az ember felette nagyon szomorkodik.

ANDRIS.

Vannak-é még több indulatok-is?

NEVELŐ.

Ezt majd holnap láttyuk-meg; most kalapot, páltzát ide, 's mennyünk a' Nyulak Szigettjébe.

⁴⁷⁶ <vagy> [és] [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁴⁷⁷ hanyat [em.]

TIZEDIK BESZÉLGETÉS.

NEVELŐ. *(egy levelet olvasván.)*

Im' egy hír, melly téged illet, Andris!

ANDRIS.

Engem'?

NEVELŐ.

Igen-is, azt írják nekem, hogy négy hét múlva *János* bátyád talán meg-látogat bennünket.

ANDRIS.

Ó!

NEVELŐ.

Mit mondassz erre?

ANDRIS. *(örömmel.)*

Ah, igen örülök neki!

NEVELŐ.

Hiszen nints' még itt', még tsak négy hét múlva –

ANDRIS.

Ó, semmi az!

NEVELŐ.

Tehát örvendezhetsz te valamin, a' mi még tsak jövőendő?

ANDRIS.

Miért nem?

NEVELŐ.

De hiszem még az se bizonyos, hogy el-jön, tsak azt írják, hogy *talán*; tehát te valami jón örvendezel, a' mi jövőendő, 's a' mi nem éppen bizonyos, hanem tsak hihető, nemde, Andris?

ANDRIS.

Igen-is!

NEVELŐ.

Meg-mondom hát néked, miképp neveztetik az. Az olyan öröm, vagy kellemetes érzékenység, melly még jelen nintsen, hanem a' melly hihető képpen meg-történhetik, neveztetik *Reménységnek*, 's ha ezen öröm felette nagy, valamint most a' tiéd, akkor neveztetik *Reménység indulattyának*.

MATYI.

Ah, már három indulatot esmérünk: az örömnék, szomorúságnak, 's reménységnek indulatját.

NEVELŐ. *(folytatván a' levél olvasást)*

Mindgyárt meg-esmértek még más valami indulatot-is. Sajnálom, édes Andrisom, hogy néked ezen reménységet adtam; mert a' szerént, a' mit a' levélnek másik oldalán olvasok, bé nem kell annak tellyesedni.

ANDRIS.

Hogyhogy?

NEVELŐ.

Azt írják, hogy Bátyád még nem tellyes egészséggel bír, 's hogy tsak az alatt a' fel-tétel alatt jön-el, hogy ha addig egészen vissza tér előbbeni erő⁴⁷⁸ egészsége.

ANDRIS *(szomorúan.)*

Óh!

NEVELŐ.

Ugy-e, hogy nem örömet hallottad ezt?

ANDRIS.

Éppen nem!

NEVELŐ.

Tehát az előbbeni örömed ismét oda van?

ANDRIS.

Oda, oda van!

NEVELŐ.

'S te most éppen ellenkezőt tselekszel azzal, a' mit előbb tselekedtél? előbb örvendeztél,⁴⁷⁹ most pedig szomorkodsz!

ANDRIS.

Mit tegyek egyebet!

NEVELŐ.

Ugy de miért? Hiszem még-is tsak meg-lehet, hogy Bátyád el-jön!

ANDRIS.

Igaz, de az-is meg-lehet, hogy el-nem jön!

NEVELŐ.

Tehát már előre szomorkodsz valami rosszan, a' melly jelen nints, a' melly tsak megtörténhetik, de még nem bizonyos?

⁴⁷⁸ |erős| [Betoldás a sor fölött.]

⁴⁷⁹ orvendeztél [em.]

ANDRIS.

Igen-is!

NEVELŐ.

Nem mondtam, hogy ismét egy új indulatra fogtok akadni? Itt van!

JANTSI.

Hol?

NEVELŐ.

A' mi Andrisunk sopánkodik valami rosszan, a' mi jelen nints, a' melly meg-történhet ugyan, de meg se történhet; ő tehát a' *Félelemnek indulattyában* vagyon.

MATYI.

Ó voltam már én gyakran otthon-is ilyen indulatban!

NEVELŐ.

Hogyhogy?

MATYI.

Úgy, annyi sokat lotsogtak nékem a' Mumusról, a' – o magam se tudom már jól, miről! 'S ha estve setétben kellett volna valahová mennem, mindég fel-borzadt a' hajam szála, 's reszkedtem.

NEVELŐ.

'S mit mondott erre az Anyád?

MATYI.

A' mint⁴⁸⁰ látta, hogy magam nem merek aludni menni, mivel hogy az a' gyermekség mindenkor fejemben volt; azt monda, hogy hogy az mind héjában való fetsegés, 's el-vitt egynehányszor magával estve a' setétben sétálni, 's bátrabb lettem.

NEVELŐ.

'S nem féltél osztán többé?

MATYI.

Mitől féltém volna? Tudom már, hogy azt mind a' vén banyák gondolták-ki, hogy a' kis gyermekeket le-tsendesítsék. Nagy bolond lennék, ha még most-is félnék tőle.

NEVELŐ.

Jól mondod, Matyi! hiszen okosabb vagy már, hogy sem olly' valamitől fély', a' mi nintsen, 's a' mi nem árthat. De tsak tudod hát, mitsoda indulat légyen az a' félelem?

MATYI.

Tudom ám, olyan gonosz jószág az az indulat! egészen meg-tsökken ám az embernek akkor minden kedve.

⁴⁸⁰ <Hogy> |A' mint| [Az áthúzott szavak fölé írva.]

GYURI.

Ó én-is voltam már félelemben, midőn egy kutya, a' kivel annak előtte ingerkedtem, megakart harapni!

NEVELŐ.

Hogy hogy?

GYURI.

Egyszer ismét el-mentünk a' mellett a' ház mellett, és semmi kutyát se láttunk. Egyszerre csak ki-ugrik a' kutya az ajtó megül, 's egyenessen a' lábamnak szökött.

NEVELŐ.

Ej⁴⁸¹ ej! – 's hogyan lett osztán vége?

GYURI.

El-kezdtem irgalmatlanúl rikójtani, az emberek segítségemre jöttek, 's el-verték a' kutyát.

NEVELŐ.

Ez ugyan valamivel több volt ám félelemnél.

GYURI.

Mi volt hát?

NEVELŐ.

Az Ijedtségnek indulattya.

JANTSI.

Hát más valami ez a' félelemnél?

NEVELŐ.

Az ijedtség igen nagy félelem, 's még pedig olly' valami rossztúl, a' mi éppen *váratlanul* történik. A' kutya hirtelen ki-ugrott, úgy, hogy Gyuri éppen észre-nem vette. – Abból még gonosszabb indulat származhatott volna.

JANTSI.

Még gonosszabb?

NEVELŐ.

Úgy ám; ha tudni illik a' kutya ötet igazán meg-kapta, 's meg-marta volna, akkor az ijedtségnek indulattya a' *rémülésnek indulattya*⁴⁸² válna.

JANTSI.

'S mi leli akkor az embert?

NEVELŐ.

Soha se tudgya az ember, mi lelte. Abban a' szempillantásban⁴⁸² semmit sem érez, semmit se tud az ember maga felől.

---

⁴⁸¹ <nem>

⁴⁸² <oda>

GYURI.

Ah már azt magam-is tapasztaltam egyszer! Mikor még szót nem tudtam fogadni, 's a gödörbe estem!

NEVELŐ.

Igazán mondd, akkor a' rémülésnek indulatában vala mivel azt vélted, hogy olyan mély az a' gödör, hogy bizonynal belé kell fúlnod. – Vallyon mi leltt igazán akkor?

GYURI.

Én nem tudom, mi leltt; mert hiszen nem-is kiálthattam.

NEVELŐ.

Ládd-é! – Én tehát néked azt kívánom, hogy ezen gonosz indulatba soha se juss' többé. Ugyde hisz' az⁴⁸³ örömré-is el-rémülhet az ember.

JANTSI.

Az'⁴⁸⁴ örömré-is?

NEVELŐ.

Úgy ám, ha az felette nagy, és igen hirtelen. Példánk-is vagy, hogy némelly emberek örömeiben meg-haltak.

JANTSI.

Óh!

NEVELŐ.

A' váratlan, 's igen nagy öröm szint'⁴⁸⁵ olly erőszakos⁴⁸⁶ változást okoz a' testben, mint a' váratlan 's igen⁴⁸⁷ nagy ijedtség. Ollyankor a' vér egyszeriben a' szívre tódúl, az ember⁴⁸⁸ el-halványodik, gyakran el-ájúl, sőt néha gutta-ütést-is szenved.

JANTSI.

No hiszen majd vigyázok ám magamra, hogy igen nagyon soha se örüllyek.

NEVELŐ.

Miden indulat ártalmas, mihellyt igen⁴⁸⁹ erős. A' ki tehát boldogúl akar élni, korán szoktas-sa magát, a' maga⁴⁹⁰ indulatinak mérsékeléséhez, nehogy erőt ne vegyenek rajta.

Ime ismét egy kép, mellyen mind azon indulatok le-vannak ábrázolva, mellyekről ma szóllottunk. – Im' ezen itt' ábrázolt házi-népnek attya nehéz betegségben nyavalyog; kemény fájdalmakat szenved, 's érzi, hogy az ő halála közelget. Még-is víg tekintetű; sőt úgy láttszik, mintha mosolyogna, nem különben mint az, a' kit valami kellemetes dolog ér. Hogyan lehet az?

⁴⁸³ <nagy>

⁴⁸⁴ <nagy>

⁴⁸⁵ <úgy>

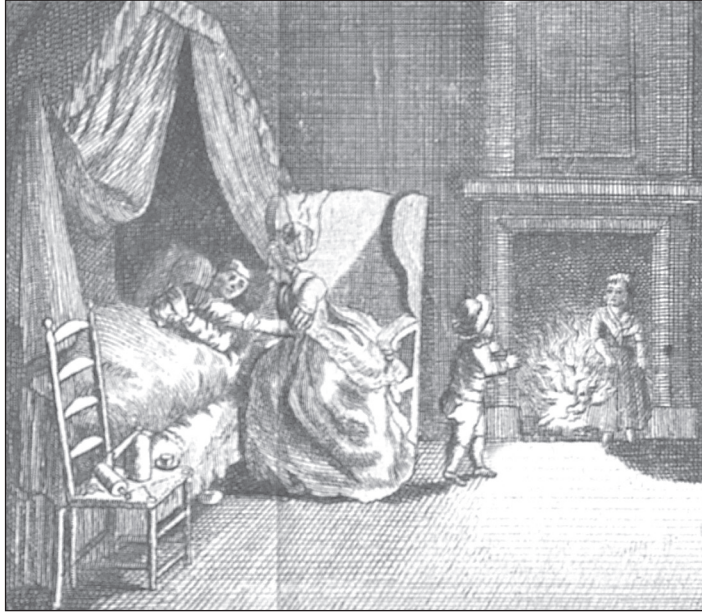
⁴⁸⁶ |erőszakos| [Betoldás a sor fölött.]

⁴⁸⁷ |'s igen| [Betoldás a sor fölött.]

⁴⁸⁸ <gy>

⁴⁸⁹ |igen| [Betoldás a sor fölött.]

⁴⁹⁰ <az ő> |a' magal| [Az áthúzott szavak fölé írva.]

PISTA.

Minden bizonnyal jámbor egy embernek kellett néki lenni; most tudja, hogy halála után sokkal boldogabb leszen, mint élttében; 's azon örvend.

NEVELŐ.

'S az az oka, hogy minden fájdalmairól meg-felejtkezik, sőt arról-is, hogy feleségét, 's gyermekeit-is itt' kell hagynia, 's egyedül tsak azon örömeket viseli maga előtt, melyek őtet az égben várják! Pedig az, a' min örvend, még nints jelen, hanem tsak jövődő.

JANTSI.

Ő tehát a' reménységnek indulattyában vagyon.

NEVELŐ.

Jól mondod! – Az ágy mellett ül szegény el-keseredett felesége, a' ki sokkal mást érez magában.

FERKÓ.

Bezzeg szomorkodik ő!

NEVELŐ.

Miért?

FERKÓ.

Hogy az ő férje⁴⁹¹ talán meg-hal.

⁴⁹¹ Férje [Áthúzással javítva.]

NEVELŐ.

Hiszen még él, 's osztán meg-lehet, hogy egyszeribe meg-gyógyúl. Ő tehát sopánkodik valami rossz dolgon, melly még jelen nints, hanem csak jövőendő.

JANTSI.

Ő tehát a' félelemnek indulattyában vagyon.

NEVELŐ.

Igen jól van! – De nézzétek csak, mi történik a' másik részen a' kandallónál.

MATYI.

Jaj, hisz' az a' kis leányka egészen össze-ég!

NEVELŐ.

Vigyázatlanságból közel ment a' tűzhöz; a' láng bele-kapott a' ruhájába, 's hihető, hogy majd elevenen meg-ég – képzellyétek csak az ő kis ötsének ijedtségét, midőn őtet ilyen állapotban egyszerre meg-láttja!

GYURI.

Ő tehát az ijedtségnek indulattyában van.

NEVELŐ.

Hát az a' szegény kis leány – vallyon mitsoda indulatban lehet?

GYURI.

Ó tudom én! a' rémülésnek indulattyában.

NEVELŐ.

Jól van! Láttátok mint áll itt minden érzékenység nélkül, ki-tátott szájjal, halvány, mint a' halál, 's nem tudván, mint segítsen magán. – Szegény leányka! Sajnálak, de még náladnál-is jobban sajnálom szegény szülőidet, kiknek szemek előtt el-kell elevenen égned, mivel hogy már késő rajtad segíteni. – Nem írjuk-é vallyon már fel, a' mit ma újjolag tanúltunk?

MATYI.

Ó nevelő Uram, már egyszer én akarnám el-mondani!

NEVELŐ.

Nem bánom, mondd-el!

MATYI.

Hallottuk, mi légyen a' reménységnek indulattya!

NEVELŐ.

Mitsoda tehát az?

MATYI.

Ha az ember valami jót képzel magának, a' melly tsupán jövőendő, 's nem⁴⁹² bizonyos, 's azon az ember örvend.

---

⁴⁹² <eléggé>

NEVELŐ.

Jól van! – Tovább mit tanúltunk még?

MATYI.

Meg-esmértük a' *Félelemnek indulattyát.*

NEVELŐ.

Honnét származik az?

MATYI.

Ha az ember valami rosszat képzel magának, melly tsupán jövőendő, 's nem bizonyos, 's azon az ember sópánkodik, 's gyötrődik.

NEVELŐ.

Tehát éppen ellenkező ez a' reménységnek indulattyával. – Tovább.

MATYI.

Az ijedtségnek indulattyát.

NEVELŐ.

'S vallyon mi az?

MATYI.

Az ijedtség egy igen nagy félelem olyan rossztúl, melly eszünk ágában se volt.

NEVELŐ.

Jól van! – 'S végre?

MATYI.

A' rémülésnek indulattyát, midőn t. i. az ember az ijedtség miatt eszén kívűl vagy, úgy hogy nem-is tudgya, mi baja.

NEVELŐ.

Ezt emberül el-mondtad mind; hólnap majd más indúlatokat-is meg-esmérünk.

JANTSI.

Óh miért nem ma?

NEVELŐ.

Mert most kézi munkához fogunk.

TIZEN EGYEDIK BESZÉLGETÉS.

GYURI.

Nem tanulunk ma ismét valamit a' mi lelkünkéről?

NEVELŐ.

Hogyha még meg nem úntátok, kész vagyok még többre tanítani benneteket.

MINDNYÁJAN.

Oh igen, oh igen kedves Nevelő Uram!

NEVELŐ.

Meg-magyaráztam néktek a' minap a' külömbféle öszönöket, melyet a' jó Isten belénk óltott; egyike azok közül abban állott, hogy minden ember kíván maga mellé társul egy olyan élő állatot, mellyben neki kedve tellyen; nem⁴⁹³ jut eszetekbe?

MINDNY[ÁJAN].

Óh hogyne! az a' szeretetnek ösztöne!

NEVELŐ.

Hogy ha tehát valakit szeretünk, jól esik-é, ha ő tőlünk távul vagyon?

JANTSI.

Nem, sőt azt akarjuk, hogy ő mindenkor velünk légyen.

NEVELŐ.

Tehát azt kívánnjuk, hogy mindenkor közelebb 's közelebb szövetkezzünk-össze az ollyannal.

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

NEVELŐ.

Például ha én veletek itt beszélek, kiki közelebb akar mellettem ülni, vagy állani, 's a' másikat meg-akarja előzni; vallyon honnét vagyon ez? – Nemde, mert engem' szerettek?

MINDNY[ÁJAN].

Igen-is!

NEVELŐ.

'S ha testvéreitek, vagy jó barátotok közül meg-látogat valaki benneteket? vallyon nem szint' úgy tselekesztek-é? Nem akar é kiki hozzá közelebb lenni; nem tolakodtok-é, hogy

---

⁴⁹³ <emb>

kezét meg-foghassátok, mindgyárt mellette álljatok, vagy járjatok, hogy véle szóljatok, ötet, meg-ölellyétek?

MINDNYÁJAN.

Igen-is!

NEVELŐ.

Nem⁴⁹⁴ mondtam tehát jól, hogy az olyan, a' ki más szeret, mindég azt kívánja, hogy ő véle közelebb legyen, 's véle egyesülhessen?

MINDNY[ÁJAN].

Jól!

NEVELŐ.

'S ez a' kívánság nem nevedik-é néha oly' nagyra, hogy ötet méltán indulatnak lehet mondani?

Ha⁴⁹⁵ P. o. most valaki be-toppana, 's azt mondaná, hogy szülőitek itt' vannak! 's én akkor-is akarnám⁴⁹⁶ veletek való beszédemet folytatni; vallyon figyelmeznétek-é⁴⁹⁷ akkor-is oly igen, mint most, az én szavaimra?

PISTA.

Nem, valóban nem!

NEVELŐ.

Miért nem?

PISTA.

Mert mindnyájan örömet le-futnánk; 's szülőinkkel akarnánk lenni.

NEVELŐ.

Tehát valami indulat gerjedne-fel tibennetek⁴⁹⁸ 's mi féle?

JANTSI.

A' Szeretnek indulattya.

NEVELŐ.

Ha már most valaki kérdezné, mi legyen a' szeretnek indulattya, mit felelnék néki?

JANTSI.

Azt felelnék, hogy a' szeretnek indulattya nem egyéb, hanem oly igen nagy kívánság, mely szerint más valakivel mindég jobban jobban eggyesülni akarunk.

---

⁴⁹⁴ <Jól> Nem

⁴⁹⁵ |Hal [Betoldás a sor elejére.]

⁴⁹⁶ akárnám [Áthúzással javítva.]

⁴⁹⁷ <mo>

⁴⁹⁸ <...>

NEVELŐ.

Jól mondad! – De még egyet! Hogy ha valakit szeretünk mindegy-é, ha néki jól, vagy rosszul van dolga; ha beteg, vagy egészséges; ha nyugott, vagy⁴⁹⁹ háborodott szívvel van?

ANDRIS.

Nem, az nem mindegy nekünk.

NEVELŐ.

Mit kívánunk hát néki?

ANDRIS.

Hogy igen jól legyen dolga.

NEVELŐ.

Tehát a' szeretet még valamivel több azon kívánságnál, hogy valakivel jobban, 's jobban eggyesüljünk: 's mitsoda tehát még?

JANTSI.

Még olyan kívánság-is, melly szerént annak, a' kit szeretünk, óhajtjuk, hogy jó dolga legyen.

NEVELŐ.

Ha tehát valakit szívünküből szeretünk, mindég vele akarnánk lenni; 's vagy mi nekünk ötet, vagy ő néki minket el-kell hagyni, mit gondolunk akkor?

FERKÓ.

Semmi jót!

NEVELŐ.

Midőn néktek p. o. leg-elsőbben el-kelletett szülőiteket, testvéreiteket hagyni,⁵⁰⁰ hogy az iskolába mennyetek, mit gondoltatok akkor?

GYURI.

Akkor igen szomorkodtunk.

NEVELŐ.

Vallyon miért?

GYURI.

Azért, mert a' mi szülőink, 's testvéreink velünk nem lesznek.

NEVELŐ.

Tehát az ő jelen nem léttek miatt?

GYURI.

Igen-is!

---

⁴⁹⁹ |vagy! [Betoldás a sor fölött.]

⁵⁰⁰ <el->hagyni

NEVELŐ.

Pedig ez a' szomorúság alkalmasint volt oly' erős, hogy azt méltán lehetett indulatnak nevezni?

ANDRIS.

Minden bizonnyal. Hisz' én egész estve sírtam.

NEVELŐ.

'S azon szomorúság a' szülőitek, 's testvéreitek után való⁵⁰¹ nagy kívánsággal volt össze kaptsolva? nemde?

ANDRIS.

Valóban azzal!

NEVELŐ.

Meg-mondom már, minek⁵⁰² nevezik ezen indulatot, mely igazán szólván szeretet-is: azt nevezik *Ohajtásnak*.⁵⁰³

JANTSI.

Ez tehát abban áll, hogy az ember másnak jelen nem léttén szomorkodik, 's igen örömet kívánna vele lenni?

⁵⁰¹ <I>

⁵⁰² min<t> min|ekl [Átírással javítva.]

⁵⁰³ <Unalmas várakozásnak> |Ohajtásnak| [Az áthúzott szavak fölé írva.]

NEVELŐ.

Igen-is! – Ime itt' van ismét egy kép, melly benneteket mind a' két indulatra emlékeztethet,⁵⁰⁴ mellyekről⁵⁰⁵ most szóllottunk – Ez az asszony itt' jobb kéz felül annya egy ifiúnak,⁵⁰⁶ ki a' minap Angliában való útazásakor hajótörést szenvedett. Annak hire egészen az Annya fülébe jutott, de ki-gázolt-é, vagy a' tengerbe veszett az ifiú, arról semmi bizonyost nem hallott. Gondolhattátok, mi állapotban légyen szegény Annya. „Oh fiam, fiam! fel-kiált egy más után. Miért botsátottalak-el karjaim közül? bár tsak valaha még egyszer, tsak egyszer szoríthatnának szívemhez!” így kiált szakadatlanúl; sír, kezeit feje-felibe kútsollya, 's vigasztalni sem engedi magát.

GYURI.

Hát ugyan tsak⁵⁰⁷ a' tengerbe veszett a' fia?

NEVELŐ.

Nézzd a' feleletet a' mi képünkön! – Az ifiúnak húga a' ki már sokáig síráncozott, sopánkodott el-veszett bátyján, éppen a' kertbe akara menni, talán, hogy valami magános helyen magát jól ki-sírhassa, 's érte imádkozhasson; hát éppen a' kert ajtajában – kit gondoltok? – Szerelmes bátyját látta-meg. Látyátok, miként esnek egy más ölébe! miként ölelik által egymást, mintha a' tsókok által egymást meg-akarnák fojtani. Nemde érzékeny történet ez? Be szerettem-volna, ha mindnyájan ott' lehettünk volna.

ANDRIS.

Hát honnét került egyszer 's mind elé?

NEVELŐ.

Azon hajó, mellyben ő volt, össze-rozzant, közel a' Hollandiai tenger-parthoz. Ő maga egy szál gerendára kapott, 's a' szél szerentséssen a' parthoz hajtotta. Gondolta, hogy ezen hír tsak hamar Annyához, 's testvéreihez futamodik, 's sietett, a' mint tőle ki-telhetett, vissza hozzájok, hogy őket életben lett meg-maradásárúl bizonyossá tegye. Éppen most szállott-le a' kert megett, hogy kedves Annyához, testvéreihez véletlenül bé-toppannyon. Mondgyátok-meg tehát, mitsoda indulatban van most ez a' kettő a' Bátya, az ő húgával?

PISTA.

A' szeretetnek⁵⁰⁸ 's örömmek indulattyában!

NEVELŐ.

Most tsak az első indulatrúl emlékezünk-meg, mivel a' másikról már más különös képet akasztottunk a' szögére. – De mitsoda indulatban látszik az ő Annya itt ezen a' képen lenni, a' ki⁵⁰⁹ fiának meg-érkezésérúl még semmit se tud?

⁵⁰⁴ |emlékeztethet| [Betoldás a sor fölött.]

⁵⁰⁵ mellyekről [Betoldás a sor fölött.]

⁵⁰⁶ <a'>

⁵⁰⁷ tényleg, valóban

⁵⁰⁸ <indulattyában>

⁵⁰⁹ <még>

ANDRIS.

Az óhajításnak indulattyában. – De mit jelentenek a' többi két figurák, mellyeket itt' a' képen még látni lehet?

NEVELŐ.

Mindgyárt meg-mondom Andris. Ez ime jobb kéz felül jó barátnéja a' meg-szomorodott anyának. Ide jött, hogy őtet vigasztallja; de midőn fájdalmait láttya, maga-is annyira el-szomorodik, hogy nála-is el-kelne a' vigasztalás.

ANDRIS.

Min⁵¹⁰ szomorkodik?

NEVELŐ.

Az ő barátnéjának szerentsétlenségén, a' kit örömost vigasztalna, de nem vigasztalhat.

JANTSI.

Talán bizonyára ő-is indulatban vagyon?

NEVELŐ.

Minden bizonyal, pedig egy igen nemes indulatban.

JANTSI.

Mi neve azon indulatnak?

NEVELŐ.

Könyörületesség, melly abban áll, hogy az ember másnak szerentsétlenségén szomorkodik.

JANTSI.

Ah, ez tehát már a' kilentzedik indulat, mellyet meg-esmértünk: de mit jelent vallyon ez az ember itt a' kertben?

NEVELŐ.

Ez a' kertész, a' ki hasonló képpen indulatban vagyon, de ismét egy más indulatba esik, mint a' többiek. Ez-is hallotta, hogy az ő Urának fija szerentsétlenségbe esett, 's nem reménylette tehát, hogy őtet többé láthassa. Egyszeribe meg-láttya őtet itt a' kertben, 's tsudálkozása miatt egészen magán kívül vagyon.

PISTA.

Mi neve tehát azon indulatnak, mellyben ez a' kertész vagyon?

JANTSI.

Ij hiszen azt kiki magától-is tudhattya! Ez a' kertész a' *tsudálkozásnak* indulattyában vagyon; nemde? nevelő Uram?

NEVELŐ.

El-találtad Jantsi; 's talán nints-is szükséged reá, hogy meg-mondgyam, mi légyen ezen indulat?

---

⁵¹⁰ <Miért> Min

JANTSI.

Ó hiszen könnyű dolog az! Ha t. i. valaki tsudálkozik valamin, a' mit nem-is várt volna.

NEVELŐ.

Tehát valami Új, váratlan, ritka, vagy rendkívül valo dolog felett lévő öröm, nemde?^{511*}

JANTSI.

Igen-is! – Többet úgyé nem lehet már ezen képről tanulni; el-mondgyam tehát?

ANDRIS.

Ó én már régtől fogva semmit se mondtam!

NEVELŐ.

A' ki közületek egy ide illő példát hoz-elé a' Históriából, az mondgya-el nékem azon indúlatot, mellyről a' példa fog-szóllni.

JANTSI.

Óh ez szép dolog! Már én gondoltam egyet!

NEVELŐ.

Mitsoda indúlatról?

JANTSI.

A' szeretetnek indúlattyárul.

NEVELŐ.

Beszélld-el tehát elsőben.

JANTSI.

*Syrakúsában*⁵¹² országlott régenten egy bizonyos Tirannus, kit *Dionisiusnak* hívnak vala. Éppen azon időben éltek két jó barátok-is, kik közül egyiknek neve *Dámon*, másiknak *Pithiás* volt. Dámont a' Tirannus meg-akará öletni, 's már a' tömlöztbe-is tétette: de Dámon kérte őtet, hogy előbb bósátaná-el őtet hazájába, hadd bútsúzhasson-el jó barátitúl, 's atyafiaitúl. Meg-engedé a' Tirannus, de, úgy mond, keress valakit, a' ki helyetted az alatt a' tömlöztben üljön, 's ha vissza nem jössz éretted meg-is hallyon. Azonnal ott termett Pithiás, bé-záratta magát örömet, 's Dámon útnak indúlt. El-érkezett azon nap, mellyen néki vissza kellenék térni a' halálra; de Dámonnak még se híre, se hamva nem volt. Ekkor parantsolatot ada a' Tirannus, hogy Pithiást⁵¹³ halálra vigyék. Ez örvendezett, hogy Dámon jó baráttyáért meg-fog halni, 's békével mentt a' halálra. Egyszeribe kiáltás lőn, 's látták, hogy egy ember a' nézők közt erőnek erejével Pithiáshoz akarja magát fűzni. Ez maga Dámon volt. Nyakába esett Pithiásnak, 's mentette magát, hogy hamarabb nem jöhetett: de Pithiás el-szomorodott vissza

^{511*} Joachim Heinrich Campe jegyzete, Bárány Péter nem fordította le: „Nach einer genauern Eintheilung, die für Kinder aber entbehrlich ist, könnte man einen Unterschied zwischen den Affekten der Bewunderung, der Verwunderung und des Erstaunens anmerken, indem man das Wort Bewunderung zur Bezeichnung der Freude, Derwunderung zur Bezeichnung der Traurigkeit über etwas Unerwartetes und Erstaunen zur Bezeichnung des höchsten Grades von beiden machte.” (CAMPE 1780, 248.)

⁵¹² *Syrakúsában* [Átirással javítva.]

⁵¹³ <Dámo> Pithiást

jövetelén, 's kívánta, hogy maradt volna-el. Tsudálkozott a' Tirannus ezen két férjfiúnak nemes barátságán, életben hagyá mind a' kettőt, 's tsak azt kéré magának tőlök, hogy barátságos szövetségjébe ötet-is fel-vennék.

NEVELŐ.

Hiszen ez kettős példa! Elsőben a' szeretetnek indulattyárúl, osztán a –

ANDRIS.

A' tsudálkozásnak indulattyárúl.

NEVELŐ.

Jól mondd; mert a' Tirannus a' tsudálkozásnak indulattyában volt, 's talán a' többiek-is, a' kik jelen voltak.

PISTA.

A' nézők már Dámon el-jövele előtt, a' könnyőületességnek indulattyában voltak, hogy szegény Pithiásnak ártatlanul kellenék meg-halni?

NEVELŐ.

Kétség kívül; tehát nints-is szükségünk arrúl más példát elé-hozni.

ANDRIS.

Óh mondgyak-é egy példát az óhajtásrúl?

NEVELŐ.

Tsak rajta; majd halgattyuk.

ANDRIS.

Midőn *Arthemisiának*, *káriai* királyának férje,⁵¹⁴ *Mausolus* meg-haltt volna, igen el-keseredett annak halálán. Építtetett néki egy pompás emlékeztető épületet, mely *Mausoleum*nak neveztetett; 's minek utánna Férjének tetemét el-égettette volna, minden nap hintett valami keveset annak hamvából önnön italába, 's meg-itta.

NEVELŐ.

Jól van! Az tehát valóban ohajtotta a meg-haltt férjét. – Már tehát Jantsi, mondd-el nékem a' szeretetnek, 's tsudálkozásnak indulattyát; Pista a' könnyőületességnek indulattyát; te pedig Andris az óhajtásnak indulattyát; de olyan renddel, mint azt ma tanúltuk.

JANTSI.

Tehát én kezdem-el! – *A' szeretetnek indulattya olly kívánságban áll, melly szerént mindég jobban 's jobban akarunk mással eggyesülni, 's egyszersmind ollyan kívánságban, melly szerént azt kívánnyuk annak, a' kit szeretünk, hogy mindég jól legyen dolga.*

ANDRIS.

Most én következek! – *Az óhajtásnak indulattya olly szomorúságban áll, melly szerént bánkódunk másnak távúl létéén, 's ötet várva várjuk.*

⁵¹⁴ <...> |férjel [Az áthúzott szó fölé írva.]

PISTA.

Most én! – *A' könyörületességnek indulattya nem egyéb, hanem másnak szerentsétlenségén való szomorúság.*

JANTSI.

Most ismét én! – *A' tsudálkozásnak indulattya nem egyéb, hanem valami új, váratlan, ritka, vagy rendkívül való dolog felett lévő öröm.*

NEVELŐ.

Ugyan frissen ment ám ez! Én alig írhattam olly szaporán. – Most mennyünk a' kertbe.

TIZENKETTŐDIK BESZÉLGETÉS.

FERKÓ.

Nevelő Uram ma felette szomorú!

NEVELŐ.

Valóban az-is vagyok!

FERKÓ.

Miért?

NEVELŐ.

Mert ma valami szomorú dolgott kell néktek mondanom.

MINDNYÁJAN.

Valami szomorúat?

NEVELŐ.

Igen-is, valami felette szomorúat.

FERKÓ.

Ij mi lehet az?

NEVELŐ.

Tehet az ember arról valamit, ha Testvérjeiről⁵¹⁵ rosszat kell mondania?⁵¹⁶

MATYI.

Vannak még Nevelő Uramnak Testvérjei?

NEVELŐ.

Annyi, mint az égi tsillagok.

MINDNYÁJAN.

Ah!

NEVELŐ.

Nemde egy attyátúl származnak-e mind az emberek? Nints minden embernek ugyan azon egy Istene, egy alkotója? Tehát nem testvérek é mindnyájan az emberek? 's nem kell-é szomorkodnunk, ha valakit közülök a' tévelygésnek úttján járni látunk?

---

⁵¹⁵ <attyafairúl> [Testvérjeiről] [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁵¹⁶ . [em.]

JANTSI.

Mi történtt tehát, no?

NEVELŐ.

Nem újság ugyan a' mi történtt,⁵¹⁷ de annál rosszabb, hogy azon rossz, mellyről ma szólni akarok, olly⁵¹⁸ régi, mint a' világ, 's hogy mind ekkoráig se lehetett azt egészen ki-gyomlálni.

JANTSI.

Ugyan mi lehet hát az?

NEVELŐ.

Készíttsetek füleiteket valami felette szomorú dolognak hallására. – Némellyek a' mi testvéreink közül betegek, igen betegek. –

PISTA.

Oh hiszen ez nem igen nagy szerentsételenség! Majd meg-gyógyúlnak talán, vagy talán meg-halnak.

NEVELŐ.

Nem könnyű azon betegségből ki-gyógyúlni, mellyről szólnom kell; az az embernek holtta után se múlik-el. Ha az ember holtta előtt ki-nem gyógyúltt belőle: akkor – rettegjete fiaim! – magával viszi az ember azon betegséget az örök életbe!

ANDRIS.

Hiszem gonosz betegségnek kell annak lenni!

NEVELŐ.

Valóban gonosznak; 's hogy tovább bizonytalanságban ne haggyalak benneteket: tudgyátok fiaim, hogy én nem a' testnek betegségérűl, hanem még annál-is gonosszabbrűl, a' léleknek,⁵¹⁹ amaz halhatatlan léleknek nyavalyáirűl szóllok.

GYURI.

Hát⁵²⁰ meg-betegedhetik a' lélek-is?

NEVELŐ.

Fájdalom, hogy meg, 's fájdalom, hogy némelly lélek valóban igen veszedelmessen nyavalyog. Figyelmezzetek, meg-próbálom, ha vallyon értelmessen meg-magyarázhatom azt néktek. Mondgyátok-meg előbb, mikor egészséges igazán a' mi testünk?

PISTA.

Ha semmink se fáj, úgy, hogy minden dolgainkban akadály nélkül el-járhatunk.

⁵¹⁷ történtt [em.]

⁵¹⁸ <igen> lolly! [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁵¹⁹ <nyavalyáirűl>

⁵²⁰ Hat [em.]

NEVELŐ.

És mikor beteg⁵²¹ igazán⁵²² a' mi testünk?

PISTA.

Ha fájdalmat érezünk, 's dolgainkban jól el nem járhatunk.

NEVELŐ.

Hogy ha tehát az embernek lelke éppen olyan állapotban vagy, ha fájdalmat, vagy kedvetlenséget érez, 's ha ezen állapotban lévén éppen alkalmatlan arra, hogy valami jót gondolhasson: vallyon mitsodás ő akkor, egészséges-é, vagy beteg?

MINDNYÁJAN.

Beteg!

NEVELŐ.

Ilyen betegségekőrül akarok én ma néktek beszélni, hogy azoktól őrizkedgyetek. – Az első⁵²³ lelki betegség, pedig igen otsmány lelki betegség, a' *Gyűlölség*, vagy-is a' *Gyűlölségnek indúlattya*.

JANTSI.

Fi!

NEVELŐ.

Valóban fi! Mert tsúfság gyalázat az emberi nemzettől, hogy valaha lehettek olyan emberei lelkek, kik ezen gyalázatos betegségben sínlődtek. Tudgyátok, miben áll az?

MINDNYÁJAN.

Nem!

NEVELŐ.

Adgya Isten, hogy azt tulajdon tapasztalástokból soha meg ne esmérjétek! Gondollyátok meg, abban áll ezen nyavalya, hogy az ember annak, a' kit gyűlöl, minden rosszat kíván, 's örvend azon, hogy ha őtet valami szerentsétlenség éri!

MINDNYÁJAN.

Fi! hiszen otsmány dolog ez!

NEVELŐ.

A' mint előbb-is mondám! – Mit gondoltok, vallyon lehet é az olyan lélek, a' ki más valami emberről illy képpen vélekedik, meg-elégedett,⁵²⁴ nyugodt szívvvel?

JANTSI.

Nem, valóban nem!

⁵²¹ <vagyunk> |beteg| [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁵²² <beteg>

⁵²³ <Elsőben> Az első

⁵²⁴ <már>

NEVELŐ.

Avagy képzelheti-e magának, hogy az Isten, ama' kegyes és szeretettel tellyes atya, ő véle meg-elégszik?

JANTSI.

Hogy' lehetne az!

NEVELŐ.

Vallyon leheté az olyan lélek igaz, és tartós boldogságban?

PISTA.

Nem!

JANTSI.

A' ki boldog, annak szükség képpen maga magával meg-kell elégedni, 's tudnia kell, hogy az Isten-is meg-elégszik véle.

NEVELŐ.

Jól mondád! Tehát lehetetlen, hogy az, a' ki mást gyűlöl, boldog legyen. Mind azt, a' kit gyűlöl, mind magát meg-únva, nem gondol egyebet rút, 's otsmány gondolatoknál, mellyek leg-inkább őtet gyötrik, 's akadályoztatták, hogy valami jót ne gondolhasson, beszélhessen, vagy tselekedhessen. Nem érdemli⁵²⁵ meg⁵²⁶ tehát az olyan lélek, hogy őtet betegnek mondgyuk?

MINDNYÁJAN.

Valóban meg!

NEVELŐ.

Valamint immár az, a' kinek teste beteg, közönségessen több betegségeket érez egynél – p. o. fő-fájást, nyilallást, hasrágást 's a' t. – azon képpen a' lelki betegség se jön az emberre egyedül, hanem más éppen olly otsmány betegségeket hoz magával. Egyik azok közül –, mellynek tsak nevét se mondhatom-ki úndorodás nélkül, neveztetik *Irigységnek*, vagy-is az *Irigység indúlattyának*.

GYURI.

Ah, ez az a' nyavalya, melly *Jósefnek* bátyyain volt.

NEVELŐ.

Jól mondád; ők azért szomorkodtak, azért duzzadt-fel az orrok, hogy ötsöknék jól volt dolga, hogy az ő Attya *Jákob* őtet igen szerette, 's barna gúnyát tsináltatott néki. 'S éppen⁵²⁷ ebben áll az Irigység. De ők egyszer s mind a' gyűlölségnek indúlattyában-is voltak; mert szegény ártatlan kis ötsöknék minden rosszat kívántak, 's örvendettek volna, hogy ha rosszúl lett volna dolga.

⁵²⁵ érdemli [em.]

⁵²⁶ |meg! [Betoldás a sor fölött.]

⁵²⁷ éppel [Áthúzással javítva.]

JANTSI.

Hát semmit se hallottak még ők az Isten felül?

NEVELŐ.

Jó kérdést tettél; mert valóban meg nem lehet fogni, miként gondolkozhatik az olyan ember olly gyalázatosan, a' ki az Istent csak egy keveset-is esméri. 'S még-is hasonló történet vala ez itten. Mert Jákob, a' ki maga-is isten-félő ember volt, el-nem mulatta volna, gyermekeivel az Istent üdején meg-esmértetni, de kétség kívül nem jól figyelmeztek ők ezen tanítás-ra, azt nem forgatták gyakran eszekben, hamar meg-felejtkeztek róla. Intő példa ez a' gyermekek számára, mi lehet belőlök, ha korán neki szoknak a gondatlanságnak, 's szülőiknek, 's Tanítójiknak intéseinek nem gondolnak! O nyomjátok ezen rettentő példát mélyen eszetek-be, 's őrizkedgyetek⁵²⁸ ezen igazságtúl, hogy az Istenfélő szülőknél gyermekei-is gonosszakká lehetnek, hogy ha az⁵²⁹ értelmes embereknek intéseit mindenben nem követik!

ANDRIS.

Vannak még több illetén otsmány nyavalyák?

NEVELŐ.

Fájdalom! – Van még azon kívül más-is, pedig felette rettenetes, az t. i., a' mit *Haragnak* neveznek.

ANDRIS.

(Irtózva) Hu!

NEVELŐ.

Irtózkodol te? Én-is. Gondollyátok-meg csak, mi gyalázatos Indulat legyen ez! Ez olly' kemény kívánságban áll, melly szerént annak, a' kívül magunkat meg-bántottaknak lenni gondollyuk, valami rosszat kívánunk.

JANTSI.

Óh ezen nyavalyáról már a' Históriaiban-is hallottunk valamit!

NEVELŐ.

Mitsoda alkalmatossággal?

JANTSI.

Midőn *Nagy Sándor Klitus* jó baráttyára meg-haragudván, ötet által szúrta.

GYURI.

Sótt, már ez előtt-is, midőn *Káin Ábel* ötsét agyon ütötte.

NEVELŐ.

Jó, hogy ezekre meg-émlékeztek; nints tehát⁵³⁰ szükségtek, hogy meg-magyarázzam, melly dühös betegség legyen ez, 's melly rettenetes tselekedetekre vezetheti az embereket. A' haragos ember ollyan, mint a' dühös bolond; nem tudgya, mit tsinál, 's azt tselekszi tehát, a' mit akár

⁵²⁸ <rettenjetekek-meg> |őrizkedgyetek| [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁵²⁹ |laz|

⁵³⁰ |tehát| [Betoldás a sor fölé.]

melly vad mérges barom.⁵³¹ Az olyan embert, valamint a'bolondot meg-kellene kötözni, hogy más emberekben kárt ne tegyen.

GYURI.

Hát nem bánnak úgy az ilyen emberekkel?

NEVELŐ.

Néha néha; de mivel a' harag hirtelen fel-gerjedő dühösség, melyet előre nem lehet látni: tehát közönségesen már meg-esett a' kár, minek előtte az Előljárók felőle valamit tudhattak volna, 's nem tehetnek osztán egyebet, hanem meg-büntetik az olyan haragos embert, másoknak példájára.

FERKÓ.

De hiszen mit tehetnek azon szegény emberek arról, hogy az ő lelkek beteg?

NEVELŐ.

Ha nem tehetnének róla, igazságtalanául büntetődnének-meg. De fájdalom! igen-is tehetnek. El-beszéllyem-é, mikép kezdődik ezen nyavalya?

MINDNYÁJAN.

O kérjük, hogy tőle őrizkedhessünk!

NEVELŐ.

Annak fundamentoma közönségesen már tsetsemős korunkban vettetik-meg. Vannak olly együgyű emberek, kik a' gyermekeknek mindenben akarattokra járnak. Mindgyárt oda adnak nékik mindent, a' mit kívánnak; ha valamit nem kívánnak, vagy nem akarnak tselekedni, azonnal el-marad. Így el-fájulván, kezdenek a' gyermekek *nyakassak* lenni, az az, azt akarják, hogy mindenkor az történnyen, a' mit ők akarnak, 's az meg ne történnyen, a' mit nem akarnak. Immár el-szenvedhetetlen unalmas kis teremtésekké válnak. Majd ez, majd amaz nem tetszik nékik; majd ez, majd amaz nem tselekedett szájok íze szerént. Ebből szüntelen való veszekeedés, kiáltás, sírás következik. Ha⁵³² nagyobbra nevededik a' kis fiú, vagy leányka, 's kezdi tulajdon erejét érezni: azon vannak, hogy a' többi gyermeket-is arra kinszerítsék, hogy ők-is azt tegyék, a' mi nékik tetszik, 's azt ne tegyék, a' mi nem tetszik. Osztán annyira-is mennek, hogy azt, a' kire meg-haragusznak, üssék, taszítsák, tsúfolljak, vagy utánna hajgállyanak. Gondolhattatok, hogy ezt minden okos ember nem nézheti háborodás nélkül, 's hogy el-nem mulasztják az ilyen dühösködő gyermeket meg-ínteni. Hogy ha a' gyermek az intésekre hajlana; ha tsak egy kis erőszakot tenne magán, 's kérné az Istent, hogy őtet a' meg-jobbúlásra segítettse; úgy még-is lehetne reménysége, hogy ezen irtóztató nyavalyából ki-gyógyúljon. Mert, a' mint tudgyátok, valameddig fiatal a' lélek, mind addig magára vehet minden jó erkölcsöt, 's el-hagyhat minden gántsot. De jaj, annak, a' ki azt naprúl napra halasztja! Mert mennél öregebbek vagyunk, annál nehezebb attúl el-szokni, a' mihez szoktunk. Így járnak némelly gyermekek-is. El-mulasztják a' jobbúlásnak üdejét, 's azért soha se jobbúlnak-meg. Az ő haragjok mindegy erősebb, 's el-szenvedhetetlenebb lesz; a' míg végre arra nem jutnak, a' mire *Káin's Nagy Sándor*, a' kik testvér, jó barátot meg-ölhettek. – O Gyermekek! gyermekek! Az Isten őrizze gyenge lelketeket, hogy atyafia ellen való haragra soha se gerjedgyen! –

⁵³¹ <allat> barom

⁵³² Ha <job>

Nézzétek itt ezen a' képen egy olyan szerentsétlen párt, a' mit⁵³³ mindennapi intésünkre a' falra függesztünk!

Itt' van elsőben ábrázolva egy szorgalmatos, szép-maga viseletű, szeretetre méltó fiú, a' ki leg-nagyobb gyönyörűségének tartja, ha napról napra okosabb, böltsebb, 's jobb lehet. Figyelmez a' tanulásnak üdejekor, barátságosan, 's kellemetessen bánik játszó társaival, minden dolgaiban a' tisztaságra, 's rendességre vigyáz, 's szülőinek, és Tanítóinak mindenben engedelmeskedik. Mi tsuda, ha őtet mindnyájan szeretik? A' másik, a' ki mellette áll, éppen ellenkező amazzal, rest, vigyázatlan, barátságtalan, rendetlen, 's engedetlen: mi tsuda, ha őtet senki se szenvedheti? Azt akarná, hogy ő néki-is éppen olly' jól lenne dolga,⁵³⁴ mint amannak; 's mivel az úgy nem megy', kezd ezen derék tanuló társára haragudni, mintha ő lenne szerentsétlenségének oka. De ő nem tsak gyűlöli⁵³⁵ amaszt, hanem írgykedik-is reája, az az gyötrelmére van mind azon jó, a' mit a' másik téssen. Nézzétek, mint lehet olvasni az ő szemeiből a' gyűlölséget, 's írgységet, midőn itt áll, 's boszongodik, hogy az a' jó fiú ismét szorgalmatos, 's hogy őtet a' Tanítója azért ismét kedvelleni fogja. Fúj, gyalázatos kép! Fordítsuk-el róla hamar szemeinket!

GYURI.

O nem-is igaz ám az, hogy olyan gonosz gyermek lenne a' világon; azt tsak a' kép-író költötte?

NEVELŐ.

Magam-is azt vélném Gyuri; leg-alább reménylem, hogy ilyen tsúfjai a' világnak ritkán találtnak. – De nézzük⁵³⁶-meg a' mi képünknek másik felét-is.

⁵³³ <napról na>

⁵³⁴ <min> mint

⁵³⁵ <ő>

⁵³⁶ nezzük [em.]

GYURI.

Fi! Hisz' ez ismét olyan otsmány dolog mint az előbbeni!

NEVELŐ.

Isten adná, hogy ez-is merő költemény lenne! – Nézzétek ezt a' dühösködő gyermeket, a' ki haragjában majd tsak meg nem bolondúl! Nem tudom miben véli magát a' másik gyermektől meg-bántottnak lenni. Azért szinte reszket bele, hogy néki valami rosszat tegyen; egy kőhöz kap, 's nem gondolván vele, hogy azzal a' másikat agyon ütheti, vagy leg-alább egészségében kárt tehet, nagy sebessen utánna sújtya. – Szerentsétlen gyermek! mi lessz belőled, ha lelkednek betegségét üdején meg-nem esméréd, hogy belőle ki-gyógyulhass'? Gonosz emberre válsz, a' kit sem Isten, sem ember nem szenvedhet, a' kit mind Istennek, mind embernek meg-kell büntetni, hogy fájdalmas kínok által indittsanak rossz szívednek meg-esmérésére, 's gyógyítására. – Félre ezen gyalázatos képpel!

JANTSI.

Fel-írjuk ezen tsúnya indulatokat-is?

NEVELŐ.

Igen-is Jantsi, ezeket-is fel-írjuk, hogy azokat látván, minden nap útállyuk, 's meg- emlékezzünk arra, hogy vannak olly' veszedelmes nyavalyák, melyektől őrizkednünk kell. Mondd-el!

JANTSI.

A' Gyűlölségnek indulattya abban áll, hogy az ember másnak rosszat kíván, 's örvend azon, hogyha őtet valami szerentsétlenség éri.

NEVELŐ.

Meg-van.

JANTSI.

Az Irigységnek indÚlattya abban áll, hogy az ember gyötrődik azon a' jón, melly⁵³⁷ más valakijé.

NEVELŐ.

'S végre.

JANTSI.

A' haragnak Indulattya⁵³⁸ olly kívánság, melly szerént annak, a' kitül magunkat meg-bántot-taknak lenni véllyük, rosszat akarunk okozni.

NEVELŐ.

'S most már egy szót se többet ezekről! – Jertek, ki-megyünk, hogy jó embereknek társaságában el-felejtkezzünk arról, hogy voltak valaha ollyan emberek, kik rossz indulattyaik által ezen szép nevet meg nem érdemlették!

⁵³⁷ melly<en> [Áthúzással javítva.]

⁵³⁸ <melly>

TIZENHARMADIK BESZÉLGETÉS.

FERKÓ.

Fogunk-é még ma többet hallani azon útalatos lelki nyavalyákrúl?

NEVELŐ.

Sajnos dolog, hogy még több-is van hátra!

JANTSI.

Bár tsak vége lenne mennél hamarább!

NEVELŐ.

Én-is kívánnám! – Ne hozzam elől talán a' többit?

JANTSI.

Sótt jobb lessz mind elé-beszélleni, hogy tudgyunk⁵³⁹ tőlök őrizkedni.

NEVELŐ.

Nem bánom! Igen rövideden szóllok felőlök. – Im itt' van ismét egy kép; nézzétek, 's osztán találljátok-el magatok, mitsoda lelki nyavalyában van ezen embernek lelke, a' ki itt' le van ábrázolva?

⁵³⁹ tudgyu<k> tudgyuink! [Betoldás a sor fölött.] <magunkat>

MATYI.

Hiszen gödröt ás ez a' földbe!

GYURI.

Hiszen egy láda-is van mellette; vallyon mi lehet benne?

NEVELŐ.

Ebben a'ládában van a' pénzze; 's azt akarja el-ásni.

GYURI.

A' földbe? vallyon mi okból?

NEVELŐ.

Mert nints kedve azt valami jóra fordítani, 's minden ok nélkül fél-is tőle, hogy valaki ellopja.

JANTSI.

Ah! tudom már, mi féle indulattya van!

NEVELŐ.

Mi féle tehát?

JANTSI.

A' Fösvénységnek indulattya.

GYURI.

Fi! Fösvény Dada!

NEVELŐ.

Nints különben fiaim! Fösvény ez, a' kit itt' láttok. – De miről esmérted-meg ötet, Jantsi?

JANTSI.

Arrúl, hogy a' pénzt annyira kedvelli!

NEVELŐ.

Tehát ő nagy kintsre, feles gazdagságra vágyódik. – Hát nem jó dolog az, ha az ember magának valamit akar szerezni, vagy az össze-gyűjtött vagyonkával takarékosan akar bánni? Gondolom, szint' ezt tselekszik a' *takarékos* emberek-is; pedig a' Takarékoság korán sem rossz dolog?

JANTSI.

Igaz igaz, de – tsak még sem kell annyira ásítózni a' pénz után.

NEVELŐ.

Gondolod tehát, a' takarékos és fösvény ember között az a' különbség, hogy ez *felette nagyon*, amaz pedig *mértéketlenül* kíván magának valamit össze-gyűjteni?

JANTSI.

Igen-is!

NEVELŐ.

Nem hibázol; de én még-is azt vélem, más külömbség-is vagyon közöttök, melly láthatóbb sokkal ennél. – Mire kívánnya a' fösvény a' pénzt? Arra talán, hogy vele más embereknek hasznára legyen?

JANTSI.

Ez ugyan minden bizonnyal nem! Hiszen a' földbe ássa!

NEVELŐ.

Tehát tsak arra, hogy pénzze *légyen*, hogy el-*dughassa* minden leg-kisebb haszon nélkül. – De mire kívánnya a' takarékos ember a' pénzt?

PISTA.

Hogy vele élhessen.

NEVELŐ.

'S mi haszonnal?

PISTA.

Maga, 's más embereknek hasznára.

NEVELŐ.

Jól van! – Nézzétek ezen fösvény embernek feleségét. Ez-is azon van, hogy munkája, 's takarékosága által magának valamit szerezzen. De mi végre? Talán hogy azt ő-is el-ássa? Nem! Nézzétek mire fordította felesleg való vagyonyját; a' szegényt segíti vele.

GYURI.

Ez még-is jó asszony!

JANTSI.

Kár, hogy olyan fösvény férje vagyon!

NEVELŐ.

Meg-tudnátok é már nékem mondani, mi légyen tulajdonképpen a' fösvényiség? Mindgyárt fel-írom, Jantsi!

JANTSI.

A' fösvényiség a' gazdagságokra való vágyódás, nem azért, hogy vélek jól éllünk, hanem tsak hogy el-dughassuk.

NEVELŐ.

Jól van! – Itt' van egy más kép; nézzétek, mi van rajta ábrázolva!⁵⁴⁰

FERKÓ.

Ah! egy derék ember, a' ki a' szegény embert segíti!

---

⁵⁴⁰ <>> !!! [Átírással javítva.]

MATYI.

Hát miért áll olyan hetykén, 's miért nézgéli magát körös-körül?

GYURI.

'S miért tartya a' kezét olly fenn?

NEVELŐ.

Ezt mind tsak egyedül egy okbúl tselekszi, a' mit ti nehezen találtok-el.

GYURI⁵⁴¹

Úgy, ki-találhatná azt fel?

NEVELŐ.

Majd meg-mondom én néktek: ezen embernek lelke-is beteg, kedves fiaim!

JANTSI.

Mi nyavalyája van?

NEVELŐ.

Ő-is egy gonosz indúlatban vagyon, melly, ha az embernek lelkét meg-környékezi, azt egyetemben nyomorúlttá-is teszi. Ezen indúlatot nevezik *Betsre-vágyódás*-nak.

JANTSI.

Ha ha! most tudom már, miért tartya kezét olly' fenn, 's miért nézgéli magát olly' igen körös-körül!

⁵⁴¹ <Jantsi> |Gyuri| [Átírással javítva.]

NEVELŐ.

Miért vallyon?

JANTSI.

Akarja az emberek előtt fittogatni, mennyi pénzt ad ezen szegénynek; 's azért nézgel körül, hogy láthassa, van é valaki közel hozzája, a' ki azt észre-veszi!

NEVELŐ.

Jól mondod! Láttátok már, miben áll ezen Férjfiúnak betegsége? Mindent,⁵⁴² a' mit tselekszik, nem azért⁵⁴³ térszen, mert jó, mert nemes, mert az Istennek tetszik, hanem tsak azért, hogy dítséretet nyerjen.

GYURI.

Hisz' ez nagy bolondság! Mi haszna belőle, ha az emberek őtet dítsérik-is?

NEVELŐ.

Jól mondod Gyuri; Az emberek dítsérése vagy gyalázása, nem tesz' bennünket egy hajszálnyival-is jobbnak, vagy rosszabbnak, mint az előtt voltunk; tehát nem-is kell⁵⁴⁴ azzal⁵⁴⁵ éppen semmit-is gondolni. Azzal nyerjük-meg másoknak *szeretetét*, hogy ha mindent igazságossan, 's leg-jobb móddal tselekszünk; ez már más, és ez által lehetünk igazán boldogok. Mert men-nél több emberek szeretnek bennünket, annál többen⁵⁴⁶ kívánnák boldogulásunkat. Ekkor van igazán jó dolgunk. De a' pusztá dítsérés, és pusztá gyalázás füstbe mennek, mint azon szavak, mellyekkel azt mások ki-ejtették. Nem balgatagság tehát illetén vízi buborékért valamit tenni?

GYURI.

Valóban igaz ez!

NEVELŐ.

Azon kívül maga a' jó tselekedet-is rosszá válik, mihelytt az ember azt tsak azért teszi, hogy annak kérdésével mások' dítsérését meg-nyerje. – Avagy mondhattuk-e, hogy eZ⁵⁴⁷ az ember itt' ezen a képen könyörületességből, vagy az Isten szerelméért adott valamit ezen szegénynek?

JANTSI.

Nem; hiszen tsak azért tselekszi, hogy másoktól láttasson!

NEVELŐ.

Tehát azt, a' mit tselekszik, nem lehet jóságos tselekedetnek mondani?

JANTSI.

Nem!

---

⁵⁴² <tsak>

⁵⁴³ <tselekszi>

⁵⁴⁴ <az után>

⁵⁴⁵ <igen>

⁵⁴⁶ több<b>en

⁵⁴⁷ e<...> e|Z| [Átírással javítva.]

NEVELŐ.

Az-is ide tartozik még, hogy a' betsre vágyódás⁵⁴⁸ az embereket⁵⁴⁹ igen boldogtalanokká⁵⁵⁰ teszi. Mert mivel minden boldogságjokat egyedül csak abban helyhezteszik, hogy másoktól dítsértessenek; tehát minden szempillantásban éri⁵⁵¹ őket olly' valami, a' mitől el-kedvetlenednek. Néha észre se veszik mások, hogy valami ditséretre méltó dolgot tselekedtek; 's szépen halgatnak az egész dolog felül; néha nem elegendő képpen ditsértetnek; néha pedig⁵⁵² találkozik olly' valaki, a' ki az ő tetteket éppen gyalázza. Ezen állapotban⁵⁵³ soha sem elégszik-meg az ilyen ember másokkal, önnön sorsával, 's önnön magával, bár ha egyéb ként elegendő oka lenne-is arra, hogy nyugodalmassan, 's boldogul élhessen. – Nem nyomorúlt emberek tehát azok, a' kik⁵⁵⁴ szüntelen csak a' ditséretet vadásszák?

MINDNYÁJAN.

Valóban azok!

NEVELŐ.

Meg-ígértem, hogy ezen lelki betegségekről csak röviden fogok néktek szólni, tehát félre ezen képpel! Itt' van még egy harmadik-is!

ANDRIS.

Ah! mi lehet ez? Hisz' ez a' homlokát üti maga magának?

⁵⁴⁸ vágyódás<sal>

⁵⁴⁹ ember<t> emberleket! [Betoldás a sor fölött.]

⁵⁵⁰ boldogtalan<...> boldogtalanlokkál

⁵⁵¹ <őket> <ötet> őket

⁵⁵² <éppen>

⁵⁵³ <mind>

⁵⁵⁴ <a'>

NEVELŐ.

Igen-is, mindgyárt el-modnom, mi történt ezen ifjú emberrel, 's osztán taláallyatok-el magatok, mi baja.

GYURI.

O igen-is!

NEVELŐ.

Még mikor gyermek volt ezen ifjú, 's attya házánál lakott, eleget mondá az attya, 's Tanítója néki, hogy sokat tanullyon, legyen szorgalmatos, igyekezzon; mivel hogy, ha idegen emberek közé jön, sokat fognak tőle az emberek várni. De – én nem tudom, mi okból – semmi kedvve se volt néki a' tanulásra.

ANDRIS.

Semmi kedvve? Hm!

NEVELŐ.

A' tanulásnak üdejekor tehát igen keveset tanúlt, 's egyéb üdejét játékkal, kószálással töltötte-el.

JANTSI.

Ez ám a' szép dolog!

NEVELŐ.

Kereskedő akart lenni, 's már arra az üdöre el-is jutott, hogy annak álljon. Azon kereskedő, a' kihez állott, jót akart vele tenni, 's⁵⁵⁵ számadó tisztjei mellé állította őtet, hogy azoktól mind azt meg-tanúllja, a' mi egy derék kereskedőnek szükséges. Azt gondolta, hogy írni, számolni, frantziául, angliául otthon tanúlt meg, melyet minden kereskedőnek tudnia kell. Mondá tehát néki, hogy próbául írjon egy frantzia levelet egy bizonyos kereskedőhöz *Marseillbe*, 's szedgye-ki az ő részére való számadást a' közönséges számadó könyvből; 's egyedül hagyta. Bezzeg törte szegény a' fejét, majd-nem minden körmét el-rágta, mivel hogy nem tudta, hol, 's hogyan kezdgye-el. Lehetetlen volt néki vagy egyikét, vagy másikat végre-hajtani; 's azért nem tudta bújában, mit tegyen. Eszébe jutott⁵⁵⁶ bezzeg gyermeki kora, 's fenn szóval sóhajtozott: „ah melly oktalán gyermek voltam én, hogy a' tanulásra adatott alkalmatossággal javamra nem éltem! Mi lessz már most belőlem?” Ezeket mondván, homlokár meg-üté, mintha meg-akarná magát büntetni, hogy szorgalmatossabb nem volt. 'S ezen állapotban van ő itt le-ábrázolva. Mondgyátok-meg immár, mi nemű indulatban van most az ő lelke?

ANDRIS.

A' Szomorúságnak indulattyában.

NEVELŐ.

'S mi okból érzi ő ezen szomorúságot?

ANDRIS.

Abbúl, hogy olyan rest volt!

---

⁵⁵⁵ <a'>

⁵⁵⁶ jutott<ak>

NEVELŐ.

Tehát abból, hogy valamit nem jól tselekedett?

ANDRIS.

Igen-is!

NEVELŐ.

Örömet tudnátok-é, minek nevezik az olyan szomorúságot? – nevezik *Bánatnak*.

PISTA.

Ó ezen indulat nem olyan tsúnya, mint az előbbeniek!

NEVELŐ.

Igen hasznos indulat ez annak, a' ki valami rosszat tett: 's még-is, bár meg-menekednének az emberek tőle.

JANTSI.

Kétség kívül, mert a' bánat előtt mindenkor rossznak kell lenni.

NEVELŐ.

Jól mondad! Vallyon nem akarnátok-é hát ezen indulatot-is másképp' meg-esmérni, ha-nem csak ime' ezen képről?

GYURI.

Ugyan vigyázunk ám magunkra!

MATYI.

Mi lett osztán azon fiatal emberbül?

NEVELŐ.

Midőn az Ura vissza-jött, látta, hogy az ifú semmit se vitt-véghez abból, a' mit néki meghagyott, sőt tsudálva hallotta, hogy ő mind azokból még semmit se tudna. Mit tegyen már véle? A' számadó tisztségben hasznát nem vehette, más néki való dolga pedig nem volt. Mondá tehát néki, hogy menne oda vissza, a' honnét jött, hogy valamit tanúllyon előbb, mint sem kereskedő légyen. Fel-kelletett sátorfáját szedni, 's haza mentt.⁵⁵⁷

JANTSI.

Ugyan víg tekintet volt az az ő szülőinek, midőn ismét vissza jött!

NEVELŐ.

El-lehet gondolni! – 'S mit tehettenek⁵⁵⁸ már most vele? Ismét iskolába küldék, pedig, mivel semmit se tudott, a' leg-alsóbb iskolába. Nézzétek, itt' van ezen a' másik képen le-ábrázolva, a' mint leg-elsőbb megy' ismét iskolába!

FERKÓ.

Hát ez a' két gyermek mit tsinál itt?

⁵⁵⁷ men<...> men/tt! [Átírással javítva.]

⁵⁵⁸ <tegyenek> |tehettenek| [Az áthúzott szó fölé írva.]

NEVELŐ.

Tsudálkoznak rajta, hogy az ifjú kalmár ismét egyszeribe oskola-gyermekké változott. „Né, né! úgy mond egyik a’ másikhoz,⁵⁵⁹ újjal mutogatván reá, nem ama nagy *Boldizsár*-é ez – annak hívtak azon fiatal embert –, a’ ki két héttel ez előtt Pestre mentt kalmárságot tanulni?” „Ő biz’ a’, felele a’ másik, valóban ő! Ugyan jól kellett néki magát viselni, hogy ismét olly’ hamar vissza jön!” A’ szegény ifjú hallotta ezen maga felül hozott ítéletet, ’s annyira fájlalta azt, mintha szívét valaki által döfte volna. Nézzétek, mint üti-le szemeit a’ földre! Mint fordíttya-el⁵⁶⁰ artzáját szégyenletében, mintha valami helyet keresne, a’ hova az emberek szemei elől el-bújhasson. Melly indulatban gondollyátok lenni most az ő lelkét?

JANTSI.

Szégyenli magát.

NEVELŐ.

El-találtad! A’ Szégyenülésnek⁵⁶¹ indulattyában. De mit téssen ez más szavakkal?

JANTSI.

Szomorkodik azon, hogy ötet ki-nevetik.

NEVELŐ.

Vagy pedig, hogy másoktól meg-vettetik. – Ezen indulat sem édes-érzés, azt magatok-is gondolhattjátok. Ugy, ha lelki esmérete azt mondaná, hogy meg-nem érdemlette a’ tsúfolódást, akkor beszélhetnének az emberek, a’ mit akarnának; ezen éppen nem törődne ő. De érezni azt, hogy az ember másoknak tsúfolódását, meg-vetését, gyalázását meg-érdemlette: az fáj! az a’ szívet mardossa! – Tehát őrizkedgyetek attúl-is, hogy olly valamit ne tegyetek, a’ miért mások méltán meg-vethetnének. Ha mindenkor őrizkedtetek tőle, ’s valakinek még-is eszébe jutna,

⁵⁵⁹ <’s>

⁵⁶⁰ <ábr>

⁵⁶¹ Szégyenlülésnek [Betoldás a sor fölé.]

hogy benneteket jó hírekben le-gyalázzon: ne gondollyatok vele; egy derék ember se fog szavainak hitelt adni, 's rövid üdő alatt maga esik a⁵⁶² gonosz nyelvű ember azon verembe, melyet néktek ásott. – Most immár rendében mondgyátok-fel. Pista, kezd-e!

PISTA.

Mi ma leg-elsőbb-is meg⁵⁶³-esmértük a' *fősvénységnek indulattját*.

NEVELŐ.

'S miben áll hát az?

PISTA.

Abban, hogy az embernek nagy vágyódása van a' gazdagságokra, nem azért, hogy azokkal okossan éllyen, hanem tsak hogy egyedül el-dughassa.

NEVELŐ.

Jól van! – Tovább Jantsi.

JANTSI.

Következik a' *Betsre vágyódásnak indulattja, mely a dítseret után való kívánságban áll.*

NEVELŐ.

Ez-is jól van! – Andris!

ANDRIS.

Most következik a' *Bánatnak indulattja.*

NEVELŐ.

'S mi értetődik az által?

ANDRIS.

Értetődik⁵⁶⁴ azon⁵⁶⁵ való szomorkodás, hogy az ember valami rosszat tett.

GYURI.

Most én! nemde, Nevelő Uram?

NEVELŐ.

Igen-is! – Tsak rajta!

GYURI.

A' szégyenülésnek⁵⁶⁶ indulattja-is azon való szomorkodás, hogy az embert mások meg-vetik.

NEVELŐ.

Jól-van! – Örvendgyetek fiaim, most vagyunk már készen mind azon tsúnya lelki nyavalyákkal. Holnap ismét valami kellemetesebb dologról szólhatunk.

⁵⁶² <azon> |a'| [Átírással javítva.]

⁵⁶³ |meg|

⁵⁶⁴ Ertetődik [em.]

⁵⁶⁵ <f>

⁵⁶⁶ szégyenlülésnek [Betoldás a sor fölött.]

TIZENNEGYEDIK BESZÉLGETÉS.

MATYI.

Ma ismét vig kedvű Nevelő Uram!

NEVELŐ.

Nem lehetek szomorú, mivel⁵⁶⁷ hogy éppen most⁵⁶⁸ valami kellemetes dologról gondolkoztam.

MATYI.

Mi lehet az?

NEVELŐ.

Most éppen az én halálomról, 's a' tiétekről gondolkoztam, mely talán mindgyárt megtörténhet.

JANTSI.

Mindgyárt?

NEVELŐ.

Ki tudja, ha nem? Így gondolkodtam magamban: mivel hogy, ha⁵⁶⁹ a' te nénéd, a' ki kevéssel ez előtt vig, friss, és egészséges volt, oly hirtelen meg-haltt, szint' az lehet velünk-is. Tehát elevenen képzeltem azt magamnak, hogy talán egynehány nap⁵⁷⁰ múlva, az én haltt testem, vagy a' tiétek, koporsóba tétetik, a' földbe temettetik, 's a' férgektől emésztettetik-meg.

PISTA.

Hiszen nem kellemetes dolog ez.

NEVELŐ.

Ez ugyan most nem kellemetes, de nem-is kellemetlen dolog, mert a' haltt test semmit sem érez. De az, a' mi osztán következik, a' mi önnön magunkkal – az az lelkünkkel történni fog, az ám kellemetes, 's éppen arról gondolkoztam most.

GYURI.

Mi történik tehát a' mi lelkünkkel?

NEVELŐ.

Mi történik? Az, a' mi a' hernyóval, ki télen által magát házikójába rejtven⁵⁷¹ Tavaszkor ki-repít belőle, úgy, mint lepke! Mit gondoltok, nem örvend-e azon a' lepke, midőn magát olyan

⁵⁶⁷ <midőn>|mivell

⁵⁶⁸ |éppen most! [Betoldás a sor fölé.]

⁵⁶⁹ |ha! [Betoldás a sor fölé.]

⁵⁷⁰ <hó múlva>

⁵⁷¹ <...>

könnyen érzi, midőn látta, hogy sokkal szebb, sokkal teljesebb állattá vált, 's már ezer meg ezer virágokra repdeshet, azokból édes mézet szedhet, holott az előtt nagy nehezen kapaszkodott egy levélről a' másikra, hogy valamin rágódhasson? 'S vélték, hogy ezen hernyó, ha ezen változását előre láthatta volna, azon már előre örvendezett volna?

JANTSI.

Minden bizonnyal!

NEVELŐ.

Én tehát, a' ki tudom, hogy testemnek halálával sokkal szebb, sokkal nagyobb változásra jutok, ne örvendezzek azon órára emlékezvén, melyben ezen változásnak meg-kell esnie? Ne örvendgyek azon, hogy olyatén helyre jövédek, melly sokkal szebb ezen szép földnél, 's a' hol én meg-haltt kedvesimet ismét fel-találom, 's velek⁵⁷² örökké – örökké boldog lehetek?

JANTSI.

De vallyon honnét tudgyuk azt,⁵⁷³ hogy a' lélek a' testtel meg nem hal, hanem örökké él?

NEVELŐ.

Honnét tudgyuk? – Nem emlékezel már arra, a' kitől mi keresztények, ezen vigasztaló hírt hallottuk?

JANTSI.

O Igen-is! De tsak azt akarám mondani, honnét tudhattyák a' nem keresztény emberek, hogy az ő lelkek halhatatlan?

⁵⁷² <...>

⁵⁷³ <az ember>

NEVELŐ.

Ime nézdd, egy Férjfiúnak képét, ki Krisztus születésénél sokkal előbb élt. Ennek tekén-
tetéből önnön magadtúl által láthatod, mit tselekedtek a' régi világban élő bölts, 's jámbor
emberek, hogy ezen fontos igazságról meg-győződgyenek. Nézd tsak!

JANTSI.

Ah! ez minden bizonynal *Sokrates*!

NEVELŐ.

Honnét tudod azt?

JANTSI.

Mert éppen olyan az ábrázattya,⁵⁷⁴ mint azon fő-é, melly a' Nevelő Uram almáriomán áll,
's osztán fogságban ül, mint *Sokrates*.

NEVELŐ.

Jól mondod, Jantsi; ő ez. – 'S mit gondolsz, mit tsinál⁵⁷⁵ most *Sokrates*?

JANTSI.

Valamin⁵⁷⁶ elmélkedik?

NEVELŐ.

Vallyon min?

JANTSI.

Ó tudom én azt még a' históriából! Elmélkedik a' léleknek halhatatlanságáról.

NEVELŐ.

Jól mondod! – Tehát tsupán tsak *elmélkedés* által tanulta-ki *Sokrates*, hogy az ő lelke hal-
hatatlan legyen. 'S mit gondolsz, mint elmélkedett ő arról?

JANTSI.

Ki tudhatná azt!⁵⁷⁷

NEVELŐ.

Szerentsénkre mindent fel-irtt egy Tanítvánnya, a' mit tsak utolsó napjaiban tselekedett,
vagy szóllott. 'S onnét láthattuk, miként hitette-el magával önnön lelkének halhatatlanságát.

JANTSI.

Mint elmélkedett tehát?

NEVELŐ.

Tudgyátok, mi történt véle; tudgyátok⁵⁷⁸ azt-is, melly jámbor, és másoknak hasznára való
életet viselt. Fogságba vetették, hogy azon jókért, a' miket tett, halált szenvedgyen. Illy' for-

⁵⁷⁴ ábrázattya [em.]

⁵⁷⁵ <min elmélkedik> |mit tsinál| [Betoldás a sor fölött.]

⁵⁷⁶ <Min?> Valamin

⁵⁷⁷ <?> !! [Átírással javítva.]

⁵⁷⁸ tudgyátok [em.]

mán elmélkedett tehát: „Az Isten valóban leg-nagyobb jóság, ’s leg-nagyobb igazság; tehát valóban meg-is jutalmaz minden jót, ’s meg-büntet minden gonosszat. Engem’ a’ balgatag emberek azért akarnak meg-ölni, mivel hogy annyi jót tettem, a’ mennyit tehettem. Ez talán tsak nem tetzhetik az Istennek, mivel hogy merő igazság; és mivel merő jóság-is, minden bizonynyal meg-jutalmaz érte, hogy érdemetlen szenvedtem. Már pedig ha lelkem-is meg-halna, midőn testem meg-hal, meg-nem jutalmazhatná jó tettemet, mert magam se lennék már. Az én lelkem tehát testemmel együtt meg nem hal; minden bizonynyal életben marad ő, midőn az én testem a’ mérget magába veendi; bízom az Isten jóságában.”

JANTSI.

Valóban igaz-is az, ha az ő lelke-is meg-halna, tehát az Isten meg nem jutalmazhatná őtet! – De nem volt Sokratesnek egyéb oka, mellyel lelkének halhatatlanságát el-hitette volna?

NEVELŐ.

Hogy ne lett volna. De a’ helyett, hogy én azokat néktek elé-beszéllyem, inkább az ő állapottyába helyheztettyük magunkat, ’s meg-próbállyuk, ha vallyon nem gondolhatna-e ki a’ mi elménk magától valami okot a’ lélek halhatatlanságának meg-próbálására. Képzellyétek magatokban, mint ha kiki közülünk⁵⁷⁹ egy kis Sokrates lenne. Kévánnánk ugyan, hogy lelkünk halhatatlan legyen; de ha vallyon az légyen-é, még azt senkitül se hallottuk volna bizonyyosan; meg-akarnánk tehát próbálni, ha önnön magunkat a’ felül meg-nem győzhetenénk. – Vallyon mint kezdenénk bele? – Jól van! majd segítelek én benneteket előre; majd el-talállya osztán a’ ti lelketek maga magától az igaz útát. Mondgyátok-meg előbb, mi leli a’ mi testünket, ha meg-hal?

JANTSI.

Nem mozdúlhat többé, ’s rothadni kezd.

NEVELŐ.

Jól mondod! Nem mozdúlhat többé – ez éppen azt tészen: tsendessen fekszik, nem *mozgathattya* már magát, ’s belső részeiben sins már többé semmi mozgás?

JANTSI.

Igen-is!

NEVELŐ.

Osztán kezd rothadni, ’s el-enyészni; ’s miként⁵⁸⁰ történik az?

JANTSI.

I, бүдös, ’s végre össze omlik.

NEVELŐ.

Ha бүдös, minden bizonynyal kell némelly apró részeknek tőle el-válni, ’s a’ mi orrunkba jönni; nemde?

JANTSI.

Igen-is!

⁵⁷⁹ közül<etek> közülünk [Betoldás a sor fölött.]

⁵⁸⁰ <miben>

NEVELŐ.

És ha, a' mint mondod, össze omlik, tehát el-kell azon részeknek-is egymástól válni, melyek az előtt egy-mással szövetségben voltak?

JANTSI.

Valóban!

NEVELŐ.

Minden, a' mi a' testnek halálakor történik, tsak abban áll tehát, hogy *elsőben* minden mozgás meg-szűnik benne, *másodszor, hogy annak részei egy mástól el-válnak*, vagy-is *össze-omlanak*; nemde?

JANTSI.

Igen-is!

NEVELŐ.

Tudgyuk hát már, miben áll tulajdonképpen a' halál, már most vizsgáljuk-meg, ha vallyon meg-halhat-e a' lélek-is? – A' test haltnak mondatik, mihelyt nem mozdúlhat, a' szívnek,⁵⁸¹ tudónek, 's vesének mozgása meg-szűnik, mert ezek szükséges tulajdonságok arra, hogy a' testet elevennek mondhassuk. De vallyon annyira⁵⁸² szükséges-e ezen mozgás a' léleknek eleveenségére-is, hogy ő-is meg-szűnnyön élni, mihelyt nem mozdúlhat?

PISTA.

Hiszen még *gondolkozhatna*, bár ha nem mozdúlhatna-é?

NEVELŐ.

Jól mondod! Valameddig gondol, 's magának képzel valamit, mind addig él a' lélek, mert, a' mint tudhattuk, a' gondolkozásra mozgás nem kívántatik. Tehát ebben különbözne elsőben a' testtől, hogy él akkor-is, midőn nem mozdúlhat.

Nézzük a' másikat, mi történik vele, a' testnek halálakor. Ha a' test meg-hal, el-válnak egyenként az ő⁵⁸³ részei egymástól, 's össze omlanak. Vallyon meg-eshetik-é ez a' léleknek részeivel-is?

JANTSI.

I, hiszen nintsenek a' léleknek részei!

NEVELŐ.

Leg-alább nints okunk, hogy ötet részekből álló dolognak mondgyuk. – Tehát?

JANTSI.

Nem-is válhatnak-el az ő részei egymástól, ha részei nintsenek!

NEVELŐ.

Tehát illy' formán meg-se halhat. Tehát örökké él. – De lassan, hogy el-ne felejtsük! Ki teremtette a' mi lelkünket?

---

⁵⁸¹ <mozgása>

⁵⁸² lannyira! [Betoldás a sor fölött.]

⁵⁸³ alzl |öl|

Bevelő.

42.

Lehet ily formán meg-se halhas. Lehet öröklé-
el. — De lassan! hogy el-ne felejsük! ki se-
remette a mi lelkiünkbe?

Mindnyáján

Az Isten!

Bevelő.

Ha az Isten teremthette, nem semmisíthetné
meg ötet, ha akarna? S' ha ő azt mindenha-
tósága szerint meg-sekeri, mi kapunk belőle,
ha tudjuk. is, hogy a lélek maga magát
meg nem hal? Hiszen semmi sekeri ötet
az Istennek mindenhatalmossága?

Jansz.

Ugy de azt az Isten nem feleltse!

Bevelő.

Micsi nem?

Jansz.

Mert fupa jószág! Bevelő.

Ej. is azt gondolom! Áton felül van más
dom. is, melly meg-győz, hogy az Isten azt
valóban nem feleltse.

Jansz.

Miféle?

Bevelő.

Mond. meg: sepiene. s' néked az az ember, a'
ki ma valami remek munkát képiis framos ep-
rendőkre, s' holnap is minden ok nélkül ifjús-
töri.

Jansz.

He!

MINDNYÁJAN.

Az Isten!

NEVELŐ.

Ha az Isten teremthette, nem semmisíthetné meg őtet, ha akarná? 'S ha ő azt mindenhatósága szerint meg-teheti, mi hasznunk belőle, ha tudjuk-is, hogy a' lélek *maga magátúl* meg nem hal? Hiszen semmivé teheti őtet az Istennek mindenhatósága?

JANTSI.

Úgy de azt az Isten nem tselekszi!

NEVELŐ.

Miért nem?

JANTSI.

Mert tsupa jóság!

NEVELŐ.

Én-is azt gondolom! Azon felül van más okom-is, melly meg-győz, hogy az Isten azt valóban nem tselekszi.

JANTSI.

Miféle?

NEVELŐ.

Mondd-meg: tetszene-é néked az az ember, a' ki ma valami remek munkát készít számos esztendőkre, 's holnap⁵⁸⁴ minden ok nélkül ismét össze-töri?

JANTSI.

Nem!

NEVELŐ.

Minek neveznéd az olyan embert?

JANTSI.

Bolondnak.

NEVELŐ.

Leg-alább álhatatlannak,⁵⁸⁵ a' ki maga se tudja, mit akar. – Vallyon lehetne-é már az Isten,⁵⁸⁶ a' ki leg-tekélletesebb valóság, olyan álhatatlan,⁵⁸⁷ hogy azt, a' mit halhatatlanságra alkotott, minden ok nélkül semmivé tegye? Vallyon meg-bánhatná-é ő, a' ki mindent bölts végből tselekszik, hogy valamit tett, vagy mint⁵⁸⁸ a' kis gyermekek, reá ünna-é ismét valamire?

⁵⁸⁴ <...>

⁵⁸⁵ <mélázó> [Bizonytalan olvasat.]

⁵⁸⁶ Isten<t>

⁵⁸⁷ álhatatlan<nak mondani>

⁵⁸⁸ mind [Átírással javítva.]

JANTSI.

Hogyan lehetne azt az Isten felül mondani?

NEVELŐ.

Valóban. – Hogy tehát a' mi lelkünk se magától meg nem hal, se az Istentől⁵⁸⁹ semmivé nem tétetetik, mi következik belőle?

JANTSI.

Hogy örökké kell élnie.

NEVELŐ.

Hála Istennek, hogy ezt tudgyuk! Vallyon félhetnénk-é még a' haláltúl? Félhetnénk-é attúl, hogy lelkünk lakásátul a' testtúl meg-válván örök ditsőségre jut?

JANTSI.

Nem!

NEVELŐ.

Vagy talán attúl félyünk, hogy olyan helyre jövünk, melly sokkal jobb, 's szebb ezen föld-nél, mellyen már úgy-is számtalan jókkal élünk? – Vagy attúl, hogy ember társainkkal együtt örökké tartandó boldogságban élni fogunk? – Vagy végre attúl, hogy ama' nagy 's szeretetre méltó Lelket, a' mi alkotónkat, 's atyánkat jobban meg-esmérjük, 's jobban szeretni fogjuk?

PISTA.

I, ki félhetne attúl, hogy valaha még boldogabb lessz, mint most?

NEVELŐ.

Örvendgyetek hát kedvesim, 's adgyatok hálát az Istennek, hogy ezen örvendeztető tudományban olly' korán részesített benneteket! – Közelget az üdő – 's ki tudgya, melly korán jön-elé? –, hogy a' halál bennünket egymástul el-választ. Ezen száj, melly most benneteket oktat, örökre⁵⁹⁰ meg-némúl akkor; ezen kezek, mellyek most benneteket jó ösvényre vezetni igyekeznek, férgek eledévé válnak, 's el-rothadnak. Én magam se leszek többé veletek. De ismét meg-láttjuk egymást, kedvesim! ismét együtt leszünk, örökké együtt leszünk, ha az erköltsnek ugyan azon egy jó úttján járunk, melly az örök boldogságra viszen. Ezt pedig kívánnjátok?

(A' gyermekek gönyves szemekkel feleltek ezen kérdésre.)

Jertek az ölembe! Ezen tsók légyen a' mindenlátó Istennek színe előtt tett fogadásunknak béllyege, hogy olly' életet akarunk viselni, melly mindnyájunkat⁵⁹¹ ama' boldog helyre vezérel; 's ezen bölts 's jámbor Férjfiúnak képe légyen tanúságunkra, 's emlékeztessen bennünket naponként ezen fogadásunkra.

Vége.

⁵⁸⁹ <mástól> |az Istentől| [Az áthúzott szó fölé írva.]

⁵⁹⁰ |örökkel| [Betoldás a sor fölött.]

⁵⁹¹ <minket> |mindnyájunkat| [Betoldás a sor fölött.]

Bárány Péter (1763–1829) egy újabb ismeretlen műve, a *Kisded Lélektudomány*¹

„A’ ki derék, ’s mindenre alkalmas ember akar lenni, az sokat-is akar tanulni.”
(Bárány Péter)²

A SZERZŐ

Bárány Péter a hazai felvilágosodás és a 19. század első évtizedeinek egyik jelentős, a kortársak által elismert személye volt. Életéről mégis kevés adattal rendelkezünk, műveinek egy része el is veszett, az elmúlt két-három évtizedben azonban mindezekről újabb ismeretekkel gazdagodtunk.³

Műveltségét a privigyei piarista kollégiumban, majd a pesti bölcsészkaron alapozta meg, ahol többek között Koppi Károly (1744–1801) piarista tanárral, történésszel került szorosabb kapcsolatba. További pályájának meghatározó időszaka volt az a közel tizenöt év (1790–1803), amely alatt Széchényi Ferenc (1754–1820) titkáraként, majd a családi birtokok tisztartójaként működött. Bárány „művelt volt, filozófus, beszélt németül, franciául, latinul, görögül és »szépen mívelte a magyar nyelvet«,”⁴ így messze megfelelt a gróf elvárásainak”, s secretariusként idegen művek magyar fordítása volt a feladata.⁵ Ezen évek alatt került egy olyan rangos körbe, amelynek tagjai részben a bécsi, részben a „két magyar haza”-beli társaságok prominens személyei voltak; s rangos kapcsolati hálót is ki tudott alakítani, amelynek tagjai többek között a Magyar Tudós Társaság megalapításán dolgoztak⁶ – ennek létrehozásában Bárány is részt vett, egy tervezetet is írt erről, amely ma már nincs meg.⁷ Elismertségét jól mutatja, hogy Révai Miklós (1750–1807) *Planum*ában Bárányt ott találjuk a rendes tagokból kikerülő Kollégium tizenkét tisztségét betöltők között a színház felügyelőjeként (*Inspector Theatri*).⁸

¹ A kutatást a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Kiválósági Központ (IKIKK) Humán és Társadalomtudományi Klaszterének Digitális Társadalom Kompetenciaközpontja támogatta. A szerző a Kulturális Örökség és Digitális Társadalom kutatócsoport tagja, s az SZTE BTK Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszék docense.

² BÁRÁNY 1791 k., Harmadik beszélgetés.

³ Lásd például: BÁRÁNY–GYÁRFÁS 1990a.; DEBRECZENI 2000, 210–214.; KOVÁCS Á. 2011, 81–101.; DEÁK–ZVARA 2012, 23–24, 64–65.; ZVARA 2012, 64–74.

⁴ GYÁRFÁS 1990, 49.

⁵ DEÁK–ZVARA 2012, 23.

⁶ KOVÁCS Á. 2011, 89.; RÉVAI 1791.

⁷ BÁRÁNY 1791a. – Eredetileg a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* 1791-es mellékletében jelent meg.

⁸ RÉVAI 1791, 68.; ZVARA 2013, 604. – Feladata: „a Játék-Ház látó Tisztje (Inspector Theatri) ennek az a Kötelessége fog lenni, hogy a Magyar Játzó Paitásságnak Magyar Nyelven, elegendő, és alkalmas darabokat készíttessen. Nevezetesen Pesten ilyen kezdete lehetne, ennek az ohaitott Magyar Játzó Paitásságnak. Minthogy itt a mostani egész Játzó-Társaság olyan négy kisebb Paitásságból áll, hogy ezek közül mind egyike, mint egy nyolcz szemlékből álván egy héten tsak egyszer jádszik, tehát kívánni kell, hogy a közönséges Játék néző Hely-Igazgatója, az Esztendőnek

Széchenyi Ferenc (1754–1820)

zinczy Ferencnek írott leveleiben többször is emleget egy kiadatlan Seneca-fordítást: „Senecán kívül Bátyámnak minden munkái – melyek számosak, kezemen mennek keresztül.”¹⁸ S a korszak legsikeresebb lapja, a Görög Demeter (1760–1833) és Kerekes Sámuel (1760–1800) által szerkesztett *Hadi és Más Nevezetes Történetek* 1791 májusában tudósítja olvasóit arról,

Bárany Péter ismert írásainak döntő része egy rendkívül szűk időintervallumban készült, illetve jelent meg nyomtatásban. A kevés mű azonban változatos témákat tartalmaz: egy röpiratában a nőknek az országgyűlésbe való beengedése mellett érvel (1790, németül: 1791),⁹ színpadi műveket írt (1790, 1792),¹⁰ elkészíti az első magyar nyelvű pszichológiát (1790)¹¹ és a már említett írását a Magyar Tudós Társaságról (1791), lefordítja Johann Ludwig Ewaldnak a felvilágosodásról szóló munkáját (1791),¹² egy évtized múlva allegorikus költeményt írt Széchenyi Ferenc leánya, Franciska és Batthyány Miklós házasságkötése alkalmából (1802),¹³ s csak tizenöt év múlva jelent meg két értekezése a *Tudományos Gyűjteményben*.¹⁴ Báránynak azonban ennél jóval több írása készült, de azok nyomtatásban sosem jelentek meg, elvesztek a miskolci árvíz (1878) idején,¹⁵ vagy lappanganak.

Széchenyi Ferenczel Miskolcra költözése után is tartotta a kapcsolatot,¹⁶ több, a grófnak írt levele is ismert; ezekből tudható, hogy rendszeresen foglalkozott filozófiával, és több munkát magyarra fordított (1817), s az egyikhez Széchenyi anyagi támogatását kérte (1818. február 27.).¹⁷ Az unokatestvér, Bárany Ágoston (1798–1849) Ka-

végével, a negyedik Paitásságot botsássa el, és előre tett Hir-adással, válogasson ugyan annyi Személybül álló Magyar Paitásságot, a mely minden héten az el botsátott Paitásságnak Játék részét, helyre üsse, a Társaság Játék látó Tisztjének igazgatása alatt.” Lásd: SZELESTEI N. 1998, 400–401.

⁹ BÁRANY 1790b. Kiadta: HÁMORI 2007, 196–204. A műből részleteket közöl: TÜSKÉS–LENGYEL szerk. 2015, 652–663.; A műről újabban: BIRÓ A. 2020. – Bárany Péter írásának német nyelvű változata: BÁRANY 1791b.

¹⁰ BÁRANY 1790c. Kiadta: GYÁRFÁS 1986, 2008. – BÁRANY 1792.

¹¹ BÁRANY 1790a. Kiadta: BÁRANY–GYÁRFÁS 1990. A műből részleteket közöl: TÜSKÉS–LENGYEL szerk. 2010, 139–145.

¹² EWALD–BÁRANY 1791.

¹³ BÁRANY 1802. – Ezen a nyomtatványon sem szerepel Bárany Péter neve, de többen az ő versének tartják, így például BÁRANY–GYÁRFÁS 1990, 248, 205–208.; GYÁRFÁS 1986, 190–191.

¹⁴ BÁRANY 1817a., BÁRANY 1817b.

¹⁵ BÁRANY–GYÁRFÁS 1990, 185.

¹⁶ Széchenyi egykori kedves titkárát is megajándékozta könyvtárkatalógusával, s Bárany köszönőlevele is ismert: DEÁK–ZVARA 2012, 24, 64–65, 233.

¹⁷ OLOFFSON 1940, 105.

¹⁸ Bárany Ágoston Kazinczy Ferenchez, 1827. augusztus 20. Kiadta: KAZINCZY–VÁCZY 1910, Nr. 4822. Lásd még: Nr. 4798., 4803. Idézi: BÁRANY–GYÁRFÁS 1990, 191.

hogy „Bárány úr – a nyertes *Magyar Psychológiának Szerzője*, most fordítja Campe *kleine Seelenlehre für Kinder*. Ez a kis Munka mintegy bevezető gyanánt fog lenni a Lélekről való felsőbb Tudományra.”¹⁹ Majd négy hónappal később türelmetlenül írják, hogy „Nagyon kívánnánk már látni nyomtatásban a *Lélekről való tudományt* is, melyet Bárány úr készít.”²⁰

Bárány Péter ismert írásai tehát ezek, mindössze tizenkét mű. A megjelenési éveket tekintve jól látszik, hogy „szépirodalmi-politikai tevékenységének ... aktivitása 1795 körül megszakad”.²¹ Feltehetően a Martinovics-per, a megtorlások és a szigorodó cenzúra (is) szerepet játszott ebben: Széchenyi Ferenc korábbi titkára, Hajnóczy József (1750–1795) húgának írt egy olyan listát, amelyen azok neve szerepelt, akiktől szeretett volna elbúcsúzni, Bárányé is rajta volt;²² valamint Bárány Péter két művét, a *Korvinus Mátyást* és a *Magyar Pszichológiát* nem engedte a cenzúra megjelentetni. Az egykori titkár további életútját tekintve azonban azt látjuk, hogy habár írói működésében az 1795-ös év egyfajta cezúrát jelentett, hivatalviseléseiben ez nem tükröződik, továbbra is jelentős pozíciókat töltött be: 1803-tól Miskolcon vármegyei tisztviselőként dolgozott, majd 1813-tól Ferdinand Bretzenheim herceg regéci és sárospataki, végül 1820-tól Erdélyben Szepesy Ignác (1780–1838) püspöki birtokait igazgatta.²³

A MŰ: KISDED LÉLEKTUDOMÁNY

A kézirat keletkezése és sorsa

Bárány Péter két kéziratban maradt írásának – a *Jelenséges Lélek=ményn*ek és a *Kisded Lélektudomány*nak – hasonló sorsa részben szerencsésnek, részben szerencsétlennek mondható: elkészültükkor nem jelen(het)tek meg, közel kétszáz évig lappangtak, de végül előkerültek, és az adott tudományterület képviselői megismerhették, illetve megismerhetik. Ugyanakkor eszméletörténeti jelentőségüket korukban, a felvilágosodás idején nem tudták kifejezni.

A 18–19. század fordulója a filozófiai disputák és az eszmei küzdelmek egyik pezsgő időszaka, amelyben négy vitapozíciót különböztethetünk meg.²⁴ Témánk és Bárány Péter szempontjából a kantianus nézeteket kell kiemelni, amelyek ismerete a központi papneveldek és a református kollégiumok diákjai, tanárai körében is igen elterjedt volt.²⁵ Immanuel Kant (1724–1804) hazai követői közt említhetjük többek között Koppi Károlyt, Nagy Sámuel és Bárány Pétert is, akik közvetve és közvetlenül is kapcsolódnak egymáshoz. Előbbi a pesti bölcsészkaron volt Bárány kedves tanára, s itt, „a pesti egyetem kantianus tanárainak ... szellemi közegében” írta meg a *Kisded Lélektudomány* szerzője a díjnyertes pszichológiai munkáját.²⁶ Nagy Sámuel (1773?–1810) kapcsán érdemes kiemelni azt, hogy míg 1793-ban a debreceni diákoknak tanította a königsbergi filozófus tanait, mindeközben Heinrich Sander

¹⁹ HMNT 1791. május 3. 550.

²⁰ HMNT 1791. szeptember 2. 293.

²¹ Kovács Á. 2011, 91.

²² BENDA 1952, 780.: „Bárány Péter Széchenyi Ferenc titkára”; Kovács Á. 2011, 87.

²³ BÁRÁNY–GYÁRFÁS, 1990, 186.; Kovács Á. 2011, 86–87.

²⁴ DEBRECZENI 2009, 405–406.

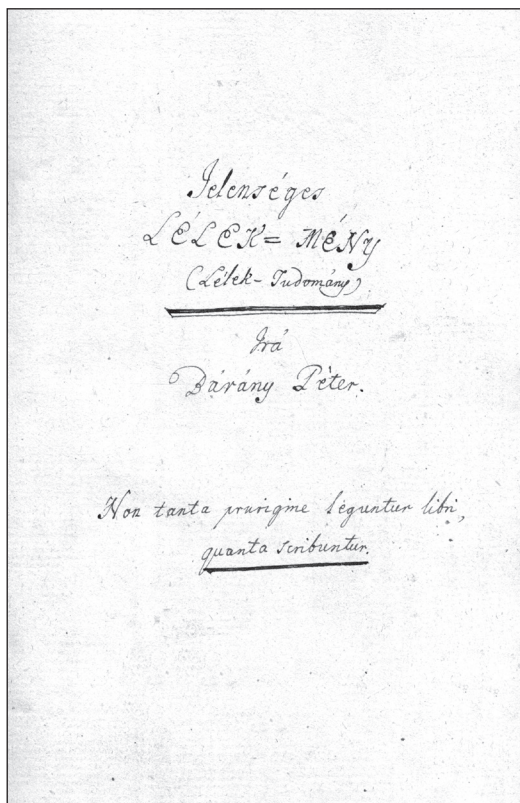
²⁵ DEBRECZENI 2009, 393–394., 406. – Kant első magyar követőiről: HORKAY 1974.; HORKAY 2018.; SÁRVÁRI–BRIGOVÁČZ–LAKNER 2023.

²⁶ DEBRECZENI 2009, 393.

(1754–1782) fizikoteológiai művét is lefordította (*Az Istennek jósága és böltsessége a' természetben*, Pozsony–Komárom, 1794). Báránéhoz hasonlóan Nagy is magyarul tárta az olvasók elé Campe *Kleine Seelenlehre für Kinder* című könyvét (Pozsony–Komárom, 1794), amelyet Szentgyörgyi István (1736–1799) Kazinczy Ferencnek írott levelében (1794) dicsér. Szentgyörgyi az *Előbeszédben* olvasható ezen részt emeli ki: „az Istennek esmeretire a' természet után kell vezetni kezdeni a' gyermekeket, úgy vinni tovább a' ki jelentetett dolgokra”,²⁷ amely Nagy-gondolat ismét a fizikoteologizmus felé mutat. A korszak vitáinak egyik legfontosabb témája pedig a lélek halhatatlansága.²⁸ Bárány Pétert mind Kant eszméinek magyarországi jelenléte, mind a lélek halhatatlansága kapcsán kiemelt figyelem illeti meg.

Görög Demeterék ebben a szellemi miliőben, 1789-ben tették közzé felhívásukat a *Magyar Kurírban*²⁹ egy magyar nyelvű pszichológiai munka megírására, amelynek témája szorosan kapcsolódik a korszak vitáihoz, másrészt pedig nyelvi kihívást is jelentett. Az első helyezettnek a pályázat kiírói 30 aranyat, a kézirat kiadását, és abból 150 példányt ígértek. Görögék az eredményről már saját lapjukban, a *Hadi és Más Nevezetes Történetekben* számoltak be: három pályamű készült el, melyek közül Bárány Péter kézírata, a *Jelenséges Lélek=mény* nyerte el az első díjat.³⁰ A díjátadásra 1791 januárjában került sor, ahol az első helyezést elért munka szerzője beszédében Kantot „e' jelenlévő Világ, leg első Böltselkedőjének” nevezi,³¹ s kifejti gondolatait Kantról – így ez a beszéd „fontos dokumentuma a kantianus filozófiai tájékozódás hazai történetének”.³²

Azonban hiába az elsőség, meglepő módon mégsem Bárány, hanem Pálóczi Horváth Ádám (1760–1820) második helyezést kapott munkája jelent meg *Psychologia azaz a lélekről való tudomány* címmel.³³ Oka mindennek feltehetően Bárány írásának kantianus szellemisé-

Bárány Péter, *Jelenséges Lélek=mény*, h. n., 1790

²⁷ KAZINCZY–VÁCZY 1891, 372. Nr. 450.

²⁸ BÍRÓ F. 1995, 146–149.; BOGÁR 2002, 543–544.; DEBRECZENI 2009, 396–400.; LACZHÁZI 2011.; HERMANN 2011.

²⁹ *Magyar Kurír* 1789. január 31. 109–112. Lásd még: HMNT 1790. június 8. 726–727.

³⁰ HMNT 1790. december 14. 742–743.; HMNT 1791. január 25. 89–95.

³¹ HMNT 1791. január 25. 89–95.; DEBRECZENI 2000, 213.

³² DEBRECZENI 2000, 212.

³³ PÁLÓCZI HORVÁTH 1792. A műből részleteket közöl: TÜSKÉS–LENGYEL szerk. 2010, 157–169. A műről újabb: CSABAI 2011.; LACZHÁZI 2011.; MÉSZÁROS 2020.

ge.³⁴ Laczházi Gyula azonban felhívja a figyelmet arra, hogy habár Bárány ismerte Kant írásait, s nézeteinek több elemét is beépítette művébe, a német filozófus csak az egyik forrás, így a *Jelenséges Lélek=mény* jellemzésekor „nem elegendő a kanti gondolatok jelenlétének regisztrálása”.³⁵

Feltehetően erre utal Bárány Péter egy 1826. augusztus 12-én, Széchenyi Istvánnak írt levelében: „M. Görög Demeter Úr [...] késett annak ki-nyomtatásával, a mostani Uralkodás alatt kívánta tőlem, hogy a’ meg koronázott Pszichológiát új formába öntsem. De én azt nem tehettem azért, mert a’ mi egyszer tetszett, annak mindenkor tetszeni kell, ’s azértis, mert akkor Nagyságos Ura Attja’ Secretariussa lévén a’ saját foglalatosságaim miatt arra többé üdöm nem volt, így tehát ennek újra leendő ki-dolgozása el-maradt.”³⁶ Vagyis Görög szerint a *Jelenséges Lélek=mény* szellemisége nem egészen megfelelő az akkori uralkodás alatt (I. Ferenc), így nem adható ki;³⁷ feltehetően a Bécsben jól tájékozott lapszerkesztő tudta, hogy a cenzúra megakadályozta volna a mű kiadását. Javaslatára szerint Báránynak át kellett volna írnia, ő azonban ezt megtagadta, így a kézirat a *Hadi Történetek* archívumába, a kiadatlan kéziratok közé került. Az első magyar nyelvű pszichológia később Toldy Ferenc (1805–1875) jóvoltából került az akadémia könyvtárába,³⁸ ahol Gyárfás Ágnes találta meg, s 1990-ben, elkészülte után 200 évvel jelent meg először nyomtatásban.³⁹

Bárány Péter másik, a jelen kötetben kiadásra kerülő *Kisded Lélektudomány* című fordítása mind műfajában, mint tartalmában kapcsolódik a *Jelenséges Lélek=mény*hez, s talán ezzel magyarázható, hogy a munka hasonló sorsa jutott. A mű készültéről maga Bárány Péter számolt be díjnyertes munkája előljáró beszédében: „Bátor pedig én ezen munkát későbbben akarám vala közre botsátani; azért, mert azoknak számára, kik ezen tudományban még járatlanok, Campe kis Lélektudományát Szándékoztam Magyarra fordítani: Mindazon által, mivel mind kedves Hazámnak java, mind ezen titokban lévő érdemes Hazafinak ditsőséges akarátja egyszerre szívemre hatott: azért adom most ki ezen munkát, melylyet tsak egy- vagy két esztendő múlva kell vala közönségessé tennem.”⁴⁰ S Görög Demeterék is tudósították olvasóikat a *Hadi Történetek*ben a munka készültéről.⁴¹ A kézirat sorsáról többet nem lehetett tudni, még azt sem, hogy Bárány Péter befejezte-e ezen fordítását. 2011-ben, amikor a kismartoni Esterházy-könyvtárban megtaláltam a kéziratot, immár bizonyossá vált, hogy Bárány elkészült a munkájával, de feltehetőleg Görög Demeter ennek megjelentetésével sem próbálkozott meg, így az a lapszerkesztőnél maradt.

Görög Demeter nemcsak lapszerkesztő, hanem a kor egyik legelismertebb nevelője is volt,⁴² így többek között Esterházy Pál Antalé (1786–1866). A későbbi diplomata és miniszter apja, Miklós herceg (1765–1833) vásárolta meg a Görög-könyvtárat, amely ma a kismartoni Esterházy-kastélyban található.⁴³ A tudós hazafi könyvtárába került könyvek a kéziratokkal együtt – amelyek a *Hadi és Más Nevezetes Történetek*hez, későbbi nevén a bécsi *Magyar*

³⁴ Bárány művét többen is kantianus szövegnek titulálják, így például: BOGÁR 2002, 546.

³⁵ LACZHÁZI 2011, 143.

³⁶ Idézi: BÁRÁNY–GYÁRFÁS 1990, 191.; BOGÁR 2002, 546–547.

³⁷ Kant szövegeinek olvasását a katolikus iskolákban 1795-ben tiltották be. BÁRÁNY–GYÁRFÁS 1990, 199.

³⁸ BÁRÁNY–GYÁRFÁS 1990, 365.

³⁹ BÁRÁNY–GYÁRFÁS 1990.

⁴⁰ BÁRÁNY–GYÁRFÁS 1990, 9.

⁴¹ Lásd a 19. és a 20. jegyzetet.

⁴² HAJNAL 1927, 115–118.; ZVARA 2016, 41–51.

⁴³ ZVARA 2016, 99–101., 160–161.; ZVARA 2020, 142–143.

*Hirmondó*hoz beküldött írások – három olyan kötetet jelentenek, amelyekben közel száz kisebb terjedelmű írás található, emellett tizennégy önálló kötetben lévő kéziratot, melyek döntően magyar nyelvű irodalmi, filozófiai, pszichológiai, pedagógiai és természettudományi írások, értekezések, versek és levelek. S ezek egyike Bárány Péter *Kisded Lélektudománya*, amely a No. 8094. jelzet alatt található. A kézirat negyedréti alakú, papírkötéses; eredetileg számozatlan, utólag a gyűjtemény könyvtárosa, Gaál György (1783–1855)⁴⁴ számozhatott be minden negyedik lapot, így az [170] oldalas.

Joachim Heinrich Campe (1746–1818)

A fordítás alapjául szolgáló mű, Joachim Heinrich Campe német pedagógus *Kleine Seelenlehre für Kinder* (Hamburg, 1780) című munkája a korban népszerű könyv, Magyarországon is jól ismerték. Festetics László (1785–1846) nevelője, Péteri Takáts József (1767–1821) is felsorolta a nevelésről készített értekezésében. Campe az egyik legfontosabb azon „nevezetes új nevelők” közül, akinek munkáit Takáts mindenképpen fontosnak tartotta használni a gyermeknevelésben.⁴⁵

A német író a gyerekirodalom egyik megalapítója,⁴⁶ aki a fiatalok életkorát figyelembe véve írt számukra könyveket.⁴⁷ Több népszerű ifjúsági regény szerzője, ezek egyike a *Robinson der Jüngere* (Hamburg 1779–1780), a másik pedig a *Die Entdeckung von Amerika* (Braunschweig, 1781). Előbbi forrása az angol Daniel Defoe *Robinson Crusoe*-ja (London, 1719), amely egy igazi sikertörténet, hiszen háromszáz éve töretlen a népszerűsége.⁴⁸ A sikerhez nagyban hozzájárult Campe is, hiszen az ő *Robinsonja* az eredeti szabad fordítása, illetve átdolgozása. Bárány a *Kisded Lélektudományban* is megemlíti annak kapcsán, hogy az ember társas lény, így ha egy puszta szigetre jutna az ember, mint az ifjabbik Robinson, akkor „...leg-alább egyet kell az embernek szeretni, ha meg-elégedve akar az ember élni” – s az lehet egy pók, egy láma vagy egy publikány madár, azaz papagáj.⁴⁹ A nagy sikerű mű hazai népszerűségét jól mutatja, hogy hét éven belül két magyar fordítása is megjelent,⁵⁰ először Gelei József (1754–1838) tanár tolmácsolásában (*Ifjabbik Robinson*, Pozsony, 1787).⁵¹ A munkáról maga Kazinczy Ferenc is elismerően szólt a *Magyar Museumbeli* recenziójában: „Ez a’ könyv eggyike a’ leg-olvashatóbb fordításainknak”, s a szöveg javára szolgál, hogy „egy-

⁴⁴ ZVARA 2015, 79–92.

⁴⁵ STOHL 2008, 213, 220, 223.

⁴⁶ EWERS 1996.; EWERS 2010.; FEHÉR 2000, 90.; LABÁDI 2009, 683–686.

⁴⁷ Erről lásd: CAMPE 1779–1784.

⁴⁸ A könyv Defoe neve nélkül jelent meg, teljes címe: *The Life and Strange Surprising Adventures of Robinson Crusoe, of York, Mariner: Who lived Eight and Twenty Years, all alone in an un-inhabited Island on the Coast of America, near the Mouth of the Great River of Oroonoke; Having been cast on Shore by Shipwreck, wherein all the Men perished but himself. With An Account how he was at last as strangely deliver’d by Pyrates*, Written by Himself, London, W. Taylor, 1719. Minderről lásd: BÉRES 2021, 4.

⁴⁹ BÁRÁNY 1791 k., Nyoltzadik beszélgetés. Jelen kötetben: 95.

⁵⁰ A *Robinson Crusoe* első ismert magyar olvasója (vagy legalábbis a könyv birtoklója) Dobai Székely Sámuel lehetett, aki 1737. évi kalendáriumába feljegyezte, hogy a „Historja Robinson Crouse”-t kölcsönadta bátyjának. Mivel 1719-es, első megjelenése óta számos kiadása jelent meg, nem tudni, hogy melyik kiadás volt meg a neves gyűjtőnek. Vö. FALLENBÜHL 1976, 129.

⁵¹ Gelei könyvét ismerte Bárány Péter, hiszen a Robinson-történet kapcsán megemlíti annak magyar fordítását: „Ifjabbik Robinson. Fordította Gelei József 1787.” BÁRÁNY 1791 k., Nyoltzadik beszélgetés. Jelen kötetben: 107., 413. lábjegyzet.

Kleine Seelenlehre
für Kinder

von

J. H. Campe.

Neue Auflage.

Mit vier neugestochenen Kupfertafeln in Quart.

W i e n,

gedruckt im k. k. Taubstummen-Institute

1789.

Joachim Heinrich Campe, *Kleine Seelenlehre für Kinder*
Wien, Taubstummen, 1789

nehány idiotismust” kivéve nem akadt „semmi olyan homályosságra, melyet a’ figyelmetesen olvasó gyermek is meg ne érthessen”.⁵² A második „fordító” a nyelvész Gyarmathi Sámuel (1751–1830), aki tulajdonképpen Gelei munkáját adta ki (Kolozsvár, 1794) a saját neve alatt.⁵³

A 18–19. század fordulóján, illetve első felében megjelent magyar fordítások közül a fentebb említett két munka, Geleié és Gyarmathié, a morális és pedagógiai vonatkozású robinzonádok sorába illeszkedik.⁵⁴ Elképesztő sikerét tulajdonképpen főképpen pont ennek köszönheti, vagyis „a Robinson Crusoe eredeti tanítópéldázatának, morális eszméinek felhangosítása egy narrativizált pietista didaxist szólaltat meg, közvetlen formában” – fogalmaz Béres Norbert regénymonográfiájában.⁵⁵ A pietizmus ugyanis a hangsúlyt többek között a kegyes élet gyakorlataira és a példaadó, szorgalmas életre teszi,⁵⁶ ezek bemutatására pedig kiváló olvasmányoknak bizonyult az ifjabbik Robinson története.

A Kisded Lélektudomány fordításai

A 18. század legvégén Campe nagy sikerű művét Bárány Péteren kívül még ketten fordították le magyar nyelvre. Az egyikük Benke Mihály (1757 k.–1817) református lelkész, a nagyenyedi kollégium tanára, aki a *Hadi és Más Nevezetes Történetek*, illetve a lap kiadványainak egyik erdélyi kollektora volt.⁵⁷ Benke munkálatairól Görög Demeterék számoltak be 1789-ben: „...T. Beke [!] Úr Campének a *Lélekről való Tanítást* (Seelenlehre) fordítja magyarra.”⁵⁸ A fordítás ugyan elkészült *Kis Lélek-tudomány (Psychologia)* címmel, s el is küldte Görögnek talán a kiadás reményében, de ahogy Bárány műve, ez sem jelent meg nyomtatásban.⁵⁹

A másik személy az orvos és műfordító Nagy Sámuel (1773?–1810). Körülbelül huszonegy éves volt, amikor megjelent fordítása, a *Psychologia Cápéból* (Pozsony–Komárom, 1794).⁶⁰ S ugyanebben az évben jelent meg a fizikoteológia egyik alapmunkája, Heinrich Sander *Az Istennek jósága és bölcsessége a természetben* (Pozsony–Komárom, 1794) című könyve – ezen műveket még debreceni diákként, a „studium communio” egyik központi személyeként fordította le.⁶¹ A *Psychologia* Nagy Sámuel neve nélkül került ki a sajtó alól, amelynek egyik oka a kedvezőtlen hazai helyzet, ugyanis Magyarországon megkezdődött a Martinovics-per.

A három fordító közül egyedül Nagy Sámuelé jelent meg nyomtatásban. Adódik a kérdés, hogy ismert volt-e számukra egymás munkája. Bárány Péter és Benke Mihály esetében talán válaszolhatunk igennel, hiszen fordításaikról tudott Görög Demeter, s mindkét munkálatról beszámolt lapja olvasóinak. Ők ketten szinte egy időben (1789–1791) dolgoztak, s kézírataik sorsa is hasonló sorsa jutott. Nagy Sámuel munkálatairól azonban Bárány és Benke aligha tudhatott, arról tudósítás nem jelent meg, ráadásul évekkel később, 1794-ben került ki a sajtó

⁵² MUSEUM 2004, 41.

⁵³ FEHÉR 2000, 90.; BÉRES 2023, 98.

⁵⁴ BÉRES 2023, 97. Ide sorolható még Vajda Péter fordítása (1836) is, Székér Joachimé (1808–1809) azonban „az egzotikumot mintázó kalandhistóriára ... szolgál példaként”.

⁵⁵ BÉRES 2023, 100. A fordításokról: 97–103.

⁵⁶ BÉRES 2023, 100.

⁵⁷ PAVERCSIK 2007, 83, 84.

⁵⁸ HMNT 1789. március 2. 276.

⁵⁹ Lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: No. 9346.

⁶⁰ A műből részleteket közöl: Tüskés–LENGYEL szerk., 2010, 184–196.

⁶¹ DEBRECZENI 2009, 46.

alól. A három fordítást egymás mellé téve különböző eredményt látunk: Bárány Péter fordított a legszabadabban: vannak az eredeti szövegben nem szereplő, saját megjegyzései, egy-két alkalommal kihagyott az eredeti szövegből egy-egy párbeszédet, magyar neveket adott a gyerekeknek, az eredeti szövegben előforduló német személy- és helynevek helyett pedig magyar változatokat adott meg. Nagy Sámuel is magyarít néha, így ő is magyar keresztnéveket ad a fiúknak, s német példát is átír magyarra; van saját, a német szövegben nem szereplő jegyzete is,⁶² ami természettudományos olvasottságát mutatja; továbbá olykor a magyarra lefordított német szakkifejezés latin megfelelőjét is megadja.⁶³ Benke Mihály fordítása tűnik a leghívebbnek, de a gyerekneveket ő is magyarította (pontosabban ő a német nevek magyar változatát adta meg, míg Bárány és Nagy nem). S ahogy Bárány, úgy Benke is utal Campe Robinsonja kapcsán Gelei József fordítására.⁶⁴

Campe eredeti művét Bárány Péterével összehasonlítva azt látjuk, hogy az nem egyszerűen fordítás, több annál.⁶⁵ Bárány szövege ugyan nagyrészt híven követi a német pedagógus írását, azonban olykor jó alkalomnak érezhette, hogy saját gondolatait is beleszője fordításába, sőt, néha saját párbeszédrészekkel is kiegészítette az adott szövegrészt a jobb érthetőség kedvéért. Feltehetően ezért húzta ki a műve címlapján szereplő „Magyarul ki-adá”-t, s javította át később „ki-dolgozá”-ra. Több helyen szemléletesebben, színebben adja vissza az eredeti szöveg értelmét, s ezen részekben megmutatkozik kiváló írói vénája és pedagógus volta. Ennek egyik legszemléletesebb példája az a bevezető szöveg, ami Campe szövegének jelentősen átirított változata.⁶⁶ Ezenkívül az eredeti szöveg példáinak egy részét magyar példákkal helyettesíti: így amikor a Nevelő (*Vater*) azt kéri, hogy a gyerekek nevezzenek meg perzsa királyokat, akkor Bárány a magyar királyokat említi,⁶⁷ Claudius Claudianus helyett pedig Orczy Lőrinc-verset idéz;⁶⁸ ezek által a magyar olvasók is közelebb érezhetik magukat a szöveghez. Bárány Péter fordítói munkamódszere jól követhető szövegjavításai alapján. Viszonylag könnyedén fordít, nagyobb javításai a szöveg elején fordulnak elő, amikor egy-egy szót, kifejezést átirít, párbeszédrészeket javított, majd a nyers szöveget újraolvasva korrigált még néhány kifejezést, amit a legtöbb esetben a tinta színe is jól mutat.

A bevezetőn kívül tizennégy dialógusban (*Gespräch*)⁶⁹ beszélget egy Nevelő hat nyolc-tíz éves gyerekkel⁷⁰ a lélekről és annak tulajdonságairól, amelyek egyfajta előzetes ismeretek a tényleges vallási tanításhoz.⁷¹ A párbeszédnek folyamán több példán, történelmi eseményen keresztül az ember helyes viselkedéséről, életmódjáról, értékekről, igazságosságról, a helyes

⁶² Például az 'Idea', azaz az eszmét meghatározása és fajtái: CAMPE–NAGY S. 1794, 22–23.; az orangutánról: CAMPE–NAGY S. 1794, 41–42. (Nagy itt megadja ismereteinek forrását is: „Carl. Linnee, Systh. – Ch. Bonnet. Contempl. Ch. XII.”); a lámáról: CAMPE–NAGY S. 1794, 72–73.

⁶³ Például: „Praec.: 'S erre nézve, hogy neveztetik az olyan Világos eszmét? Károly: Zavarosnak (confusa Idea).” CAMPE–NAGY S. 1794, 21.

⁶⁴ ZVARA 2012, 67–70.

⁶⁵ KOVÁCS J. 2024, 99.

⁶⁶ CAMPE 1780, 19–20.

⁶⁷ BÁRÁNY 1791 k., Második Beszélgetés. Jelen kötetben: 33.

⁶⁸ BÁRÁNY 1791 k., Hatodik Beszélgetés. Jelen kötetben: 77.

⁶⁹ Az eredeti kötetben szerepel még Campe tizenhat oldalas előszava (*Vorrede*) is, azt azonban Bárány Péter nem fordította le, pedig fontos része lenne a kötetnek, hiszen itt olvashatunk a szerző céljairól.

⁷⁰ Az eredeti Campe-szövegben a beszélgetések vezetője a 'Vater', akit Bárány Péter először 'Házi Gazdá'-nak fordított, de azt később 'Nevelő'-re javította. A gyerekek nevei Campénél: Johannes, Diederich, Nikolas, Gotlieb, Mathias, Ferdinand, Báránynál: Jantsi, Pista, Andris, Gyuri, Matyi, Ferkó.

⁷¹ CAMPE 1780, 6. – Campe művének és módszerének elemzése: BÜHLER 2005, 883–886.

magaviseletről és erkölcsről is tanulnak a gyerekek – s így jön elő Káin és Ábel, Nagy Sándor és Kleitosz, Artemiszia és Mauszolosz vagy Damón és Pythias története. Campe pedagógiai módszerének egyik fontos eleme, hogy az egyes témákhoz egy-egy képet (*Kupferstich*) is megnéznék, s részletesen kielemezzik az azokon lévő személyek arckifejezéseit, gesztusait, viselkedését.

A lélek halhatatlansága

A *Kisded Lélektudomány* utolsó dialógusában, mintegy csúcspontként, a lélek halhatatlansága lesz a téma. Jantsi teszi fel azt a kérdést, hogy vajon „honnét tuggyuk azt, hogy a' lélek a' testtel meg nem hal, hanem örökké él?” Mivel azonban „mi keresztények, ezen vigasztaló hírt” ismerjük, így pontosít kérdésén: „honnét tudhatyák a' nem keresztény emberek, hogy az ő lelkek halhatatlan?” Ekkor kerül elő Szókratész (Kr. e. 469–Kr. e. 399) képe, aki fogságban ül és elmélkedik „a' léleknek halhatatlanságáról”. A görög filozófus több dologból is rájöhetett, hogy lelke halhatatlan. Ezek magyarázata helyett a Nevelő azt kéri, hogy a gyerekek képzeljék magukat Szókratész helyébe, legyenek „kis Sokrates”-ek. Kívánják azt, hogy lelkük legyen halhatatlan, de hogy valóban az-e, azt eddig senki sem tudta volna biztosan megmondani; ezért ki kell próbálni, hogy nem tudnának-e maguk is meggyőződni arról. A végső érv pedig: Isten mindenhatósága elpusztíthatná a lelkeket, de nem tesz ilyet. Ő, „a' ki leg-tekéltessebb valóság”, nem lehet „olylan álhatatlan, hogy azt, a' mit halhatatlanságra alkotott, minden ok nélkül semmivé tegye”. S mivel a lélek sem magától nem halhat meg, sem az nem pusztíthatja el újra, aki teremtette, ebből az következik, hogy „örökké kell élnie”.⁷²

A beszélgetésekből még egy részletet emelnék ki, amely tulajdonképpen a lélek halhatatlanságának témáját vezeti fel. A Nevelő a saját és a gyerekek haláláról kezd el gondolkodni, ami akár azonnal megtörténhet. A „haltt test” azután koporsóba kerül, eltemetik a földbe, „s a' férgektől emésztettetik-meg”. Ez ugyan most nem kellemes dolog, de nem is kellemetlen, mondja, hiszen „a' mi osztán következik, a' mi önnön magunkkal – az az lelkünkkel történni fog, az ám kellemetes”. Gyuri ekkor megkérdi a Nevelőt, hogy „Mi történik tehát a' mi lelkünkkel?”⁷³ S arra válasz a fizikoteologizmusból is ismert 'hernyó-lepke' példázat egyik szemléletes leírása, amely az elmúlás, a feltámadás és az isteni nagyszerűség egyik szép exempluma:⁷⁴ „Mi történik? Az, a' mi a' hernyóval, ki télen által magát házikójába rejtven Tavaszkor ki-repít belőle, úgy, mint lepke! Mit gondoltok, nem örvend-e azon a' lepke, midőn magát olyan könnyen érzi, midőn láttya, hogy sokkal szebb, sokkal tekéltessebb állattá vált, 's már ezer meg ezer virágokra repdeshet, azokból édes mézet szedhet, holott az előtt nagy nehezen kapaszkodott egy levélről a' másikra, hogy valamin rágódhasson? 'S vélitek, hogy ezen hernyó, ha ezen változását előre láthatta volna, azon már előre örvendezett volna?”⁷⁵

Ahogy korábban szóba került, a korszakban élénk vita zajlott a lélek halhatatlanságáról. A témában különböző műfajú, magyar nyelvű művek – legyenek azok szaktudományos, ismeretterjesztő, filozófiai könyvek, írások vagy verses elmélkedések – láttak napvilágot,⁷⁶ így többek között: Rácz Sámuel *A physiologiának rövid sommája* (Pest, 1789), Kazinczy Ferenc *Jegy-*

⁷² BÁRÁNY 1791 k., Tizennegyedik Beszélgetés. Jelen kötetben: 155.

⁷³ BÁRÁNY 1791 k., Tizennegyedik Beszélgetés. Jelen kötetben: 148.

⁷⁴ Újabban lásd: IMRE 2024, 199–200.

⁷⁵ BÁRÁNY 1791 k., Tizennegyedik Beszélgetés. Jelen kötetben: 149.

⁷⁶ DEBRECZENI 2009, 397.

zések... (1790),⁷⁷ Fronius Mihály *Egy Erdélyben Brassó körül 1781-ben talált vad-embernek le-írása* (1790),⁷⁸ Pajor Gáspár *Fédon, vagy a lélek halhatatlanságáról* (Pest, 1793), Édes Ger-
gely *Természet könyve* (Kassa, 1793) – s immár ide sorolhatjuk Bárány Péternek közel 230 év
után megjelenő fordítását, a *Kisdéd Léletudományt* is.

SZÖVEGKÖZLÉSI ELVEK⁷⁹

A szövegkritikai közlés a *Csokonai Vitéz Mihály levelezése* nyomtatott kiadása elveit köve-
ti⁸⁰ a jelen anyagra adaptálva, és alkalmazkodva a HUN–REN Klasszikus Magyar Irodalmi
Textológiai Kutatócsoport levelezéskiadásai ugyancsak azon alapuló szövegközléseihez. En-
nek megfelelően a betűhív közlés elvét követjük a lehető legteljesebb mértékben.

A szokásos rövidítéseket (pl. p. o.) meghagytuk eredeti alakjukban, s azokat a *Szómagya-
rázatok és rövidítések* című fejezetben oldottuk fel.

Az alkalmazott jelek feloldása a következő:

[ ] szövegkritikai jegyzetekben a sajtó alá rendező kiegészítései, megjegyzései. A főszöveg-
ben ezen jelet a szövegi rövidítések feloldásakor használtuk.

| | szövegkritikai jegyzetekben betoldott szöveg, amelynek helyét is jelöljük. A főszövegbe
beemljük a betoldott pluszszövegrészt, a betoldásra utaló szövegkritikai jel nélkül. Csak a
kapcsolódó lábjegyzetben szerepelnek a szövegkritikai jelek, köztük megismételve a betoldott
rész, majd utána önálló mondatban, [ ] között jelezve, hogy a főszöveghez képest az eredeti-
ben hol szerepel a lapon a betoldás.

{ } Bárány Péter által betoldott, az eredeti német szövegben nem szereplő részek jelölése a
főszövegben és a lábjegyzetekben {*}.

< > szövegkritikai jegyzetekben a kéziratban áthúzott szöveg. Tehát ez esetben a főszöveg-
ből kimarad az áthúzott rész, és ezt csak a lábjegyzetben, a < > jelek közé beírva szerepeltetjük.

<...> szövegkritikai jegyzetekben a kéziratban áthúzott, olvashatatlan szöveg. Ez a jelzés
szintén csak a lábjegyzetek között szerepel, a főszövegben semmi nem utal a hiányra.

[em.] emendálva. Csak értelemzavaró helyzetben alkalmaztuk.

Dólt betű utal a főszövegben eredetileg aláhúzott szövegelemekre, kivéve a nevelő és a
gyerekek neveit, azok kiskapitálissal szerepelnek.

A fejezetcímek a kéziratban kétszer vannak aláhúzva, azokat kötetünkben nagybetűkkel
írtuk át.

A központosítást nem javítottuk, kivéve, ha többértelműség, értelemzavaró helyzet áll elő
javítás nélkül vagy a központosítás hiányában. A kötet Bárány Péter fordítását betűhűen közli,
e gyakorlattól csak néhány, ma már nem használatos betűforma esetében tértünk el (è = é,
f = s, ő = õ, ú = ũ). A kéziratban mindenütt szereplő s' alak rossz írásgyakorlat, mindenütt je-
lölés nélkül, javítva szerepel: 's. Nem javítottuk a magánhangzók ékezhíányát sem, a szö-
veghűség érdekében érdemesnek tartottuk úgy hagyni, ahogy van, kivéve az értelemzavaró
eseteket.

⁷⁷ ORPHEUS 2001, 68–70.

⁷⁸ ORPHEUS 2001, 73–76.

⁷⁹ A szövegközlési elvek ezen felsorolásának nagy részét a SÁRVÁRI–BRIGOVÁČZ–LAKNER 2023 kötet útmutató-
jából (pp. 240–243.) vettem át.

⁸⁰ CSOKONAI–DEBRECZENI 1999, 396–399.

A SZÖVEGHEZ FÜZÖTT MAGYARÁZATOK

A szövegkiadás elsősorban a szakmai közönségnek készült, ezért a *Jegyzetek az egyes beszélgetésekhez* fejezetben csak a legszükségesebb tárgyi, valamint az idegen és régi magyar szavak magyarázatai olvashatók. Ez utóbbiak ugyanakkor betűrendben is megtalálhatók a *Szómagyarázatok és rövidítések* részben.

A jegyzetekben és a tanulmányban rövidítéssel szereplő szerző- és műhivatkozásokat a *Bibliográfia* című fejezetben oldjuk fel. Ezeket követi a *Képek jegyzéke*, végül a *Névmutató*.

Az eredeti Campe-műben (*Kleine Seelenlehre für Kinder*) azok a képek, amelyekről a gyerekek és a nevelő beszélgetnek, a kötet legvégén szerepelnek. Szövegkiadásunkban, a Bárány Péter-féle fordításban, az egyes képeket arra a helyre illesztettük, ahol szó van az adott képről.

* * *

A kötet sajtó alá rendezése során sok segítséget és útmutatást kaptunk Debreczeni Attilától, a Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport vezetőjétől, így neki tartozunk a legnagyobb köszönettel. Köszönjük Fazakas Gergely Tamásnak, hogy a *Csokonai Könyvtár Források* sorozat másik szerkesztőjének, hogy befogadta kötetünket. Személy szerint köszönettel tartozom még az Esterházy Privatstiftungnak is (különösen Florian Bayernek), hogy lehetővé tették és segítették kismartoni kutatásaimat.

Zvara Edina

Jegyzetek az egyes beszélgetésekhez

ELSŐ BESZÉLGETÉS

biszem – hiszen

Rendes dolog! – Furcsa, különös dolog!

löny (ens) – lény

illetni – érinteni, tapintani

képező lámpás (laterna magica) – varázslámpa, bűvös lámpa, a mai (diafilm/film)vetítő őse
tő – tű

maga-tudása – öntudata

nyeldekli – nyelv

kép-írónak – rajzolónak, rézmetszőnek

tsupádon-tsupa – csupán csak

MÁSADIK BESZÉLGETÉS

Geografia (Földnek le-írása) – (gr.) földrajz

Historia – (lat.) történelem

„Nevelő. *Jertek ide mindnyájan; innét láthattjátok Gergelyi Uramnak kastélyát. Mindnyájan. Láttuk! Amott van, né! Nevelő. Nem láttok-e valami feketét-is a' kastély fedelén? Mindnyájan. Sőt látunk. Pista. Az alig-ha varjú nem lesz. Nevelő. Meg-lehet! De talán nem varjú az, hanem vagy szarka, vagy tsóka, vagy vértse, vagy galamb. Avagy talán megkülömböztethetitek, mi legyen az volta képpen?*” – Az eredeti német szövegben: „*Vater. Also zur Sache! – Tretet einmahl Alle hierher, wo ihr die Thurmspize von Wandsbek sehen könnt. Seht ihr sie? Alle. O ja! dort! Vater. Seht ihr nicht auch oben auf derselben etwas Schwarzes flimmer? Alle. O ja! O ja! Diderich. Das wird wohl die Fahne sein. Vater. Kan sein! Aber vielleicht ist es auch keine Fahne, sondern ein Hahn, oder ein Stern, oder eine Sonne. Oder könnt ihr ihr etwas unterscheiden, was es eigentlich ist?*” (CAMPE 1780, 46)

törzsök – fatörzs

guba (gubás ember) – szöttesből készült felső, kabátféle

„*Jantsi. Ó igen-is! Midőn a' minap alkonyodáskor az erdő felé sétálni mentem a' Tanítómmal, láttam mesziről egy törzsököt, melytől annyira meg-ijedtem, hogy a' Tanító félénkségemért reám keveset meg-is nehezeltt. Azt gondoltam tudni illik, hogy egy gubás ember, a' ki reánk leskelődik. No már én azt más dologtól meg nem különböztethettem; mert nem tudtam igazán, fa legyen-e, vagy tolvaj.*” – Az eredeti német szövegben: „*Johannes. O ja! da wir in Trawemünde bei der Ostsee waren, da sahen wir weit weit hin ein Schiff auf dem Meere, das uns nur als ein kleiner schwarzes Flek vorkam. Das konten wir ja auch nicht*

von andern Dingen unterscheiden; wir wußten nicht, ob es eine Krähe, oder ein Schiff war.” (CAMPE 1780, 48)

béját – fakérgét

vegyültt kép – zavaros kép, „idea confusa (Hujus oppositum’ est idea distincta, quam adpello ki-vált-kép, mert a vegyült-képek közül mintegy ki válik): BÁRÁNY 1790d, 168.

kiválttan – lásd az előző magyarázatot

körtvélyfa – körtefa

hiszem – hiszen

Idea universales, vel conceptus. – (lat.) „közönséges képek, vagy fogatok”

Jól vigyáztál! – Jól figyeltél!

egres – büszke, püszke, pöszméte

Vak Béla – Árpád-házi II. Béla (1108 k.–1141), magyar király

„Nevelő. Nevezzen kiki egyet a’ Magyar királyok közül, úgy, a’ mint egy mást követik. A’ kinek Vak Béla jutni fog, az legyek nyerttes. (Neveztték a’ királyokat, s Vak Béla Andrisnak jutott.)”

– Az eredeti német szövegben: „*Vater.* Geschwind nenne Jeder, ja, wie die Reihe an ihn komt, einen der alten Persischen Könige, und zwar in der Ordnung, wie sie auf einander gefolgt sind. Der auf welchen der letzte, Darius Rodomannus, trifft, habe gewonnen. (Sie nannten die Könige, und Darius Rodomannus fiel auf Nikolas.” (CAMPE 1780, 61)

Punktum! – (lat.) vége, ezzel vége, be van fejezve

barmok – állatok, jószágok

lönyök – lények

illetni – érinteni, tapintani

„Gyuri. Igen-is; Hiszem a’ mi Pumink-is lát, hal, szagol, kóstol, illet szint’ úgy, mint mi.” – Az eredeti német szövegben: „*Gotlieb.* O ja; unser Spadille kan ja auch sehen, hören, riechen, schmekken und fühlen, eben so, wie wir.” (CAMPE 1780, 64)

„Matyi viszsza jövet. Pumi nints itt’, de imbol Kuszi. Nevelő. Mind-egy. No vigyázatok; Kuszi ne!” – Az eredeti német szövegben: „*Matthias, der zurück kömt.* Spadille war nicht da, aber hier Zerberus. *Vater.* Gleich viel. Nun gebt acht; Zerberus!” (CAMPE 1780, 67)

HARMADIK BESZÉLGETÉS

műv ok – „causa philosophica (quasi ratio effectus)”: BÁRÁNY 1790d, 165.

műv – hatás, „effectus”: BÁRÁNY 1790d, 165.

ok-fő – „principium rationis (sicut kút-fő)”: BÁRÁNY 1790d, 166.

Prisma – (gr.) a fényt színekre bontó háromszög alapú üveghasáb

barmok – állatok, jószágok

hiszem – hiszen

vegyültt kép – zavaros kép, „idea confusa (Hujus oppositum’ est idea distincta, quam adpello ki-vált-kép, mert a vegyült-képek közül mintegy ki válik): BÁRÁNY 1790d, 168.

külömböző gondolomban vagyunk – különböző véleményen vagyunk

úgyítom – megerősítem, „adfirmo”: BÁRÁNY 1790d, 168.

ítél – „ítélni anynyit teszen, valamiről valamit úgyítani vagy nem”: GYÁRFÁS–BÁRÁNY 1990, 304.

borék – boríték

NEGYEDIK BESZÉLGETÉS

zengeni – énekelni

figyelmez – figyel

barmok – állatok, jószágok

Török Tsászár – Az eredeti német szövegben: der große Mogul (CAMPE 1780, 98, 99)

Geografia – (gr.) földrajz

tehetség – képesség

érző eszközök – érzékszervek, „organa sensus”: BÁRÁNY 1790d, 177.

szabad kény – szabad akarat, „liberum arbitrium”: BÁRÁNY 1790d, 167.

Urang Utang – orángután, „egy majom, Indiában lakik, természetére nézve ugyan vad, de annyira meg lehet szelídíteni, hogy majd nem minden szolgál dologra alkalmas” (Ez az eredeti, Campe-szövegben nincs benne, Bárány Péter saját jegyzete.)

elmésség – „Ingenium”, tehetség

ész-él – „Acumen”, „éles elme”: BÁRÁNY 1790d, 170.

minúta – (lat.) perc

hiszem – hiszen

Természeti Historia – (gr.) természettudomány

ekszertíroz – (lat., ném.) gyakorlatokat végez, gyakorlatozik

különös szám – külön szám

tehetség – képesség

ÖTÖDIK BESZÉLGETÉS

figyelmez – figyel

hiszem – hiszen

újtság – újdonság

„Gyuri. A’ Zöld-fá vendég-fogadónál...” – Az eredeti német szövegben: „*Gotlieb*. In der Bude auf dem Neumarkte...” (CAMPE 1780, 117)

barmok – állatok, jószágok

fel-bágicsál – felmáskál

tehetség – képesség

mesterséges mű – építmény, épület

palánta – (lat.) növény

érzékenység – érzés

„Nevelő. Tudgyátok-é még, hogy’ mentünk-le tavaly a’ Dunán Vátrúl Budára?” – Az eredeti német szövegben: „*Vater*. Wißt ihr noch, wie wir voriges Jahr die Elbe hinunter fuhren nach *Jork bei Stade*?” (CAMPE 1780, 130)

renget – ringat

„Andris. ’S mi szép környék volt az Visegrád körül!” – Az eredeti német szövegben: „*Nikolas*. Und wie daß aussah, da wir bei *Neuenstädten* und bei *Blankenese* vorbei fuhren!” (CAMPE 1780, 131)

érzékenység – érzés

képzelés – „Imaginatio”

ész-él – „Acumen”, „éles elme”: BÁRÁNY 1790d, 170.

HATADIK BESZÉLGETÉS

tehetség – képesség

Fantasia (Phantasia) – (gr.) „kepek. Imagina(ti)o képzet v. képzelés”: BÁRÁNY 1790d, 178.

kalpag – szőrméből készült, tollal/bokrétával díszített karimátlan fejfedő

dolmány – a magyar szabású férfiviselet alsókabátja

válban – váll: a női öltözet felső része

biszem – hiszen

képiró – rajzoló, festő, rézmetsző

képfaragó – szobrász

„Jantsi. *Óh igen-is! A' minap olvastam Báró Ortzi Lőrintznek versei között. – hogy-is van tsak? – Ugy gondolom, A' szerentse...*” – Az eredeti német szövegben: „Johannes. Ah, ja! in dem von unserm *Claudius* – wie heißt es doch? – ich glaube, der *Frühling...*” (CAMPE 1780, 141) Az Orczy-vers megjelent: ORCZY 1789, 167.

tárbáz – kincstár

figyelmez – figyel

ördög szar (lat. assa foetida) – (lat.) bűzaszat, aszatgyanta; a *Ferula assa foetida* által termelt mézgagyanta

varas béka – varangyosbéka

szabad kénny – szabad akarata, „liberum arbitrium”: BÁRÁNY 1790d, 167.

barmok – állatok, jószágok

indulattya – érzése

próbált emberektől – tapasztalt emberektől

minútáig – (lat.) percig

HETEDIK BESZÉLGETÉS

biszem – hiszen

érzékenységet – érzést

érző-eszközeinek – érzékszerveinek

kellemetes – kellemes

bitsak – bicska

nagy emberek – felnőttek

meg-lelt emberekben – felnőtt, idős emberekben

fi – fűj!

az élet' meg-tartás ösztönének – az életösztönnek

gyenge kora miatt – fiatal kora miatt

történetből – véletlenül

reguláknak – (lat.) szabályoknak, előírásoknak

meg-állapodott – megállt, megtorpant

újtságot – új dolgot, újdonságot

Mikroskópium – (gr.) „nagyobbító üveg”

biszem – hiszen

újságra – új dologra, újdonságra

tsimbelkődtek – csimpaszkodtak

„Nevelő. *De ha valami pusztai szigetre szorúlnátok, mint az ifjabbik Robinson, a' hol egy ember se volna, mit tsinálnátok?*” – Daniel Defoe *Robinson Crusoe*-ját (1719) Joachim Heinrich Campe dolgozta át a gyermekek számára (1779). Magyar nyelvre Gelei József fordította le (*Ifjabbik Robinzon*, Pozsony, 1787), az ő művét pedig kisebb változtatásokkal Gyarmathi Sámuel is kiadta (Kolozsvár, 1794) a saját neve alatt.

publikány madarat – papagájt

barmok – állatok, jószágok

két annyiival – kétszer annyira

fi! – fűj!

„Andris. *Ah! az az útas-ember, a' ki a' minap Csatári Jóskát a' vízből ki-kapta!*” – Az eredeti német szövegben: „*Nikolas. Ah! der Wandersman, der den kleinen Friz aus dem Wasser zog!*” (CAMPE 1780, 189)

útas-ember – utazó, vándor

körtvélyt – körtét

contignatzió – (lat.) emeleten

eszterha – eresz

fertsegett – fröcsögött, fröccsent

könyűbe-is – könnybe is

száraz – aszott, sovány volt

ispitály – ispotály, kórház, szegényház

obsit – (ném.) katonaságtól elbocsájtó levél

„Nevelő. ... *Kassára ... Csörgei Ádám ...*” – az eredeti német szövegben: „*Vater. ... nach Copenhagen ... Wilhelm von Löwenthal ...*” (CAMPE 1780, 195–196)

tipoghatott – topoghatott, tipeg-topoghatott

egy-indulatúság' ösztönének – „közönséges emberi szeretetnek”

a Historiából – (gr.) a történelemből

„*Midőn Nagy Sándor Dáriusnak önnön ellenségének haltt tetemét látta volna, könyörületesség-ből sírt felette, hogy szerentsétlen volt.*” – III. Dareiosz a gaugamelai csata (Kr. e. 330) után elmenekült, s új sereget toborzott, hogy újra összecsapjon Nagy Sándorral. A perzsa király seregében azonban nézeteltérések támadtak, és főemberei közül többen is ellene fordultak. Dareioszt elfogták, és megkötözve egy szekérre tették. Az összeesküvők kezdetben át akarták adni foglyukat a makedón királynak annak reményében, hogy jutalmat kapnak. A perzsa király elfogásának hírére Nagy Sándor üldözőbe vette a perzsákat. Amikor megtalálta a sereg egy részét, Dareiosz a harci szekeren már halálra volt szúrva. Tisztelete jeléül köpenyét ráterítette, majd eltemettette – az előbbi jelenetet az ókori írók kissé kiszínezték. A történetet többek között Plutarkhosz is megörökítette: PLUTARKHOSZ 2005, 571–573.

érzékenység – érzés

KILENTZEDIK BESZÉLGETÉS

Szintítés – utánzás, „imitatio”: BÁRÁNY 1790d, 175.

Piba – utálatot, undort kifejező szó

jussod – jogod

„Nevelő. *Mivel mára elegendőt tanúltunk már: dél után majd ki-kotsizunk. ... Téténybe, hogy az ott' lévő szőlő-hegyekről szemlélbessük a' Duna-környékét.*” – Az eredeti német szövegben: „*Vater. Weil wir für heute schon gelernt haben: so wollen wir den schönen Nachmittag zu einer kleinen Lustreise anwenden. ... Nach Blankenese, um von einem der dortigen Berge der herlichen Aussicht über die Elbe zu genießen.*” (CAMPE 1780, 210)

„Nevelő. *Hát nem volna jobb, ha a' Tétényi utat más napra hagynánk, s a' helyett a' Nyulak Szigettyébe mennénk?*” – Az eredeti német szövegben: „*Vater. Wie wär' es also, wenn wir die Reise nach Blankenese bis auf einen andern Tag aufschöben und dafür heute lieber Alle nach Wandsbeck gingen?*” (CAMPE 1780, 213)

közönségessen – általánosan, általában

Nyulak Szigettye – IV. Béla építtette leánya számára a Nyulak szigeti domonkos kolostort. Árpád-házi Szent Margit (1242–1270) 1252-től haláláig itt élt. A szigetet később róla nevezték el.

indulat – érzés, „affectus”: BÁRÁNY 1790d, 163.

Ostindiából – Kelet-Indiából

TIZEDIK BESZÉLGETÉS

biszem – hiszen

kellemetes érzékenység – kellemes érzés

„Matyi. *Úgy, annyi sokat lotsogtak nékem a' Mumusról...*” – Az eredeti német szövegben: „*Mathias. Ja, da hatten sie mir immer so viel vorgeschagt vom schwarzen Man und von ...*” (CAMPE 1780, 224)

indulat – érzés, „affectus”: BÁRÁNY 1790d, 163.

béjában – hiába

érzékenység – érzés

TIZEN EGYEDIK BESZÉLGETÉS

összeszövetkezik – hozzásegődik, társként csatlakozik

indulat – érzés, „affectus”: BÁRÁNY 1790d, 163.

más különös képet – másik (külön) képet

pedig – mégpedig

História – (gr.) történelem

Syrakúsában – Szirakúza, kikötőváros Szicília keleti partján, az egyik legrégibb görög gyarmat

országglott – uralkodott

Tirannus – (gr.) uralkodó, zsarnok

Dionisius – I. Dionysios (Kr. e. 430 k.–Kr. e. 367) vagy II. Dionysios (Kr. e. 397 k.–Kr. e. 343), szirakúzi uralkodó

„**éltek két jó barátok-is, kik közül egyiknek neve Dámon, másiknak Pithias**” – Damón és Pythias (!Phintias) történetét, amely az évszázadok folyamán az igaz barátság szimbóluma lett, s több író, költő is megörökítette: CICERO–CSENGERI 1885, 115. (3. könyv, 10. fejt., 45.) – AQUINÓI–TUDÓS–TAKÁCS 2016, 37. – SZENTJÓBI SZABÓ 1865, 52.

attyafiaitúl – rokonaitól

„**Midőn Arthemisiának, káriai királyának férje, Mausolus meg-halott volna, igen el-keseredett annak halálán. Építtetett neki egy pompás emlékeztető épületet, mely Mausoleumnak neveztetett; s minek utánna Férjének tetemét el-égettette volna, minden nap hintett valami keveset annak hamvából önnön italába, s meg-itta.**” – Mauszosz († Kr. e. 352) felesége, Artemiszia (Kr. e. 4. sz.) Halikarnasszoszban gyönyörű síremléket építtetett férjének, mely az ókori világ egyik csodája volt. A holttestet máglyán elégettette, s a hamvakat borban megitta. A hűség eme híres példájára többek között Gyöngyösi István is több művében utal, így a *Porából megéledett Főnixben* vagy az *Új életre hozott Charikliában*: GYÖNGYÖSI–JANKOVICS–NYERGES 1999, 123, III/I/7. versszak. – GYÖNGYÖSI–JANKOVICS–NYERGES 2005, 18. (Ajánlás)

TIZENKETTÖDIK BESZÉLGETÉS

biszem – hiszen

figyelmezzetek – figyeljetek

Fi! – Fűj!

emberi nemzet – emberi nem

indulat – érzés, „affectus”: BÁRÁNY 1790d, 163.

hasrágást – hascsikarást, hasfájást

„**Ah, ez az a nyavalya [az irigység], melly Józsefnek bátyjain volt.**” – Utalás József történetére.

Jákob legkedvesebb fia volt, amiért testvérei megirigyelték, meggyűlölték. Először egy kútba dobták, majd eladták rabszolgának. (Mózes 1. könyve, 37. fejezet)

meg nem lehet fogni – fel nem lehet fogni, meg nem lehet érteni

el-nem mulatta volna – el nem mulasztotta volna

üdején – időben

História – (gr.) történelem

„**Midőn Nagy Sándor Klitus jó barátjára meg-haragudván, őtet által szúrta.**” – Kleitoszt egy vita során Nagy Sándor dárdájával ölte meg. A történetet lásd: PLUTARKHOSZ 2005, 578–581.

„**midőn Káin Ábel ötsét agyon ütötte**” – Ádám és Éva fiai áldozatot mutattak be, Isten azonban csak Ábel áldozatára tekintett, így Káin féltékenysége és haragjában megölte testvérét. (Mózes 1. könyve, 4. fejezet)

barom – állat, jószág

fundamentoma – (lat.) alapja

együgyű emberek – egyszerű emberek

kellemetessen – kedvesen

a' kép-író költötte – a rézmetsző metszette, rajzolta

S végre. – S végül.

TIZENHARMADIK BESZÉLGETÉS

Fi! – Fűj!

feles – felesleges

korán sem – koránt sem

más kép – másik kép

indulat – érzés, „affectus”: BÁRÁNY 1790d, 163.

fittogatni – fitogtatni, dicsekedni, kérkedni

balgatagság – botorság, bolondság

üdejekor – idejekor, idején

„...*nem ama nagy Boldizsár-é ez – annak bívtak azon fiatal embert –, a’ ki két héttel ez előtt Pestre mentt kalmárságot tanulni?*” – Az eredeti német szövegben: „...ist das nicht der, der vor vierzehn Tagen nach Hamburg reisete und ein Kaufman werden wolte?” (CAMPE 1780, 292)

TIZENNEGYEDIK BESZÉLGETÉS

kellemetes – kellemes

haltt testem – holttestem

„Nevelő. *Mi történik? Az, a’ mi a’ hernyóval, ki télen által magát házikójába rejtven Tavaszkor ki-repít belőle, úgy, mint lepke! ...*” – A fizikoteologizmusból is ismert ’hernyó-lepke’ példázat egyik szemléletes leírása, amely az elmúlás, a feltámadás és az isteni nagyszerűség egyik szép exempluma. Vö. IMRE 2024, 199–200.

egy – egyik

Sokrates – Szókratész (Kr. e. 469–Kr. e. 399), ókori görög filozófus

almáriomán – szekrényén

história – (gr.) történelem

„*Szerentsénkre mindent fel-irtt egy Tanítvánnya, a’ mit tsak utolsó napjaiban tselekedett, vagy szóllott. ’S onnét láthattuk, miként hitette-el magával önnön lelkének halhatatlanságát.*” – Platón (Kr. e. 427–Kr. e. 347) Phaidón című dialógusában írja le Szókratész utolsó óráit, s az athéni tudósnek a lélekről vallott gondolatait. Érdemes megjegyezni, hogy 1793-ban jelent meg – körülbelül akkor, amikor Bárány Péter a *Kisdéd Lélektudományt* fordította – Pajor Gáspár *Fédon, vagy a lélek halhatatlanságáról* (Pest, 1793) című műve, amely Moses Mendelssohn *Phadon oder über die Unsterblichkeit der Seele, in drey Gesprächen* (Berlin und Stettin, 1767) című könyvének a fordítása.

helyheztet – helyez

végre – végül

gönyves – könnyes

Szómagyarázatok és rövidítések¹

almárium – szekrény
assa foetida → ördögyszar
atyafi – rokon

balgatagság – botorság, bolondság
barom – állat, jószág
bicsak – bicska
borék – boríték

contignatio (lat.) – emelet
csimbelködik (tsimbelködik) – csimpaszkodik
csupádon (tsupádon) – csak, csupán

dolmány – a magyar szabású férfiviselet alsókabátja

egres – büszke, püszke, pöszméte
egy – egyik
„egy-indulatúság ösztöne – közönséges emberi szeretet”
együgyű – egyszerű
ekzertíroz (lat., ném.) – gyakorlatokat végez, gyakorlatozik
életmegtartás ösztön – életösztön
elmésség – „ingenium”, tehetség
érzékenység – érzés
érző eszközök – érzékszervek, „organa sensus”
ész-él – „Acumen”, „éles elme”
eszterha – eresz

Fantasia (Phantasia) (gr.) – „kepzek. Imagino képzet v. képzelés”
fel-hágicsál – felmászkal
félelemedett – feléledt, magához tért
feles – felesleges
fercseg – fröccsen
fi – „piha”, pfuj
figyelmez – figyel
fitogat – fitogtat, dicsekszik, kérkedik
fundamentom (lat.) – alap

---

¹ Az idézőjelben lévő szó- és foglalommagyarázatokat Bárány Péter adta meg részben a beszélgetésekben, részben: BÁRÁNY 1790d.; GYÁRFÁS-BÁRÁNY 1990.

Geografia (gr.) – „Földnek le-írása”, földrajz
gondolom – vélemény, elképzelés
gönyves – könnyes
guba (gubás ember) – szőttesből készült felső, kabátféle
gyenge kor – fiatal kor

hasrágás – hascsikarás, hasfájás
héj – fakéreg
héjában – hiába
helyheztet – helyez
Historia (gr.) – történelem
hiszem – hiszen

ij – ej, vajon
illet – érint, tapint
indulat – „affectus”, érzés
ispitály, ispotály – kórház, szegényház
ítél – „ítélni anynyit teszen, valamiről valamit úgyítani vagy nem”

juss – jog

kalpag – szőrméből készült, tollal/bokrétával díszített karimátlan fejfedő
kellemetes – kellemes, kedves
képező lámpás (lat. laterna magica) – varázslámpa, bűvös lámpa, a mai (diafilm/film)vetítő őse
képfaragó – szobrász
képíró – rajzoló, festő, rézmetsző
képzelés – „Imaginatio”
kétannyi – kétszer annyi
korán sem – korántsem
költ – rajzol, metsz (képet)
könyű – könny
körtvély fa – körtefa
közönséges – általános
különös (kép, szám) – külön, saját

laterna magica → képező lámpás
„lőny – ens”, lény

magatudás – öntudat
más – másik
mausoleum (gr.) – síremlék
megállapodott – megállt, megtorpan
meglett ember – felnőtt, idős ember
mesterséges mű – építmény, épület
Mikroskópium (gr.) – „nagyobbító üveg”
minuta – perc

mulat (múlat) – játszik, szórakozik; mulaszt
műv – „effectus”, hatás
műv ok – „causa philosophica (quasi ratio effectus)”

nagy ember – felnőtt
nap-nyugott – napnyugat
nem – nemzet
nyeldekölő – nyelv

obsit (ném., Abschied) – kiszolgált katonák elbocsájtó levele
okfő – „principium rationis (sicut kút-fő)”
országol – uralkodik
Ostindia – Kelet-India
ördögsszar (lat., assa foetida) – búzaszat, aszatgyanta; a Ferula assa foetida által termelt
mézgagyanta
(össze)szövetkezik – hozzászegődik, társként csatlakozik

p. o. – példának okáért
palánta (lat.) – növény
pedig – mégpedig
piha (fi) – utálatot, undort kifejező szó
prisma (gr.) – a fényt színekre bontó háromszög alapú üveghasáb
próbált – tapasztalt, jártas
publikány – papagáj
punktum (lat.) – vége, ezzel vége, be van fejezve

regula (lat.) – szabály, előírás
rendes – furcsa, különös
renget – ringat

szabad kény – „liberum arbitrium”, szabad akarat
száraz – aszott, sovány
szintítés – „imitatio”, utánzás

t. i. – tudniillik
tárház – kincstár
tehetség – képesség
természeti história – természettudomány
tipog – topog, tipeg-topog
tirannus (gr., tyrannus) – uralkodó, zsarnok
tő – tű
történetből – véletlenül
törzsök – fatörzs
tsimbelkodik → csimbelkodik
tsupádon → csupádon

üdején – időben
úgyít – megerősít
újság – új dolog, újdonság
Urang Utang – orángután
utas ember – utazó, vándor

váll – a női öltözet felső része
varasbéka – varangyosbéka
végre – végül
vegyültt kép – „idea confusa (Hujus oppositum’ est idea distincta, quam adpello ki-vált-kép,
mert a vegyült-képek közül mintegy ki válik)”
vigyáz – figyel

zeng – énekel
Zerberus (gr., Cerberus, Kerberosz) – az alvilág bejáratát őrző háromfejű kutya

Bibliográfia

- AQUINÓI-TUDÓS-TAKÁCS 2016 = AQUINÓI SZENT Tamás, *A fejedelmek kormányzásáról: A zsidók kormányzásáról*, fordította TUDÓS-TAKÁCS János, utószó SZABÓ S. Bertalan, Máriabesnyő, Attraktor, 2016.
- BÁRÁNY 1790a = BÁRÁNY Péter, *Jelenséges Lélek=mény*, MSS, h. n., 1790.
- BÁRÁNY 1790b = BÁRÁNY Péter, *A magyar anyáknak az országgyűlésre egybe-gyűlt ország nagyai s magyar atyák elejébe terjesztett alázatos Kérések*, Pest, Trattner, 1790.
- BÁRÁNY 1790c = BÁRÁNY Péter, *Korvinus Mátyás: Egy Vitéz, Nemzeti, Szomorúval elegyes víg játék öt szakaszokban*, Törvényes Jegyzetekkel együtt Vertesz Friderik Augustus Kelemenről, A Pesten lévő Magyar Mindenségben Az ékes Tudományok Tanítójától Magyarul ki-dolgoztatott Bárány Péter által, MSS, h. n., 1790.
- BÁRÁNY 1790d = BÁRÁNY Péter, *A' Lélekményes nevezetek[ne]k Szó-tárja* = BÁRÁNY-GYÁRFÁS 1990, 157–181.
- BÁRÁNY 1791a = BÁRÁNY Péter, *Jutalomfelelet a magyar tudós társaság felállítása iránt*, MSS, h. n., 1791.
- BÁRÁNY 1791b = BÁRÁNY Péter, *Der ungarischen Mütter an die zum Reichstag versammelte Magnaten und Ungarische Vater gestellte bemüthige Bitté*, aus der ungarischen Sprache übersetzt und den Deutschen Damen gewidmet, gedruckt in Römischen Reich [Pozsony?], ny. n., 1791.
- BÁRÁNY 1791 k. = BÁRÁNY Péter, *Kisdéd Lélektudomány a Gyermekek számára*, MSS, h. n., 1791 k.
- BÁRÁNY 1792 = BÁRÁNY Péter, *Talált gyermek, Víg-játék öt szakaszokban*, BRÜHL Jakab után szabadon átírta BÁRÁNY Péter = *Magyar Játékszín*, Első folyam első darabja, Pest, ny. n., 1792.
- BÁRÁNY 1802 = BÁRÁNY Péter, *Ének Méltóságos Gróff Batthyáni Miklós Urnak és Méltóságos Gróf Széchényi Franciska Kisasszonynak menyegzői öröm-napjára 5-dik octoberben 1802-dik esztendőben*, Sopron, Siess Antal József, 1802.
- BÁRÁNY 1817a = BÁRÁNY Péter, *Magyarországon az éhség megakadályoztatására célozó gondolatok*, Tudományos Gyűjtemény, 1817, VIII., köt., 42–53.
- BÁRÁNY 1817b = Debrecenyi BÁRÁNY Péter, *Borsod Vármegye Némely Statistikai Tekén-tetekben*, Tudományos Gyűjtemény, 1817, IX. köt., 49–63.
- BÁRÁNY-GYÁRFÁS 1990 = GYÁRFÁS Ágnes, *Az első magyar bölcséleti mű és története: Bárány Péter: Jelenséges Lélek=mény*, Bp., MTAK, 1990 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 27(102)).
- BENDA 1952 = *A magyar jakobinusok elleni felségsértési és hűtlenségi per iratai: 1794–1795*, s. a. r. BENDA Kálmán, Bp., Akadémiai K., 1952 (A magyar jakobinusok iratai, 2).
- BÉRES 2021 = BÉRES Norbert, *Az első magyar nyelvű robinzonádok*, Irodalomismeret, 32(2021), 1, 4–28.

- BÉRES 2023 = BÉRES Norbert, *A klasszikus századforduló népszerű prózairodalma*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2023 (Csokonai Könyvtár, 63).
- BIRÓ A. 2020 = BIRÓ Annamária, *A' magyar asszonyok Prokátora és A férjfiak felelete (1790) korabeli kontextusai* = CSÖRSZ RUMEN–MÉSZÁROS szerk., 2020, 45–60.
- BÍRÓ F. 1995 = BÍRÓ Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Bp., Balassi, 1995.
- BOGÁR 2002 = BOGÁR Krisztina, *Kant ismeretelméletének hatása az első magyar pszichológiai munkában*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2002, 543–551.
- BOGÁR 2005 = BOGÁR Judit, *Gelei József* = KÖSZEGHY Péter főszerk., *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 3. köt., Bp., Balassi, 2005, 257.
- BÜHLER 2005 = Patrick BÜHLER, „[D]ie Verwirrung des Bewusstseins in sich” – Sokrates und die Geschichte der Pädagogik, *Zeitschrift für Pädagogik*, 51(2005), Nr. 6. 876–891.
- CAMPE 1779–1784 = Joachim Heinrich CAMPE, *Kleine Kinderbibliothek*, Bände 1–12, Hamburg, 1779 bis 1784.
- CAMPE 1780 = Joachim Heinrich CAMPE, *Kleine Seelenlehre für Kinder*, Hamburg, Bohn, 1780.
- CAMPE–BENKE 1789 k. = Joachim Heinrich CAMPE, *Kis Lélek-tudomány (Psychologia)*, fordította BENKE Mihály, MSS, H. n., 1789 k.
- CAMPE–GELEI 1787 = Joachim Heinrich CAMPE, *Ifjabbik Robinzon: Íródott a gyermekeknek gyönyörködtető és hasznos magok mulatságokra I. H. Kampe úr által*, fordította GELEI József, Pozsony, Patzkó Ágoston Ferenc, 1787.
- CAMPE–GYARMATHI 1794 = Joachim Heinrich CAMPE, *Ifjabbik Robinzon, mely a gyermekeknek gyönyörködtetésekre és hasznos mulatságokra németül Kámpe J. H. által irattatott*, fordította GYARMATHI Sámuel, 3. kiad., Kolozsvár, Reform. Koll. bet., 1794.
- CAMPE–NAGY S. 1794 = Joachim Heinrich CAMPE, *Psychologia Cápéből*, fordította NAGY Sámuel, Pozsony–Komárom, Weber ny., 1794.
- CICERO–CSENGERI 1885 = Marcus Tullius CICERO, *A kötelességekről*, fordította, bev. és jegyzetelte CSENGERI János, Bp., Franklin, 1885.
- CSABAI 2011 = CSABAI Lucia, *Horváth Ádám és ama halhatatlan lélek nyomában, mely Psychológiájának tárgya* = CSÖRSZ RUMEN–HEGEDÜS szerk. 2011, 155–165.
- CSOKONAI–DEBRECZENI 1999 = *Csokonai Vitéz Mihály összes művei*, Levelezés, s. a. r., jegyz. Debreczeni Attila, Bp., Akadémiai, 1999, 396–399.
- CSÖRSZ RUMEN–HEGEDÜS szerk. 2011 = CSÖRSZ RUMEN István, HEGEDÜS Béla szerk., *Magyar Arión: Tanulmányok Pálóczi Horváth Ádám műveiről*, Bp., reciti, 2011.
- CSÖRSZ RUMEN–MÉSZÁROS szerk. 2020 = CSÖRSZ RUMEN István, MÉSZÁROS Gábor szerk., *A kis világbeli nagy világ: Tanulmányok Pálóczi Horváth Ádámról*, Bp., reciti, 2020 (Reciti konferenciakötetek, 10).
- DEÁK–ZVARA 2012 = DEÁK Eszter–ZVARA Edina, *Levélben értesítsen engem!: Kortársak Széchényi Ferenc könyvtáralapításáról*, Bp., Kossuth, OSZK, 2012.
- DEBRECZENI 2000 = DEBRECZENI Attila, *Régi hírlapok értékeiből...: (Dayka Gábor és Bárány Péter elfeledett írásai)*, Magyar Könyvszemle, 116(2000), 210–214.
- EWERS 1996 = Hans-Heino EWERS, *Joachim Heinrich Campe als Kinderliterat und als Jugendschriftsteller* = Hanno SCHMITT szerk., *Visionäre Lebensklugheit: Joachim Heinrich Campe in seiner Zeit (1746–1818)*, Wiesbaden, Harrassowitz, 1996, 159–178.

- EWERS 2010 = Hans-Heino EWERS, *Erfahrung schrieb's und reicht's der Jugend: Geschichte der deutschen Kinder- und Jugendliteratur vom 18. bis zum 20. Jahrhundert: Gesammelte Beiträge aus drei Jahrzehnten*, Frankfurt, Peter Lang, 2010.
- EWALD-BÁRÁNY 1791 = Johann Ludwig EWALD, *A köznép megvilágosodásáról, ennek hatáiról és hasznairól*, fordította BÁRÁNY Péter, Bécs, Hummel Dávid, 1791.
- FALLENBÜHL 1976 = FALLENBÜHL Zoltán, *Dobai Székely Sámuel, a Robinson Crusoe első ismert magyar olvasója*, 92(1976), Magyar Könyvszemle, 128–133.
- FEHÉR 2000 = FEHÉR Katalin, *Magyar nyelvű gyermek- és ifjúsági könyvek a felvilágosodás korában*, Magyar Könyvszemle, 116(2000), 89–94.
- GYÁRFÁS 1986 = GYÁRFÁS Ágnes, *Bárany Péter: egy elfelejtett literátor a felvilágosodás korából*, A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve, 24(1986), 187–198: 190–191.
- GYÁRFÁS 1986, 2008 = *Korvinus Mátyás egy vitéz, nemzeti, szomorúval elegyes vígjáték 1790-ből Werthes Frigyesztől*, magyarul kidolgozta Bárany Péter, Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött kézirat szövegét közzé teszi és tanulmányával ellátja GYÁRFÁS Ágnes, Miskolc, 1986, 2008 (Magyar Játékszín, 1).
- GYÁRFÁS 1990 = GYÁRFÁS Ágnes, *A Bécsi Tudós Társaság és kapcsolatai*, Széphalom, 3(1990), 43–60.
- GYÖNGYÖSI-JANKOVICS-NYERGES 1999 = GYÖNGYÖSI István, *Porábúl megéldett Főnix, vagy Kemény János emlékezete*, a szöveget gond. és a jegyzeteket írta JANKOVICS József, NYERGES Judit, Bp., Balassi, 1999 (Régi Magyar Könyvtár, Források, 10).
- GYÖNGYÖSI-JANKOVICS-NYERGES 2005 = GYÖNGYÖSI István, *Új életre hozott Chariclia*, sajtó alá rend., a jegyzeteket írta JANKOVICS József, NYERGES Judit, Bp., Balassi, 2005 (Régi Magyar Könyvtár, Források, 14).
- HAJNAL 1927 = HAJNAL István, *Görög Demeter az Esterházyaknál*, Irodalomtörténeti Közlemények, 37(1927), 87–127.
- HÁMORI 2007 = HÁMORI Péter, *Férfiak és nők „egy nemes politicumi Testben”: Bárany Péter röpirata a nők választójogáról (1790)*, Korall, 8(2007), Nr. 27., 193–204.
- HERMANN 2011 = HERMANN Zoltán, *„Itt állani, lépni veszedelmes”: Kazinczy jegyzései Horváth Ádám A lélek halhatatlansága felől való gondolatairól* = CSÖRSZ RUMEN-HEGEDÜS szerk. 2011, 113–123.
- HORKAY 1974 = HORKAY László, *Kant első magyar követői* = SZAUDER József-TARNAI Andor szerk., *Irodalom és felvilágosodás*, Tanulmányok, Bp., Akadémiai Kiadó, 1974, 201–228.
- HORKAY 2018 = HORKAY László, *A magyar nyelvű filozófia története a XVII. század közepétől a XIX. század végéig: Bevezetés a magyar filozófiai gondolkodás történetébe*, 2. jav. kiad., Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület, 2018.
- IMRE 2024 = IMRE Mihály, *A fizikoteologizmus irodalmának hazai forrásai*, Bp., reciti, 2024 (Irodalomtörténeti Füzetek, 189).
- KAZINCZY-VÁCZY 1891 = *Kazinczy Ferenc Levelezés*, II. köt., 1790–1802, kiad. VÁCZY János, Bp., MTA, 1891.

- KAZINCZY-VÁCZY 1910 = *Kazinczy Ferenc Levelezés*, XX. köt., 1826. Április 1.–1828. December 31., kiad. VÁCZY János, Bp., MTA, 1910.
- KOVÁCS Á. 2011 = KOVÁCS Ákos András, *Egy 18. század végi életút eszmetörténeti értelmezésének lehetőségei: Debreczeni Bárány Péter*, *Korall* 12(2011), 44. köt., 81–101.
- KOVÁCS J. 2011 = KOVÁCS Janka, *A lélek tudománya: Diszciplinárizálódás, medializáció és tudásterjesztés Magyarországon (1770–1830)*, Bp., HUN-REN BTK TTI, 2024 (Magyar történelmi emlékek, Értekezések – Monumenta Hungariae Historica, Dissertationes).
- LABÁDI 2009 = LABÁDI Gergely, *Fordítást olvasni: (Kis János Kupás Lórintz és Ilona[.] annak lánya című elbeszélésének kontextusai)*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 113(2009), 681–708.
- LACZHÁZI 2011 = LACZHÁZI Gyula, *Pálóczi Horváth Ádám Psychológiája és a XVIII. századi lélektani irodalom* = CSÖRSZ RUMEN–HEGEDŰS szerk. 2011, 135–153.
- MENDELSSOHN-PAJOR 1763 = Moses MENDELSSOHN, *Fédon, vagy a lélek halhatatlanságáról*, fordította PAJOR Gáspár, Pest, Patzkó ny., 1793.
- MÉSZÁROS 2020 = MÉSZÁROS Gábor, *Horváth, Csokonai és a Phaidón: ráció és hit kibékítése* = CSÖRSZ RUMEN–MÉSZÁROS szerk. 2020, 249–264.
- MUSEUM 2004 = *Első folyóirataink: Magyar Museum, I. szöveg*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2004 (Csokonai Könyvtár, Források, Régi kortársaink, 11).
- OLOFFSON 1940 = OLOFFSON Placid, *Gróf Széchenyi Ferenc irodalompártolása*, Pannonthalma, Pannonthalmi Főapátsági Szent Gellért Főiskola, 1940 (Pannonthalmi Füzetek, 26).
- ORCZY 1789 = ORCZY Lőrinc, *A szerentse* = BARCSAY Ábrahám–ORCZY Lőrincz, *Két nagyságos elmének költeményes szüleményei*, kiadta RÉVAI Miklós, Pozsony, Löwe Antal, 1789.
- ORPHEUS 2001 = *Első folyóirataink: Orpheus*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2001 (Csokonai Könyvtár, Források, Régi kortársaink, 7).
- PÁLÓCZI HORVÁTH 1792 = PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám, *Psychologia azaz a lélekről való tudomány*, Pest, Trattner Mátyás, 1792.
- PAVERCSIK 2007 = PAVERCSIK Ilona, *Az erdélyi könyvkereskedelem magyarországi kapcsolatairól a felvilágosodás idején*, *Erdélyi Múzeum*, 68(2007), 3–4, 77–86.
- PLUTARKHOSZ 2005 = PLUTARKHOSZ, *Párhuzamos életrajzok: Első kötet*, fordította MÁTHÉ Elek, a jegyz. és az utószót írta HEGYI Dolores, Bp., Osiris, 2005 (Sapientia Humana).
- RÉVAI 1791 = Miklós RÉVAI, *Planum erigendae eruditae societatis Hungaricae alterum elaboratus, Vienna, Johannes David Hummel, 1790. – Candidati erigendae Eruditae Societatis Hungaricae et ratio facti in ea promovenda progressus*, Jaurinum, Joseph Streibig, 1791.
- SÁRVÁRI-BRIGOVÁČZ-LAKNER 2023 = SÁRVÁRI PÁL, *leveleskönyve*, s. a. r. BRIGOVÁČZ László, LAKNER Lajos, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2023 (Csokonai Könyvtár, Források, Régi kortársaink, 21).

- STOHL 2008 = STOHL Róbert, *Festetics László neveltetéséről*, Lymbus, Magyarságtudományi Forrásközlemények, 2008, 211–234.
- SZELESTEI N. 1998 = SZELESTEI N. László, *Révai Miklós Magyar Tudós Társaság-tervezetének egykorú magyar nyelvű szövege*, Magyar Könyvszemle, 114(1998), 397–407.
- SZENTJÓBI SZABÓ 1865 = SZENTJÓBI SZABÓ László, *A' Chloé bús estvéje* = SZENTJÓBI SZABÓ László *költői munkái*, Pest, 1865.
- TÜSKÉS–LENGYEL, szerk. 2010 = *Magyarországi gondolkodók: 18. század: Bölcsészettudományok I.*, vál., szerk. és utószó TÜSKÉS Gábor, munkatárs LENGYEL Réka, Bp., Kortárs 2010 (Magyar Remekírók).
- TÜSKÉS–LENGYEL, szerk. 2015 = *Magyarországi gondolkodók: 18. század: Bölcsészettudományok II.*, vál., szerk. és utószó TÜSKÉS Gábor, munkatárs LENGYEL Réka, Bp., Kortárs 2015 (Magyar Remekírók).
- ZVARA 2012 = ZVARA Edina, *Bárány Péter ismeretlen Campe-fordítása, a Kisded Lélektudomány a' Gyermekek Számára* = PUSZTAI Bertalan szerk., közrem. IVASKÓ Livia, MÁTYUS Imre, TÓTH Benedek, *Médiumok, történetek, használatok: Ünnepi tanulmánykötet a 60 éves Szajbély Mihály tiszteletére*, Szeged, SZTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 2012, 64–74.
- ZVARA 2013 = ZVARA Edina, *Révai Miklós tudóstársaság-tervezetének újabb kézírata a kismartoni Esterházy-könyvtárban: Kiegészítések a tagjelöltek névsorához*, Irodalomtörténeti Közlemények, 117(2013), 600–609.
- ZVARA 2015 = ZVARA Edina, *Gaál György (1783–1855), a mesegyűjtő tudós könyvtárosa: Egy javított életrajz*, Ethnographia, 126(2015), Nr. 3. 79–92.
- ZVARA 2016 = ZVARA Edina, *Egy tudós hazafi Bécsben: Görög Demeter és könyvtára*, Bp., OSZK, Gondolat, 2016 (Nemzeti Téka).
- ZVARA 2020 = ZVARA Edina, *Görög Demeter könyvtárának kézíratai: Bárány Péter, Batsányi János, Kis János, Révai Miklós, Trenk Frigyes és Versegby Ferenc írásai* = DÓBÉK Ágnes szerk., *Könyvek magántulajdonban (1770–1820)*, Bp., reciti, 2020 (Reciti konferenciakötetek, 6), 141–169.

A képek forrásai

Bevezetés

Széchenyi Ferenc (1754–1820) – Vályi András, *Magyarországnak leírása...*, 3. köt., Buda, 1799. – MTA KIK KA-104.054

Bárány Péter, *Jelenséges Lélek=mény*, MSS, h. n., 1790. – MTA KIK Kézirattár Ir. lev. 8r 10.

Joachim Heinrich Campe, *Kleine Seelenlehre für Kinder*, Wien, Taubstummen, 1789 – MTA KIK 553.438

Bárány Péter: *Kisded Lélektudomány a Gyermek számára* szövegkiadása

Bárány Péter, *Kisded Lélektudomány a Gyermek számára*, MSS., h. n., 1791 k., címlap – Kismarton, Esterházy-könyvtár, No. 8094.

Bárány Péter: *Kisded Lélektudomány a Gyermek számára*, MSS., h. n., 1791 k., részletek – Kismarton, Esterházy-könyvtár, No. 8094.

Joachim Heinrich Campe, *Kleine Seelenlehre für Kinder*, Wien, Taubstummen, 1789, részletek – MTA KIK 553.438

Névmutató

- Alexandrosz, III., (Nagy Sándor), makedón király 104, 134, 135, 166, 173, 175
 Aquinói Szent Tamás → Tamás, Aquinói Szent
 Artemiszia, káriai királynő 128, 166, 175
- Bárány Ágoston 158
 Bárány Péter, Debreczeni 7, 8, 13, 17, 19, 25, 30, 34, 37, 40, 41, 44, 45, 47, 48, 57, 74, 95, 98, 99, 108, 127, 153, 157–162, 164–167, 170–172, 174–177, 181–185
 Barcsay Ábrahám 184
 Batsányi János 185
 Batthyány Miklós 158, 181
 Bayer, Florian 168
 Beke → Benke Mihály
 Béla, II., magyar király 33, 170
 Béla, IV., magyar király 174
 Benda Kálmán 159, 181
 Benke (Beke) Mihály 164, 165, 182
 Béres Norbert 162, 164, 181, 182
 Biró Annamária 158, 182
 Biró Ferenc 160, 182
 Bogár Krisztina 160, 161, 182
 Bonnet, Charles 165
 Bretzenheim, Ferdinand 159
 Brigovác László 159, 167, 184
 Brühl, Jakob 181
 Bühler, Patrik 165, 182
- Campe, Joachim Heinrich 7, 30, 34, 37, 40, 41, 44, 45, 47, 48, 69, 95, 98, 99, 127, 159–166, 169–174, 176, 182, 185
 Cicero, Marcus Tullius 175, 182
 Claudianus, Claudius 165, 172
- Csabai Lucia 160, 182
 Csengeri János 175, 182
 Csokonai Vitéz Mihály 167, 182
 Csörsz Rumen István 182–184
- Damón 127, 128, 166, 175
 Dareiosz, III., (Darius Rodomannus, Dárjavaus), perzsa király 104, 170, 173
 Dayka Gábor 182
 Deák Eszter 157, 158, 182
 Debreczeni Attila 157, 159, 160, 164, 166–168, 182, 184
 Defoe, Daniel 162, 173
 Dionüsziosz, I., szürakuszai uralkodó 127, 175
 Dionüsziosz, II., szürakuszai uralkodó 127, 175
 Dobai Székely Sámuel 162, 183
 Dóbék Ágnes 185
- Édes Gergely 167
 Esterházy család 161, 164, 183, 185
 Esterházy II. Miklós 161
 Esterházy Pál Antal 161
 Ewald, Johann Ludwig 158
 Ewers, Hans-Heino 162, 182, 183
- Fallenbühl Zoltán 162, 183
 Fazakas Gergely Tamás 168
 Fehér Katalin 162, 164, 183
 Ferenc, II. (német-római császár), I. (magyar király) 161
 Festetics László 162, 185
 Fronius Mihály 167
- Gaál György 162, 185
 Gelei (Geley) József 95, 162, 164, 165, 173, 182
 Görög Demeter 158, 160, 161, 164, 183, 185
- Gyárfás Ágnes 157–159, 161, 170, 177, 181, 183
 Gyarmathi Sámuel 164, 173, 182
 Gyöngyösi István 175, 183

- Hajnal István 161, 183
Hajnóczy József 159
Hámori Péter 158, 183
Hegedüs Béla 182–184
Hegy Dolores 184
Hermann Zoltán 160, 183
Horkay László 159, 183
Horváth → Pálóczi Horváth Ádám
- Imre Mihály 166, 176, 183
Ivaskó Livia 185
- Jankovics József 175, 183
- Kant, Immanuel 21, 159–161, 182, 183
Kazinczy Ferenc 158, 160, 162, 166, 183, 184
Kemény János 183
Kerekes Sámuel 158
Kis János 184, 185
Kleitosz (Klütus) 134, 166, 175
Koppi Károly 157, 159
Korvinus Mátyás → Mátyás, I.
Kovács Ákos András 157, 159, 184
Kovács Janka 165, 184
Kőszeghy Péter 182
- Labádi Gergely 162, 184
Laczházi Gyula 160, 161, 184
Lakner Lajos 159, 167, 184
Lengyel Réka 158, 160, 164, 185
Linné, Carl von 165
Löwenthal, Wilhelm von 173
- Margit, Szent 109, 174
Martinovics Ignác 159, 164
Máthé Elek 184
Mátyás, I., (Korvinus Mátyás), magyar király 159, 181, 183
Mátyus Imre 185
Mauszolosz (Mausolus), káriai király 128, 166, 175
Mendelssohn, Moses 176, 184
Mészáros Gábor 160, 182, 184
- Nagy Sámuel 159, 160, 164, 165, 182
Nagy Sándor → Alexandrosz, III.
- Nyerges Judit 175, 183
- Oloffson Placid 158, 184
Orczy Lőrinc 76, 165, 172, 184
- Pálóczi Horváth Ádám 160, 182–184
Pajor Gáspár 167, 176, 184
Pavercsik Ilona 164, 184
Péteri Takáts József 162
Phütiasz (Phintias, Pythias) 127, 128, 166, 175
Platón 176
Plutarkhosz 173, 175, 184
Pusztai Bertalan 185
Pythias → Phütiasz
- Rácz Sámuel 166
Révai Miklós 157, 184, 185
- Sander, Heinrich 159, 164
Sárvári Pál 159, 167, 184
Schmitt, Hanno 182
Seneca, Lucius Annaeus 158
Sokrates → Szókratész
Stohl Róbert 162, 185
- Szabó S. Bertalan 181
Szajbély Mihály 185
Szauder József 183
Széchényi Ferenc 157–159, 182, 184
Széchényi Franciska 158, 181
Széchenyi István 161
Szekér Joachim 164
Szelestei Nagy László 158, 185
Szentgyörgyi István 160
Szentjóbi Szabó László 175, 185
Szepes Ignác 159
Szókratész (Sokrates) 150, 151, 166, 176
- Takáts → Péteri Takáts József
Tamás, Aquinói Szent 175, 181
Tarnai Andor 183
Toldy Ferenc 161
Tóth Benedek 185
Trenk Frigyes 185

Tudós-Takács János 175, 181
Tüskés Gábor 158, 160, 164, 185

Váczy János 158, 160, 183, 184
Vajda Péter 164
Verseghy Ferenc 185

Werthes, Friedrich August Clemens (Vertesz
Friderik Augustus Kelemen) 181, 183

Zvara Edina 157, 158, 161, 162, 165, 168,
182, 185

A SOROZATRÓL

A Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézete és a Debreceni Egyetemi Kiadó által közösen gondozott *Csokonai Könyvtár* monográfiasorozat első darabja 1993-ban jelent meg, s azóta évente átlagosan három kötet lát napvilágot belőle. E sorozat testvér-vállalkozása a *Csokonai Könyvtár: Források* című, irodalomtörténeti forrásokat közreadó jelen sorozat, amelynek háttérét elsősorban az intézetben működő textológiai műhely jelenti.

A sorozat *feltáró és felfedező* jellegű egyszerre. Céljának tekinti, hogy a tudományos kutatás és az oktatás számára hozzáférhetővé tegyen olyan szövegeket, amelyek ha egykor nyomtatásban meg is jelentek, ma már alig elérhető kiadványokban olvashatók, vagy amelyek kéziratossá váltak miatt mindmáig ismeretlenek maradtak. A közreadással egyúttal ráirányítjuk a szakmai figyelmet a kiválasztott művekre, műcsoportokra, kapcsolódva ezzel napjaink erőteljes rekanonizációs folyamataihoz. (A feltáró és a felfedező jelleg kötetenként eltérő arányokat mutathat.)

A szöveggondozásban egységesen a kritikai kiadások normái és eljárásai az irányadóak, a sorozat kötetei azonban nem feltétlenül közölnek részletes szövegkritikai apparátust, a szöveg- és kiadástörténetet összefoglalóan is ismertethetik. A szövegek megértését segítő magyarázó jegyzetek teljes filológiai feldolgozásra törekszenek. A kötetek kísérőtanulmányai minden esetben felvállalják a kiadott szövegek alaposabb értelmezését és kontextualizálását is.

MEGJELENT:

Kisfaludy Sándor: Szépprózai művek
Kemény Zsigmond: Kisregények és elbeszélések
Bolyai Farkas: Drámák
Arany János: Tanulmányok és kritikák
Retorikák a reformáció korából
Első folyóirataink: Uránia
Első folyóirataink: Orpheus
Dugonics András: Etelka
Retorikák a barokk korból
Nagyari József tábori prédikációi
Első folyóirataink: Magyar Museum I–II.
Schedius Lajos János széptani írásai
Petelei István összes novellái I–II.
Pántzél Pál önéletírása és más munkái
Szerdahely György Alajos: Aesthetica (1778)
Petelei István összes novellái III–IV.
Verseghegy Ferenc drámái
„Zrínyi, Zriny, Zrinski”. A Zrínyi-mítosz a német nyelvű irodalomban 1800 körül
„Irátkok a mi tollatokra jön”. Egressy Gábor családi levelezése (1841–1865)
Verseghegy Ferenc szépprózai művei
Sárvári Pál leveleskönyve
Első folyóirataink: Aurora I–V.
Szerdahely György Alajos: Szakessztétikai művek

